

Протоієрей Віктор Палош народився 23 червня 1982 року в м. Ужгороді. У 2004 році став дияконом, а у 2007 – священником Мукачівської єпархії Української Православної Церкви. Закінчив духовні школи: Почаївську семінарію та Київську академію, а також відділення журналістики Ужгородського національного університету. Проходив служіння у Покровському храмі-пам'ятникові обласного центру. Сьогодні – голова місіонерського єпархіального відділу на честь Блаженнішого Митрополита Володимира (Сабодана) та настоятель храму на честь Святителя Іоанна Шанхайського і Сан-Франциського м. Ужгорода.

ПРОТОІЄРЕЙ ВІКТОР ПАЛОШ

ІСТОРІЯ СВЯТО-ПОКРОВСЬКОГО
ХРАМУ-ПАМ'ЯТНИКА М. УЖГОРОДА
З 1921 ПО 1945 Р.

ПЕРЕДМОВА

Історичний розвиток Православної Церкви на Закарпатті — тема цікава, широка та водночас ще не до кінця вивчена та досліджена. Виокремленим в цьому контексті є необхідність предметного, фахового дослідження церковної історії краю.

Маючи в арсеналі солідну архівну джерельну базу та велику дослідницьку бібліографію може-

мо констатувати, що всі без винятку історичні періоди розвитку Православ'я в цьому краї мали неповторні сторінки свого буття. Сторінки драматичні, часом трагічні та водночас повчальні.

Монографія, яку ви тримаєте в руках досліджує предметний період відродження Православ'я в місті над Ужем з 1921 по 1945 рік. Період надзвичайно насичений подіями, які характеризуються поверненням Православної Церкви краю до своїх першоджерел.

В книзі через призму діяльності храму-пам'ятника на честь Покрови Пресвятої Богородиці в Ужгороді, автор аналізує всі сторінки історії Православної Церкви в місті.

Авторське дослідження скрупульозно описує діяльність всесвітньовідомих настоятелів храму, таких, як архімандрит Василь (Пронін), архімандрит Андрій (Коломацький), архієпископ Аверкій (Таушев) та інших.

Завдяки нововиявленим та широко представленим в праці архівним документам перед нами відриваються маловідомі факти, деталі та документи з історії будівництва і діяльності храму-пам'ятника у вказаний період.

Радує, що в Мукачівській православної єпархії продовжуються традиції славетних церковних отців-істориків, які свого часу написали багато монументальних праць, завдяки яким ми

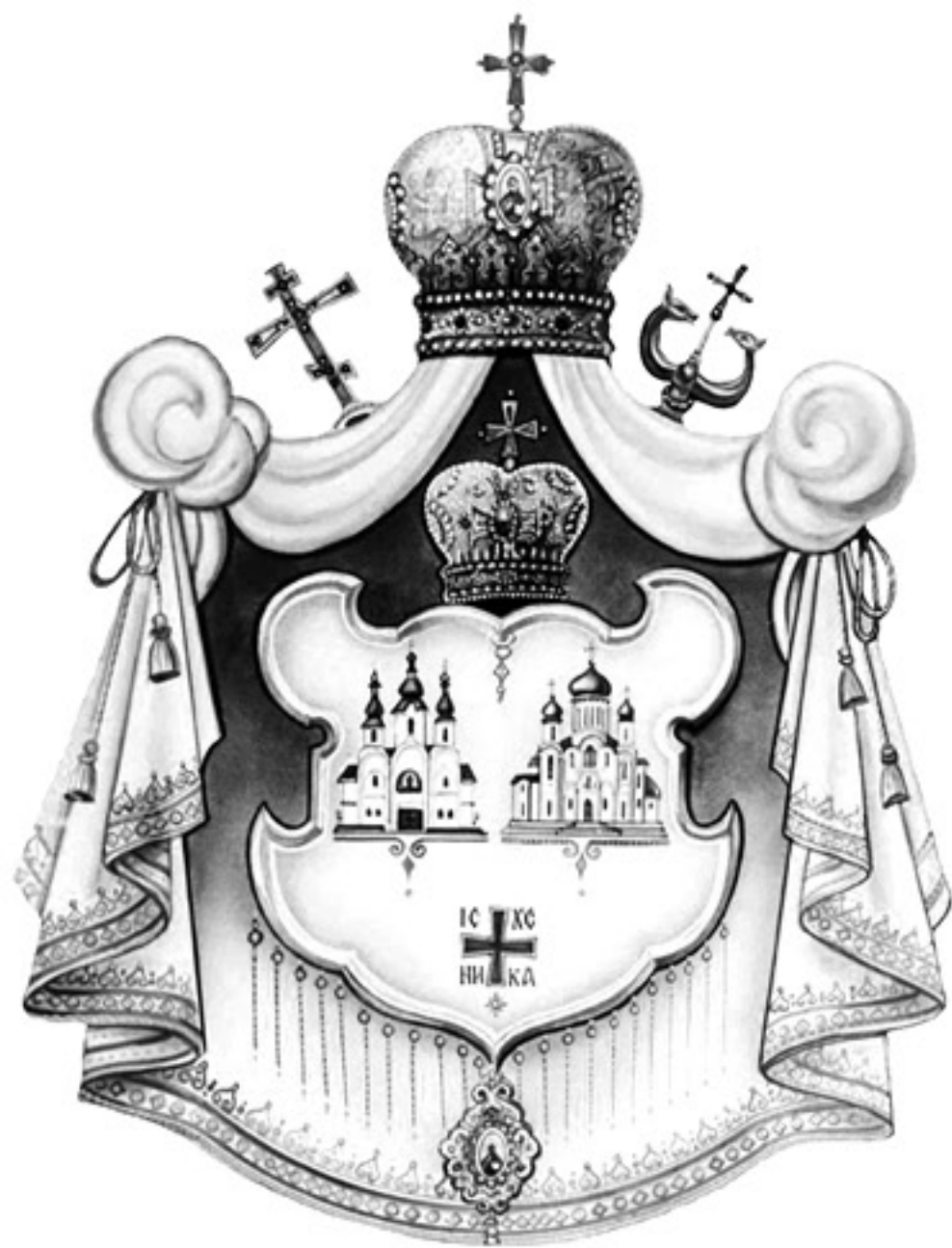
маємо можливість знайомитися з неповторною історією Церкви за Карпатами.

Автором праці є молодий священник, історик, випускник Київської духовної академії, голова Місіонерського відділу єпархії, настоятель храму на честь святителя Іоанна, архієпископа Шанхайського та Сан-Франциського в Ужгороді, отець Віктор Палош. Сподіваємося, що вихід у світ цієї праці стане йому суттєвим поштовхом для подальшої наукової діяльності.

Бажаю всім читачам праці передусім всілякої користі від знайомства з нашою церковною історією, яка змушує часом по новому дивитися на процеси і факти, які іноді подавалися заангажовано, упереджено та одностороннє.

Нехай Боже благословення перебуває на всіх вас!

Митрополит Мукачівський і Ужгородський
+ Феодор

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
МУКАЧІВСЬКА ЄПАРХІЯ
МІСІОНЕРСЬКИЙ ВІДДІЛ НА ЧЕСТЬ
БЛАЖЕННІЙШОГО МИТРОПОЛИТА ВОЛОДИМИРА
(САБОДАНА)

ІСТОРІЯ СВЯТО-ПОКРОВСЬКОГО
ХРАМУ-ПАМ'ЯТНИКА м. УЖГОРОДА
З 1921 ПО 1945 р.

*(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ)*

*Протоієрей Віктор Палош, настоятель храму на честь Святителя
Іоанна Шанхайського і Сан-Франциського м. Ужгорода,
голова місіонерського єпархіального відділу*

Ужгород, 2020

УДК 276.456 (445)
П 97

**З БЛАГОСЛОВЕННЯ
ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННІЙШОГО ФЕОДОРА,
МИТРОПОЛИТА МУКАЧІВСЬКОГО І УЖГОРОДСЬКОГО**

Присвячується

90-річчю відродження Православ'я в м. Ужгород
та 90-річчю Свято-Покровського храму-пам'ятника

Видання здійснене

при фінансовій підтримці **Матюка Ігоря Андрійовича**
за сприяння настоятеля Свято-Покровського храму,
протоієрея **Феодора Горшкова**

В монографії, яка присвячена діяльності Православної Церкви в Ужгороді в 1921–1945 роках, автор через призму діяльності Свято-Покровського храму-пам'ятника окреслює головні етапи відродження Православ'я в місті над Ужем.

Виклад основного матеріалу здійснено на основі передусім архівних матеріалів та документів (в основному Державного архіву Закарпатської області), що робить цю працю унікальною.

В праці чітко та послідовно аналізуються події, явища та процеси, пов'язані з діяльністю всесвітньовідомих подвижників благочестя, які свого часу були настоятелями храму.

Між іншим, автор роботи намагається заповнити білі плями в церковній історії краю, донести до читача об'єктивну та неупереджену правду про труднощі розвитку та відродження Православ'я в Ужгороді, а також висвітлити ту роль, яку храм відіграв та й нині відіграє в духовному житті Закарпаття загалом.

Окремі архівні документи та література публікуються вперше.

Видання розраховане та відповідно рекомендується широкому колу читачів — науковцям, історикам-краєзнавцям, докторантам та аспірантам, студентам духовних і гуманітарних вузів, а також дослідникам, які цікавляться автентичною церковно-історичною спадщиною Православної Церкви Закарпаття.

На правах рукопису

Наукова робота захищена у Київській духовній академії
4 червня 2019 року.

ISBN 978-617-7868-28-5

© Палош Віктор, 2020
© Мукачівська Православна
епархія, 2020
© ТОВ «РІК-У», 2020

ЗМІСТ |

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ВІДРОДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВ'Я В УЖГОРОДІ ТА ФОРМУВАННЯ ПЕРШОЇ ГРОМАДИ (1921–1925).....	15
1.1. Початок Православного руху в Ужгороді у 1921 році та його передумови.....	15
1.1.1. Протоієрей Михайло Мейгеш, перший настоятель приходу.....	17
1.1.2. Володимир Гомічков, перший староста храму, голова Центрального Православного Комітету.....	21
1.2. Формування громади та її офіційна реєстрація у 1925 році.....	25
РОЗДІЛ 2. ПІДГОТОВЧІ КРОКИ ДО ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ БУДІВНИЦТВА ХРАМУ-ПАМ'ЯТНИКА (1926–1929).....	32
2.1. Перші Загальні Збори громади після юридичного визнання статуту.....	32
2.2. Конфлікт Комітету приходу з настоятелем.....	34
2.2.1. Протоієрей Дмитро Владиков, настоятель приходу.....	42
2.3. Реалізація рішення Загальних Зборів громади: придбання ділянки під храм та виготовлення проекту.....	44
2.3.1. Протоієрей Всеволод (архімандрит Андрій) Коломацький, зодчий та настоятель храму.....	55
2.4. Підготовка до храмовбудівництва.....	64

РОЗДІЛ 3. БУДІВНИЦТВО ХРАМУ (1930–1932).....	68
3.1. Зведення храму та початок Богослужінь у ньому.....	68
3.2. Зміна правлячим архієреєм усього церковного керівництва приходу та поновлення настоятеля	78
3.2.1. Наклеп на протоієрея Всеволода Коломацького	81
3.3. Завершення будівництва	86
3.3.1. Архієпископ Аверкій (Таушев), настоятель приходу.....	92
РОЗДІЛ 4. РОЗБУДОВА ХРАМУ ТА ЙОГО БОГОСЛУЖБОВЕ ЖИТТЯ ДО ЗМІНИ ЦЕРКОВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ (1933–1945).....	104
4.1. Розбудова храму до кінця чехословацького періоду.....	104
4.1.1. Оформлення права власності на земельну ділянку.....	113
4.1.2. Іконостас храму.....	115
4.2. Буття храму в період Угорської держави та становлення радянської влади	120
4.2.1. Архієпископ Олексій (Дехтярев), настоятель приходу.....	121
4.2.2. Архімандрит Василій (Пронін), настоятель приходу.....	127
ВИСНОВКИ.....	141
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	147
I. Джерела.....	147
II. Література.....	153
III. Інтернет-джерела	155
ДОДАТКИ.....	159

ВСТУП |

Православ'я на Закарпатті має давню історію. На основі археологічних знахідок та писемних джерел, а також на думку церковних істориків та дослідників (І. Базилович,¹ М. Лучкай,² архім. Василій (Пронін)³ тощо), вважається, що закарпатські землі вже були просвічені світлом християнської віри ще до офіційного прийняття Руссю наприкінці X століття християнства. На думку сучасного дослідника історії Православ'я на Закарпатті Ю. Данильця, свідченням того, що на Закарпатті панував грецький обряд, є діяльність преподобних Георгія, Єфрема та Мойсея Угринів при дворі київських князів Бориса та Гліба⁴.

Протягом багатьох століть поспіль Православ'я на Закарпатті активно розвивалось, що особливо помітно на прикладі багатьох чернечих обителей, які займались поширенням християн-

¹ Basilovits Joannicio R.P. Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkács, pro religiosis Ruthenis ordinis Sancti Basilii Magni, in Monte Csernek ad Munkács, anno MCCCLX factae, exhibens serium episcoporum graeco-catholicorum Munkacsiensium, cum praecipuis eorundem aliorumque illustrium virosum gestis, e variis diplomatibus, decretisque regis ac aliis documentis authenticis potissimum concinnatam. T. I. / Pars Prima, Pars Secunda, Pars Tertia. Cassoviae, 1799; T. II. / Pars Quarta, Pars Quinta, Pars Sextae. Cassoviae, 1804-1805.

² Лучкай М. Історія карпатських русинів: У шести томах Дешифрування рукопису Ю.М. Сака; переклад українською мовою А.М. Ігната; покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька. Т. II. Ужгород: Закарпаття, 2000. 383 с.

³ Василій (Пронин), архимандрит. Історія православної церкви на Закарпатті. К.: Филокалія, 2005. 524 с.

⁴ Данилець Ю. Історія [Електронний ресурс] // Сайт Мукачівської єпархії Української Православної Церкви [сайт]. URL: <http://m-church.org.ua/istoriya-2/> (дата звернення 20.03.2019).

ства та культури у цьому краї. Однак у XVI–XVII століттях католицизм, а згодом і протестантизм почали робити утиски проти православної віри. Далі цей процес став ще активнішим через представників укладеної унії, яка отримала на Закарпатті значне поширення завдяки активному насадженню з боку австро-угорської влади⁵.

На початку XX століття утиски Православ'я на Закарпатті досягли свого апогею через розпочатий рух відродження прабатьківської віри. З ініціативи австро-угорського уряду у Мараморош-Сиготі відбулись процеси проти православних людей, оскільки влада вважала, що ця релігійна течія має соціальний та національно-визвольний характер⁶.

Згодом у тому ж XX столітті відбулась низка подій, які дали змогу Православній Церкві на Закарпатті засвідчити про своє відродження та активний ріст. Зокрема, завдяки демократизації суспільства у Чехословацькій республіці вдалось православним не тільки легально існувати, а й будувати нові храми та монастирі, викладати в школах тощо. Крім того, священнослужителі зареєстрованих громад почали отримувати від держави фінансове забезпечення, а нові храми мали змогу отримувати допомогу при будівництві⁷. Так, преподобний Олексій (Кабалюк)⁸ підкреслював заслуги Чехословацької влади під час святкування в с. Іза 25-річчя відродження Православ'я та 10-ліття приєднання тодішньої Підкарпатської Русі до Чехословаччини⁹. Наданими державою правами скористалась і громада православних м. Ужгорода, про що й буде описано далі у дослідженні.

Багатовікові утиски Православ'я в Закарпатті не пройшли даремно. Сьогодні можна досить часто почути, що Православна Церква на цій землі була започаткована після Другої світової війни «на радянських танках». Дана наукова робота навіть на конкрет-

⁵ Василий (Пронин), архимандрит. Історія православної церкви на Закарпаттє. К.: Филокалія, 2005. С. 161–311.

⁶ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині XX ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 37–58.

⁷ Там само. С. 129–156.

⁸ Данилець Ю. Обраний Божим Провидінням. Життєпис преподобного Олексія Карпаторуського сповідника. – Чернівці: «Місто», 2013. 162 с.

⁹ Юбилейный праздник православия // Русская Земля. 1928. 28 июня. С. 2.

ному прикладі ужгородського Покровського храму-пам'ятника покаже хибність цього твердження, а також проаналізує його історію у сербській юрисдикційній період.

Після відродження Православ'я на Підкарпатській Русі в цілому постало питання юрисдикційної належності. У зв'язку з цим велись різноманітні переговори з ієрархами Константинопольської, Руської, Сербської та Румунської Православних Церков. Першим дав погодження про опіку Синод Сербської Церкви, влада якого поширювалась на території Австро-Угорщини¹⁰. З самого початку формування Православної Церкви в Ужгороді і до передачі Мукачівсько-Пряшівської єпархії до РПЦ представники Покровської громади м. Ужгорода були під сербською церковною юрисдикцією.

Покровська церква побудована відомим церковним діячем протоієреєм Всеволодом Коломацьким (пізніше архімандритом Андрієм)¹¹ у 1930—32 рр. як усипальня і пам'ятник воїнам Першої світової війни. Звичайно, це стало можливим завдяки ужгородцям, котрі підхопили православний рух на Закарпатті, а це були не тільки місцеві корінні жителі, котрі вийшли з унії, а й емігранти з Російської імперії. Саме ці люди почали гуртуватись в Ужгороді навколо ужгородського священика Михайла Мейгеша, що один із перших із духовенства покинув унію¹². Все це в роботі представлено на матеріалах Державного архіву Закарпатської області (надалі — ДАЗО). У роботі вперше введено в науковий обіг документи, які проливають нове світло на досі невідомі факти церковної історії Православ'я на Закарпатті та в Ужгороді зокрема, і дають відповіді на низку запитань щодо відродження безпосередньо Православної Церкви в краї.

Слід також зазначити, що у роботі представлено біографічні дані духовних осіб, які в різні роки були настоятелями Покровського храму, а також першого старости храму та іконописця. Деякі з настоятелів храму є відомими у Вселенській Православній

¹⁰ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 86.

¹¹ Данилець Ю. Архімандрит Андрій (Коломацький) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 293—304.

¹² ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674, на 70 арк.

Церкві, наприклад архімандрит Андрій (Коломацький), архієпископ Аверкій (Таушев)¹³, архієпископ Олексій (Дехтярев)¹⁴, архімандрит Василій (Пронін)¹⁵ тощо.

Враховуючи виняткову роль храму та специфічні віхи буття у різних державах (чехословацькій, угорській, радянській) та церковних юрисдикціях (спочатку у сербській, а пізніше у руській), нами наразі проаналізовано тільки період його сербської юрисдикції.

Метою і завданням дослідження є аналіз історії Православ'я в м. Ужгороді в сербській період церковної юрисдикції на прикладі життя та діяльності Покровського храму-пам'ятника м. Ужгорода. Головними ж науковими завданнями роботи є:

- виявлення та дешифрування відповідних матеріалів Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО) щодо цієї тематики;
- опрацювання наявної джерельної бази;
- проведення аналізу як нововиявленого матеріалу, так уже наявного;
- виявлення неточностей та хибних даних щодо історії даного храму;
- підбиття висновків, у тому числі про важливість в історії всієї Православної Церкви Закарпаття даного храму;
- опрацювання біографічних даних настоятелів храму як відомих, так і невідомих широкому загалу науковців, церковних діячів тощо.

Об'єктом дослідження є Православна Церква в обласному центрі сучасного Закарпаття (тодішньої Підкарпатської Русі) — м. Ужгороді.

Предмет дослідження — Покровський храм-пам'ятник м. Ужгорода.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і конкретно-історичних методів. Досліджен-

¹³ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 16. Спр. 128, на 75 арк.

¹⁴ Данилець Ю. Архієпископ Олексій (Дехтерьов): життєвий та творчий шлях (1889–1959). Православие в Карпато-Днестровских землях // Русин. № 2 (32). С. 131–150.

¹⁵ Мониц Александр, протодиакон. Хватит ли мне этой жизни на покаяние? Жизнеописание подвижника благочестия архимандрита Василия (Пронина). Ужгород: Карпати, 2011. 160 с.

ня внеску Свято-Покровського храму-пам'ятника у ствердження Православ'я на Закарпатті у першій половині ХХ ст. припускає осягнення комплексу проблем, пов'язаних, з одного боку, зі специфікою церковного життя на Закарпатті, з другого — відносинами з тодішньою владою.

При дослідженні застосовується принцип історизму, тісно пов'язаний з конкретно-історичним, історично-порівняльним і хронологічним методами. Передусім це опрацювання документів фондів ДАЗО та аналіз наявної літератури про храм, періодики, а також архіву даного храму.

Хронологічні (географічні) межі дослідження. Нижня дата визначається заснуванням православного руху в Ужгороді у 1921 році, а верхня — 22 жовтня 1945 року, коли на Священному Синоді в Москві¹⁶ було прийнято рішення про приєднання Мукачівсько-Пряшівської єпархії до РПЦ із СПЦ.

Географічні рамки охоплюють обласний центр сучасного Закарпаття — м. Ужгород, де розташований Покровський храм-пам'ятник.

Наукова новизна і перспективність дослідження.

У дослідженні вперше зроблено цілісний опис життя та діяльності Покровського храму-пам'ятника м. Ужгорода. Цим самим вводиться в науковий обіг комплекс архівних джерел, що стосуються Православ'я на Закарпатті у першій половині ХХ століття, в період заснування громади, будівництва і розбудови храму та діяльності храму-пам'ятника.

Подано біографічні відомості про настоятелів храму, деяких уперше в контексті історії Закарпаття, а також досі невідомої біографії Володимира Гомічкова¹⁷, першого старости храму та очільника Центрального Православного Комітету¹⁸, що керував єпархією у період становлення її управління. Також вперше авторитетно вказується ім'я творця іконостаса храму диякона Георгія Бобровського¹⁹ та наводиться його біографія.

¹⁶ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 196.

¹⁷ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 243, на 6 арк.

¹⁸ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 89–90.

¹⁹ Роспись Ужгородского храма // Русская Земля. 1934. 3 августа. С. 4.

Варто вказати, що в роботі вперше показано деякі факти на основі архівних матеріалів, невідомі наразі широкому загалу або відомі з погрішностями. Зокрема, це документи пошуку місця під храм²⁰, документ купівлі-продажу земельної ділянки²¹, а також власне документи щодо проекту храму з деталями його будівництва²². Вперше у наявній історії храму нами аргументовано названо прізвища проєктантів.

Підсумовуючи, відмітимо — у цьому дослідженні вперше подано на захист комплексно зібрані історичні дані про Покровський храм-пам'ятник м. Ужгорода на основі ряду фондів ДАЗО. Це допоможе спростувати неправдиві відомості, які наразі трапляються у кожній публікації про храм, а також відновить повну картину буття громади храму від її заснування до входження в юрисдикцію РПЦ.

Перелік основних джерел з обраної проблематики. Архівними джерелами роботи є фонди Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО), а також архів Покровського храму-пам'ятника м. Ужгорода (АПХПУ). У дослідженні використані архівні матеріали ДАЗО як опубліковані, так і неопубліковані. Серед останніх є такі, що вперше вводяться у науковий обіг.

У ДАЗО через несистематизоване зберігання документів, що стосуються Православної Церкви, нами було опрацьовано тринадцять фондів, близько трьох десятків описів та більше ста справ, а також оглянуто періодику того часу, що могла стосуватись Ужгорода, а це близько десятка газет та більше сотні номерів. З опрацьованих матеріалів у роботі було використано 27 справ та відповідно описів з таких фондів:

1. Ф. 2. Президія Земського уряду Підкарпатської Русі в Ужгороді;
2. Ф. 21. Земський уряд Підкарпатської Русі в Ужгороді;
3. Ф. 21-сч. Крайове Управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород;
4. Ф. 28. Реферат освіти Підкарпатської Русі в Ужгороді;
5. Ф. 63. Цивільна Управа Підкарпатської Русі в Ужгороді;

²⁰ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1131, на 9 арк.

²¹ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1132. Арк. 27.

²² ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 32–34.

6. Ф. 93. Ужгородська міська управа. м. Ужгород;
7. Ф. Р-1490. Уповноважений Ради в справах релігійних культур при РМ СРСР по Закарпатській області.

Із 26 опрацьованих справ можемо відмітити як найбільш цінні такі: «Рішення Ужгородської міської управи про виступ Гомичкова Владимира і Гомичкової Ірини з грекокатолицької церковної громади в православну і переписка по цьому питанню»²³, «Рішення Ужгородської міської управи про наділення землі Ужгородській православної церковній общині та переписка по цьому питанню»²⁴, «Справа про продажу православної церковній общині земельного участку під побудову церкви»²⁵, «Переписка з міністерством шкільництва і освіти, ужгородським нотарським урядом про надання допомоги православної церковній громаді в м. Ужгороді для побудови церкви»²⁶, «Особиста справа православного священика, Мийгеш Михайла»²⁷, «Особиста справа православного священика Аверкій Еромонаха (Тавшев Александр)»²⁸.

Крім того, нами було використано для дослідження 105 публікацій архівних газет, власне, завдяки яким було розкрито Богослужбове життя приходу, а також взято опис історичних подій. Це такі видання: «Русская Земля», «Русский Православный вестникъ», «Православная Карпатская Русь», «Русский Вестникъ», «Русская Правда».

Завдяки збереженій метриці православного приходу при Покровському храмі-пам'ятнику м. Ужгорода ми змогли оцінити ритм основних треб (хрестин, вінчань та похоронів), що відбувались у цей період, і звести їх у спеціальну таблицю у додатку для аналізу та порівняння²⁹. Метрика розпочинається 1921 роком і завершується 1950 у червні місяці. Що стосується хрестин, то їхня фіксація завершується серпнем місяцем 1947 року. Очевидно, це пов'язано з політикою радянської влади, яка встановилась на Закарпатті у

²³ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 243, на 6 арк.

²⁴ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1131, на 9 арк.

²⁵ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1132, на 75 арк.

²⁶ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270, на 45 арк.

²⁷ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674, на 70 арк.

²⁸ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 16. Спр. 128, на 75 арк.

²⁹ Метрика Православного Прихода (общини) в Ужгороді. Том 1, на 162 арк.// АПХ-ПУ.

1945 році, і вписувати тих, кого хрестять (а пізніше — вінчають чи ховають), було небезпечно для вірників.

З використаної літератури варто підкреслити роботи під авторством Юрія Данильця, доцента кафедри історії Ужгородського національного університету та директора Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна). Зокрема, такі книги: «Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст.»³⁰, «Обраний Божим Провидінням. Життєпис преподобного Олексія Карпаторуського сповідника»³¹. Також було вжито труд архімандрита Василя (Проніна), одного із настоятелів храму-пам'ятника в Ужгороді, під назвою сучасної книги «Історія православної церкви на Закарпатті»³². Найбільш вагомою стала інформація про деяких настоятелів храму з колегіально-авторської книги «Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст.»³³. Нашу увагу також не оминула єдина наявна брошура з даної проблематики під назвою «Храм Покрова Божої Матері»³⁴, а також інші книги, публікації тощо, в тому числі й інтернетного доступу.

Теоретичне і практичне застосування роботи. Робота повинна зацікавити як церковних, так і світських наукових діячів, ЗМІ, паломників, туристів та мирян храму. Надалі планується видати другу частину книжки про Покровський храм-пам'ятник, а також зробити ряд публікацій у місцевій пресі на основі матеріалів, опрацьованих у цій роботі.

Апробація роботи. При написанні роботи нами були опубліковані деякі її частини на офіційному сайті Мукачівської єпархії УПЦ³⁵. Зокрема, досягнуто домовленості про подальше публіку-

³⁰ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. 375 с.

³¹ Данилець Ю. Обраний Божим Провидінням. Життєпис преподобного Олексія Карпаторуського сповідника. – Чернівці: «Місто», 2013. 162 с.

³² Василь (Пронин), архімандрит. Історія православної церкви на Закарпатті. К.: Филокалія, 2005. 528 с.

³³ Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. 591 с.

³⁴ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. 64 с.

³⁵ Наприклад, Палош В, протоієрей. Таємниця іконостасу Покровського храму

вання частин роботи в наукових записках Богословсько-історичного науково-дослідницького центру імені архімандрита Василя (Проніна) Мукачівської єпархії Української Православної Церкви (БНДЦ).

Структура роботи визначається її метою та задачею, а також логікою дослідження. Наукова робота складається з чотирьох розділів.

У першому розділі було розглянуто започаткування православного руху в Ужгороді у 1921 році та розкрито біографічні довідки найбільш причетних до цього людей — протоієрея Михайла Мейгеша та Володимира Гомічкова. Також було проаналізовано формування громади і її офіційну реєстрацію в 1925 році. Вагомою складовою даного періоду після становлення є Богослужбове життя громади.

Другий розділ розкриває перші кроки релігійної громади власне як юридичної особи: проведення Загальних зборів, клопотання про отримання державної субвенції на будівництво вже храму-пам'ятника руським воїнам, полеглим у Карпатах у Першу світову війну, а також допомога на спорудження будівлі житла священнослужителя та його державна заробітна плата. Показана переписка з різними владними інстанціями, включаючи Президента Чехословацької Республіки. Більше того, у другому розділі ми зупинились на питанні конфлікту Комітету громади з настоятелем. У даному розділі аналізуємо документи, причетні до пошуку земельної ділянки під храм, її купівлі, виготовлення проекту та безпосередньої підготовки до храмовбудівництва тощо. У свою чергу, описується внутрішнє життя громади. Розглядаються біографії настоятелів о. Дмитра Владикова та зодчого храму о. Всеволода (Андрія) Коломацького.

Третій розділ присвячений будівництву храму та його завершенню. Розділ також описує Богослужбове життя приходу на момент його будівництва та пов'язану з цим чином закладку храму, а потім і встановлення на куполі хреста. Аналізуються процеси всередині громади, зокрема наклеп на зодчого п'ятьма членами гро-

м. Ужгорода [Електронний ресурс] // Сайт Мукачівської єпархії Української Православної Церкви [сайт]. URL: <http://m-church.org.ua/2017/02/19/tajemnicyuaikonostasu-pokrovskogo-xramu-m-uzhgoroda> (дата звернення 20.03.2019).

мади та важлива роль храму в культурному житті міста Ужгорода після початку Богослужінь у ньому, незважаючи на продовження будівництва. Подається у розділі і біографія наступного настоятеля архієпископа Аверкія (Таушева).

Четвертий розділ робить аналіз життя громади в храмі після умовного завершення будівництва й охоплює його розбудову аж до зміни церковної юрисдикції у 1945 році. Головним досягненням громади в цей період було оформлення власності на землю. В особливий спосіб зупинимось на влаштуванні іконостаса, що є справжньою родзинкою у прикрасі храму. Навіть сьогодні автентично відновлений до першоджерела іконостас завдяки фотокарткам храму, а також збереженим оригіналам деяких ікон, що були повернуті храму з музею, є славною величчю храму. У цьому розділі також розглянемо храмову Пам'ятну книгу та представимо біографії настоятелів храму: архієпископа Олексія (Дехтярева) та архімандрита Василія (Проніна).

РОЗДІЛ 1

ВІДРОДЖЕННЯ ПРАВОСЛАВ'Я В УЖГОРОДІ ТА ФОРМУВАННЯ ПЕРШОЇ ГРОМАДИ (1921–1925)

1.1. Початок Православного руху в Ужгороді у 1921 році та його передумови

Після того як на території Мукачівської православної єпархії була насильно введена унія з Римом, підписана б3 священниками у 1646 році в ужгородському замку — місці проживання панівної родини Другетів³⁶, — Ужгород став центром її поширення³⁷. Пізніше, у 1771 році, греко-католицький єпископ Андрій Бачинський³⁸ переносить резиденцію мукачівських архієреїв до Ужгорода³⁹, чим не тільки посилює місцеве уніатство, а й робить так, що з часом все управління єпархії (капітула) розміщується на окремій вулиці міста⁴⁰. Ця вулиця, як і замок, знаходяться на правому березі річки Уж. Саме навпроти, по лівий бік Ужа, у 1928

³⁶ Стеблій Ф. Другети // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: Смолій В. та інші; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2004. Т. 2. С. 471.

³⁷ Василий (Пронин), архимандрит. История православной церкви на Закарпатье. К.: Филокалия, 2005. С. 212.

³⁸ Там само. 340–346.

³⁹ Там само. С. 343.

⁴⁰ Вулиця починається від резиденції єпископа біля кафедрального собору і піднімається на гору повз будинки капітульного кліру. На її вершині розміщений замок Другетів, в якому влаштовується пізніше греко-католицька семінарія. По сьогоднішній день ця вулиця називається Капітульною, а на території замку уцілів після пожеги фундамент домового римо-католицького храму святого Георгія, в якому й була підписана Ужгородська унія.

році міська влада запропонує новоствореній православній громаді Ужгорода будувати свій храм, що нею й було зроблено.

Проте слід зазначити, що правий берег цікавий ще й тим, що неподалік замку у 1786 році торговці греки, що втікали від турків, збудували для своєї громади православну церкву, що підпорядковувалась Будапештському сербському єпископу⁴¹. У 1879 році громада перестала існувати: у 1788 році їх нараховувалось 25 сімей, а в 1900 році — семеро дорослих і двоє дітей⁴². У тому ж році храм з територією був викуплений греко-католицькою єпархією у залишку православної громади, яка, продаючи храм, оминула свого єпископа у Будапешті, таким чином у незаконний спосіб намагаючись розподілити між собою кошти⁴³. Якраз на факт існування грецької церкви в місті посилались православні Покровської громади, як її фактичні наступники, в листуванні з міською управою⁴⁴. Архімандрит Василій (Пронін), один із настоятелів Покровського храму м. Ужгорода, писав таке: «В Ужгороді завжди були православні: у 1850 р. — 24 людини, у 1870 р. — 15 людей, у 1890 р. — 18 людей, у 1910 р. — 44 людини. Це по офіційній статистиці»⁴⁵. У період, коли австро-угорська влада не дозволяла Православній Церкві легальне існування, могло бути і більше православних, які боялись себе такими визнати у переписі.

Після розпаду Австро-Угорської імперії столичне місто тодішньої автономії Чехословаччини під назвою «Підкарпатська Русь» не оминув розпочатий православний рух, який очолив архімандрит, нині преподобний Олексій Кабальок⁴⁶. Отже, перед тим як розпо-

⁴¹ Літераті Т. В Ужгороді грецьку церкву знищила страшна пожежа, яка розплавилася навіть дзвони [електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. [портал] URL: http://risu.org.ua/ua/relig_tourism/krayeznavstvo_digest/60798 (дата звернення 29.03.2019).

⁴² Васи́лий (Пронин), архімандрит. Історія православної церкви на Закарпатті. К.: Філокалія, 2005. С. 453.

⁴³ Літераті Т. В Ужгороді грецьку церкву знищила страшна пожежа, яка розплавилася навіть дзвони [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України [портал]. URL: http://risu.org.ua/ua/relig_tourism/krayeznavstvo_digest/60798 (дата звернення 29.03.2019).

⁴⁴ Русская Православная Церковь в Ужгороде // Русская Земля. 1922. 13 апреля. С. 2.

⁴⁵ Васи́лий (Пронин), архімандрит. Історія православної церкви на Закарпатті. К.: Філокалія, 2005. С. 454.

⁴⁶ Данилець Ю. Обраний Божим Провидінням. Життєпис преподобного Олексія Карпаторуського сповідника. Чернівці: «Місто», 2013. С. 97–98.

чати наше дослідження щодо Покровської громади, слід зупинитися на періоді до її виникнення та офіційної реєстрації, яка настала у 1925 році.

1.1.1. Протоієрей Михайло Мейгеш, перший настоятель приходу

«Після світової війни, в 1921 році, о. протоієрей Михайло Мейгеш перейшов у православ'я» — у некролозі констатувала редакція щотижневої місцевої газети під назвою «Русская Земля»⁴⁷. Ця особистість дала поштовх для відродження Православної Церкви в Ужгороді та утворення першої громади, яка пізніше стала називатись Покровською. Саме за його домашньою адресою в Ужгороді знаходився Православний Церковний Комітет (уряд)⁴⁸. «Серед греко-католицьких священиків лише декілька осіб перейшли у Православ'я» — пише у своїй книзі, характеризуючи цей період, дослідник історії Православної Церкви на Закарпатті Юрій Данилець⁴⁹. У час, коли відроджувалось Православ'я і не було ієрархії, його перехід як священика був неабияким підсиленням цьому процесу. Відомості про протоієрея Михайла Мейгеша, окрім щотижневика «Русская Земля», містяться також у справі № 674 опису № 9 фонду 21 ДАЗО під назвою «Особиста справа православного священика, Мийгеш Михайла». Нами вперше будуть введено у науковий контент історії Закарпаття невідомі до цього дані про того, хто відродив Православ'я в Ужгороді та став першим настоятелем Покровської громади, тому зупинимось на цій постаті більш детально.

Народився майбутній священик 14 листопада 1857 року у с. Чорному Ардові Великосевлюського округу Марамороської жупи Підкарпатської Русі. Важливо відмітити, що один із засновників громади Покровського храму м. Ужгорода, яка асоціюється небезпідставно з російськими православними, був чи-

⁴⁷ Умерь протоиерей Михаил Мейгешъ // Русская Земля. 1933. 25 августа. С. 1.

⁴⁸ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 243. Арк. 5.

⁴⁹ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 83.

стокровним уродженцем карпатської землі. З 1867 по 1878 рік навчався спочатку у школі в Ужгороді, потім у гімназіях в Ужгороді та Мукачеві, пізніше закінчив середній навчальний заклад у м. Сатмарі тодішнього Угорського королівства (нині Румунія). Відразу після закінчення повертається в Ужгород, де навчається теології. Як видно, дана постать була на той час високоосвіченою людиною. У 1882 році одружується на дочці священника с. Стройно Свалявського округу Олені Сотак. Через одинадцять місяців у них народжується син, а жінка через декілька днів після пологів помирає. Як видно з офіційного посвідчення, виданого Мукачівським греко-католицьким єпископом, Михайло Мейгеш рукоположений у 1882 році в Ужгороді. Проходив овдовілий священник служіння на різних приходах, зокрема: Хусті, Новому Місті (нині Словаччина), Доманинцях (біля Ужгорода), Ганьковиці (неподалік Сваляви), Цейкові (нині Словаччина). Крім того, священник в останніх двох селах був учителем у державній школі. Два останні роки перебування в с. Цейков навчав у школі безкоштовно. 1 серпня 1916 року, прослуживши у даному селі вісім років і сім місяців, відмовляється від цього приходу. За власноручно написаним спогадом, причина відмови «через введення григоріанського календаря»⁵⁰. За цей вчинок залишається без пенсії і подальшого місця служіння та роботи⁵¹.

Переломний момент у житті священника Михайла Мейгеша, який настав після супротиву введенню григоріанського календаря на приході, характеризує ситуацію, що склалась у цілому в Підкарпатській Русі: значна частина греко-католиків гостро реагувала на процеси латинізації, що проводились єпархією. Саме так вони сприймали процес переходу на новий календар. Такі випадки були можливі тільки там, де більшість населення були іншої національності та перебували під впливом Західної Церкви, або реформації, що добре ілюструє ситуація в с. Цейкові. Священник Михайло, як і багато інших, завдяки цим процесам, полишив унію. Нами знайдено в ДАЗО лист до Громадянського Правління Автономної Підкарпатської Русі, зокрема шкільного відділу,

⁵⁰ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674. Арк. 2.

⁵¹ Там само.

від Петра Гебея, генерального вікарія Мукачівської греко-католицької єпархії, пізніше її єпископа⁵², який у 1924 році оцінював прийдешні події так: «Честь маю Вас сповістити, що у нинішні важкі часи, коли безсовісні агітатори і так на невимовну велику шкоду нашої спільної справи обурили наш руський народ — Уряд Єпархії ні з календарним питанням, ні із зменшенням Церковних свят не налаштований займатись... сьогоднішні часи до вирішення таких важливих питань зовсім непридатні... коли вимагали від нас ввести Григоріанський календар і латинські букви замість Кирилики... побачили, що руський народ грізно протривився і з гнівом повернувся проти угорської міністерії, як і проти Єпархіального керівництва, чому смутні наслідки ще і тепер змушені ми бачити і пережити»⁵³.

З 1919 по 1921 рік вчителює в державній школі м. Ужгорода. У 1921 році приймає Православ'я і розпочинає місіонерську роботу в с. Улич Крива (нині Словаччина) до 1923 і паралельно в цей період розвиває рух на відродження Православ'я в Ужгороді, де й проживає. З 1923 року концентрується тільки на Ужгороді і вже 29 травня 1924 року стає настоятелем ужгородської громади, згідно із заповненою власноручно анкетой⁵⁴.

Вже в 1921 році протоієрея Михайла Мейгеша ставлять в приклад іншим священикам у публікації з організації Православної Церкви в Карпатах⁵⁵. На початку 1922 року виходить з друку публікація самого Мейгеша під назвою «Декілька слів про моє повернення у св. Православ'я»⁵⁶ (подаємо її в додатках). У ній серед іншого, зокрема, автор вказує, що вихований матір'ю по-православному, а коли вчився в семінарії, заглушував свою совість авторитетом учителів. Коли ж служив священиком, то ще не ставились

⁵² Фенич. В. Гебей Петро [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України [сайт]. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Gebej_P (дата звернення 29.03.2019).

⁵³ ДАЗО. Ф. 28. Оп. 3. Спр. 391. Арк. 6.

⁵⁴ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674. Арк. 2.

⁵⁵ Організація Русской Православной Церкви... // Русскій Православный вестникъ. 1921. 14 декабръ. С. 1.

⁵⁶ Несколько словъ о моемъ возвращеніи въ св. Православіе // Русскій Православный вестникъ. 1922. 4 января. С. 11–12.

вимоги по латинізації, які тепер поставив єпископ. Через спротив перейшов тільки зараз, щоб не покидати пастви до її визрівання перейти в Православ'я, що й зробив 14 серпня 1921 року в с. Великі Лучки «в присутності єпископа Досифея»⁵⁷ (йде мова про єпископа Нішського і карпаторуського Досифея (Васича))⁵⁸.

Однак на початку 1926 року його усунуть у незаконний спосіб з приходу в Ужгороді, що ми розглянемо детально далі. В цей непростий період почне служити з 1927 року знову в Улич-Кривій та ще пізніше в тому ж році стане настоятелем в с. Старе Давидково, Мукачівського округу. У 1931 році протоієрей Михайло повернеться на посаду настоятеля, правда, вже збудованого храму⁵⁹.

Характеризує протоієрея Мейгеша некролог так: «П'ятдесят один рік прослужив покійний о. Протоієрей у священному сані. Глибоко релігійний, твердий у своїх поглядах і абсолютно безкорисний пастир, покійний о. Протоієрей виявляв собою істинний образ благочестя. З чисто християнським терпінням переніс він гоніння, пов'язані з переходом в православ'я, і з християнським смиренням підготувався до смерті. Покійний був не тільки гарячим ревнителем вчення православної Церкви і віруючим і зразковим священнослужителем, но він був у той же час... старанним і добросовісним громадським діячем. ... Свою громадську діяльність проявляв о. протоієрей Михайло головним чином у культурно-просвітницькому товаристві «Шкільна допомога», у якому він, як багаторічний член Правління, а у останній час як виконуючий посаду голови працював... зовсім безкорисно»⁶⁰.

7 серпня 1933 року на 77-му році життя помер у Мукачівській лікарні о. Михайло Мейгеш, настоятель Покровської громади та її засновник⁶¹. «Похорони о. прот. Мейгеша відбулись 9-го серпня в м. Мукачеві, причому чин погребу, у співслужінні восьми священників, звершив Преосвященний Владика Дамаскин в право-

⁵⁷ ДАЗО. Ф.21. Оп. 9. Спр. 674. Арк. 2.

⁵⁸ Святой исповедник митрополит Досифей (Васич) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт монастиря Введення Пресвятої Богородиці в Белграді [сайт]. URL: <http://manastirvavedenje.org/svyatoj-ispovednik-mitropolit-dosifej-vasich> (дата звернення 29.03.2019).

⁵⁹ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674. Арк. 1-2.

⁶⁰ Умеръ протоієрей Михаил Мейгешъ // Русская Земля. 1933. 25 августа. С. 1.

⁶¹ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674. Арк. 60.

славній приходській церкві⁶², звідки тлінні останки покійного були перевезені на мукачівське кладовище і похоронені поряд з могилою о. протоієрея Льва Тиблевича⁶³.

Прощальне слово сказав Преосв. Дамаскин, а від імені духовенства і православного народу простився з покійним о. протоієрей Іоанн Ілечко»⁶⁴.

Очевидно, що в жаркий літній період було важко в той час транспортувати до Ужгорода тіло покійного і, відповідно, було прийнято рішення поховати його недалеко від лікарні, місця смерті.

1.1.2. Володимир Гомічков, перший староста храму, голова Центрального Православного Комітету

Слід зазначити, що у цей період в Ужгороді визрів ще один діяч, що активно допомагав організаційній розбудові Православної Церкви на Підкарпатській Русі в цілому і в її обласному центрі зокрема, майбутній перший староста храму — Володимир Гомічков, онук Адольфа Добрянського, відомого, окрім громадсько-політичної роботи в Австро-Угорській імперії, ще як ідеолог переходу греко-католиків у Православ'я⁶⁵. Володимир Гомічков народився 1 січня 1879 року у с. Чертежне Земплінської жупи (комітату) Меджилабірського округу (сучасна Словаччина). Мати Ірина, дочка Добрянського, батько Павло Гомічков⁶⁶, адвокат⁶⁷. Володимир закінчив медичний факультет Будапештського університету у 1906 році та все життя працював зубним лікарем, а у 1914–1918 роках служив в австро-угорській армії оберлейтенантом-лікарем⁶⁸.

⁶² Йде мова про Шелестівську дерев'яну церкву, яка в той час знаходилась в Мукачеві, а зараз в Ужгородському музеї архітектури та побуту, що розміщений навпроти Покровського храму.

⁶³ Тиблевич Лев – один із перших мирян-організаторів Православ'я в Ужгороді. Про нього ми скажемо пізніше.

⁶⁴ Умерь протоієрей Михаил Мейгешъ // Русская Земля. 1933. 25 августа. С. 1.

⁶⁵ Віднянський С. Добрянський Адольф Іванович [Електронний ресурс] // Енциклопедія сучасної України [сайт]. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=20372 (дата звернення 29.03.2019).

⁶⁶ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 243. Арк. 3.

⁶⁷ ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 4. Спр. 47. Арк. 5.

⁶⁸ Там само. Арк. 5–5 зв.

Володимир Павлович у 1921 році бере участь разом із священником Михайлом Мейгешом у Першому установчому православному соборі на чолі з єпископом Досифеєм (Васич) у с. Іза, що біля Хуста, та обоє там обрані до тимчасового комітету, що виконував обов'язки Консисторії⁶⁹. Через декілька місяців після цього «для упорядкування життя православних громад на Підкарпатській Русі було створено центральний православний комітет, що діяв в Ужгороді під керівництвом Володимира Гомічкова»⁷⁰. На цій посаді він займається питанням реєстрації статутів громад, створенням приходських комітетів, у тому числі в Ужгороді, зустрічаючись при цьому з владою⁷¹.

Сам Центральний Комітет розмістився за домашньою адресою Гомічкова в Ужгороді на вул. Берчені, 35, неподалік священника Мейгеша, що проживав по тій же вулиці у будинку № 10. Саме ці дві адреси стають центром православного життя в Ужгороді і невеликий період навіть усієї Підкарпатської Русі⁷².

Нами знайдена справа, датована 1922 роком, у якій посвідчується перехід з греко-католицизму у Православ'я Володимира Гомічкова та його дочки Ірини згідно з їхніми офіційними заявами, які вони написали до державних органів. Міська управа своїм рішенням за № 7402 посвідчує їхні рішення⁷³.

У газеті «Руський Православний вісник» за 1921 рік публікувалось звертання такого змісту: «Руські люди! Організуйте Православні громади по всім селам. Вимагайте формулярів для переходу в св. Православ'я від Центрального Православного Комітету. Ужгород, вул. Берчені № 35!»⁷⁴ Також повідомлялось про намагання друкувати ікони та молитвослови⁷⁵. Пізніше було розіслано листи до православних громад щодо створення власних сільських Комітетів із 5 чоловік та надавались відповідні формуляри⁷⁶. Ого-

⁶⁹ Преосвященный Досифей въ Карпатской Руси // Русский Православный вестникъ. 1921. 9 сентября. С. 2–4.

⁷⁰ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 91.

⁷¹ Там само. С. 92.

⁷² Объявление // Русская Земля. 1923. 22 марта. С. 4.

⁷³ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 243. Арк. 6.

⁷⁴ Русские люди! ... // Русский Православный вестникъ. 1921. 9 сентября. С. 2.

⁷⁵ Редакция... // Русский Православный вестникъ. 1921. 9 сентября. С. 8.

⁷⁶ Объявление. 2 // Русский Православный вестникъ. 1921. 16 сентября. С. 4.

лошувалось, що єпископ Досифей, Нішський і Карпаторуський, розпорядився новоприбулим священикам не звершувати служб без подання в Центральний Комітет документів про закінчення семінарії та рукоположення⁷⁷. У жовтні 1921 року Центральний Православний Комітет публікує приписи, згідно з якими мала б організуватись православна громада будь-якого населеного пункту власне до «руської Православної Церкви в Карпатській Русі»⁷⁸. А у 1922 році подавались оголошення про те, що Центральний Православний Комітет в Ужгороді просить кожен православний приход ввести нові метрики, які можна у них взяти⁷⁹.

Слід зазначити, що завдяки саме Володимирі Гомічкову та очолюваному ним Центральному Комітету в Ужгороді у цей період ніколи не було юрисдикції Константинопольського Патріархату, хоча «1 листопада 1923 р. єпископ Веніамін скликав в Ужгороді зібрання духовенства, на якому були присутні 150 делегатів»⁸⁰. «До ужгородської та ще кількох православних церков єпископу Веніаміну (Федченко)⁸¹ не дозволили ввійти»⁸².

Нами знайдено матеріали, що розповідають і про з'їзд православного духовенства в Ужгороді 7 лютого 1925 року під керівництвом священика Івана Чернавіна, голови єпископської ради константинопольської юрисдикції на Підкарпатській Русі⁸³. Учасники прийняли звернення до русинів щодо переходу з унії⁸⁴.

Пізніше Гомічков стане першим старостою Покровського храму в м. Ужгороді. Хоча й багато зробить для громади і, власне, будівництва, проте ввійде в конфлікти з двома настоятелями храму і через розпуск правлячим архієреєм Церковної Ради громади в

⁷⁷ Объявление. 3 // Русский Православный вестникъ. 1921. 16 сентября. С. 4.

⁷⁸ Организация русской Православной Церкви... // Русский Православный вестникъ. 1921. 12 октября. С. 2.

⁷⁹ Метрическія книги и выписи // Русский Православный вестникъ. 1922. 19 июля. С. 3.

⁸⁰ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 118–119.

⁸¹ Мировполит Вениамин (Федченков) [Електронний ресурс] // Азбука веры. Православная библиотека [портал]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Veniamin_Fedchenkov (дата звернення 29.03.2019).

⁸² Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 118–119.

⁸³ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 2. Спр. 603. Арк. 24.

⁸⁴ Там само. Арк. 37.

січні 1931 року втратить керівництво. Гомічков залишатиметься активним і після цього як в політичному, так і в релігійному напрямі, що видно з подальших публікацій. Зокрема, на Різдво Христове 1936 року вийшла публікація, де Володимир Гомічков поєднав тему Різдва з темою автономії Підкарпатської Русі⁸⁵. Вже після встановлення радянської влади у власноручно заповненій анкеті від 8 липня 1948 року зазначить, що він є староста храму, а рядок із запитанням про стаж на цій посаді заповнить словами, що він його не пам'ятає і що «були перерви»⁸⁶, хоча роки світської роботи покаже в подробицях⁸⁷. У 1951 році вже не значиться старостою⁸⁸, проте у 1952 році його підпис стоїть першим у «двадцятці», з якою держава зареєструвала приход⁸⁹.

Висновки: Отже, як видно з наведеного, православний рух в Ужгороді розпочався у 1921 році завдяки протоієрею Михайлу Мейгешу, який неабияк його посилив через можливість послідовників долучатись до Богослужінь та Таїнств, чого не мали інші православні громади краю. Місцеві вихідці з унії, а також емігранти, згуртувавшись навколо нього, пізніше утворять громаду. Один із них, Володимир Гомічков, був навіть невеликий період першим керівником Церковного Православного Комітету, що керував православними у всьому краї. Ми бачимо, як рух за відродження Православ'я почав набирати обертів: упорядковувалась документація та розпочинались Богослужіння.

⁸⁵ Рождество Христово // Русскій Вестникъ. 1936. 5 января. С. 1–2.

⁸⁶ ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 4. Спр. 47. Арк. 5.

⁸⁷ Там само. Арк. 5–5 зв.

⁸⁸ ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 4. Спр. 47. Арк. 11.

⁸⁹ Там само. Арк. 23.

1.2. Формування громади та її офіційна реєстрація у 1925 році

10 листопада 1921 року в Ужгороді був сформований подібно до інших населених пунктів «Комітет Руської Православної Громади»⁹⁰. У нього увійшли: голова — Риган Михайло Васильович; письмоводитель — Гомічков Володимир Павлович; скарбник — Збіглий Йосип Андрійович; контролери — Запотоцький Гаврило Іванович та Гомічков Юрій Павлович⁹¹.

«В Ужгороді на 2-й день Різдва Христового запропоновано здійснити перше Православне Богослужіння...»⁹² — писала в грудні 1921 року газета «Руський Православний вісник». Інша газета «Руська Земля» у 1922 році подавала такі публікації: «Освячення Пасхи по православному обряді відбудеться у неділю дня 16 квітня 1922 в 5 годин ранку в Ужгороді, по вул. Берчені, будинок н-р 35. Пасху освятить священник Михайло Мейгеш»⁹³. «17 квітня ц. р. в 10 годин ранку у художньому залі ужгородської гімназії буде відслужене православне Богослужіння, свята літургія»⁹⁴. Інша газета вказує про Пасху таке: «В Свято Св. Пасхи пропонується Богослужіння в понеділок 10 год. ранку в художньому залі державної гімназії. Освячення пасхи відбудеться в День Св. Воскресіння 5 год. ранку в будинку по вул. Берчені, 35 о. Михайлом Мейгешом, який в 6 год. ранку відправиться на Богослужіння в Улич-Кривий»⁹⁵.

В тому ж році появились дві надзвичайно цікаві публікації: «Руські православні жителі міста Ужгорода до цього часу не мають ні церкви, ні навіть маленької каплиці, а змушені на святе Богослужіння збиратись по приватним квартирам. Чому ж таке невтішне становище? Адже в Ужгороді є руська православна церква над річкою Уж, біля Василіанського монастиря, яку ж церкву уніатські монахи зробили складом дров — (на таку поведінку здібні тільки

⁹⁰ Организация Русской Православной Церкви... // Русский Православный вестникъ. 1921. 16 ноября. С. 2.

⁹¹ Там само.

⁹² Разное // Русский Православный вестникъ. 1921. 28 декабря. С. 4.

⁹³ Посвящение Пасхи в Ужгороде // Русская Земля. 1922. 13 апреля. С. 2.

⁹⁴ Православное богослужение въ Ужгороде // Русская Земля. 1922. 13 апреля. С. 2.

⁹⁵ Хроника // Русский Православный вестникъ. 1922. 16 апреля. С. 6.

турки і погани взагалі); так вже пора зайнятись цією важливою справою і вжити всі необхідні міри, щоб православна церква була визволена з нечестивих рук і перейшла у розпорядження православних вірників. У нашій Республіці для всіх віросповідань рівні, однакові права, і православні напевно отримали б належне їм по праву майно, якщо б не дрімали»⁹⁶.

«Звернення. Церковний православний комітет в Ужгороді просить всіх осіб греко-східного віросповідання, що проживають в Ужгороді, з'явитись для проведення точного перепису у священника Михайла Мейгеша, Берчені вул. ч. 10»⁹⁷.

У цей період чехословацький уряд називав православних греко-східною церквою аж до 1928 року, коли керуючий Карпаторуською православною єпархією єпископ Серафим⁹⁸ звернувся з офіційним листом-проханням називати їх східно-православними⁹⁹. А вже з 1929 року затверджений державою Устав єпархії своїх вірників називає просто православними¹⁰⁰. Вважалось, що термін «греко-східні» щодо православної конфесії є наслідок мадяризації¹⁰¹.

Церква, що згадується в останній замітці, це є колишній грецький храм, про який ми вже згадували, що фактично незаконно перейшов у власність греко-католиків, які на місці православного цвинтаря поряд з храмом побудували Василянський монастир¹⁰². Руським його називають у замітці тому, що до грецького храму ходили не тільки греки, а й серби (був період коли їх було навіть більше, ніж греків), і росіяни, і місцеві жителі русини¹⁰³.

⁹⁶ Русская Православная Церковь въ Ужгороде // Русская Земля. 1922. 13 апреля. С. 2.

⁹⁷ Воззвание // Русская Земля. 1922. 14 сентября. С. 2.

⁹⁸ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 140–145.

⁹⁹ ДАЗО. Ф. 61. Оп. 1. Спр. 873. Арк. 0110.

¹⁰⁰ Православный законъ Божій въ учебныхъ заведеніяхъ г. Ужгорода // Русская Земля. 1936. 10 сентября. С. 3.

¹⁰¹ Там само.

¹⁰² Пізніше греко-католицькі монахи відбудують храм, що згорів через декілька років після продажу, але комуністична влада переобладнає його під аудиторію, а сам корпус монастиря під біологічний та фізичний факультети Ужгородського національного університету. Відповідно, колишній храм православної громаді не вдалось відновити до цього часу.

¹⁰³ Літерати Т. Втрачений Ужгород: грецька церква [Електронний ресурс] // Про-захід. Новини Західної України [сайт]. URL: <http://prozahid.com/content-44904.html> (дата звернення 29.03.2019).

В архіві Покровського храму м. Ужгорода залишилась метрика храму, яка свідчить, що у 1921 році священник Михайло Мейгеш здійснив одне хрещення та одне вінчання¹⁰⁴. Цікаво, що першим вінчався письменник Дмитро Висоцький. Перший похорон відбувся у 1922 році. Ховали російського генерала Олександра Турбіна, про що є навіть замітка в газеті «Руська Земля»¹⁰⁵. На основі цієї метрики ми розробили порівняльну таблицю звершення основних треб (хрестин, похоронів та вінчань) і помістили її як додаток до цієї роботи у кінці.

Розпочавши свою діяльність, православна громада намагалась пройти офіційну реєстрацію в державних органах. Нами знайдено справу, в якій зберігається «протокол зборів православних жителів, що відбулись 28 жовтня/5 листопада 1922 року у Покровській Церкві по вул. Шумній, будинок номер 28 в Ужгороді»¹⁰⁶. З нього ми дізнаємось, що присутніх було 15 чоловік. Головою зборів одностайно вибирається Володимир Гомічков, секретарем — Микола Сапунов, завірителями протоколу — Володимир Барцал і Лев Тиблевич. Вирішили три питання: а) одногосно схвалили діяльність комітету; б) одногосно затвердили проект статуту «для православної громади міста Ужгорода та його околиці» (в протоколі зазначено з цього питання: «О. Михайло Мейгеш до голосування вийшов»); в) «для ведення справ громади до затвердження устава і по питанню про відкриття богословської школи в Ужгороді — спільне зібрання уповноважує комітет у складі наступних осіб: Голова Михайло Васильович Риган, Секретар Др. Володимир Павлович Гомічков, скарбник Йосип Андрійович Збиглей, Ревізор: Олексій Іванович Грабар і Ілля Юрійович Цурканович»¹⁰⁷. Документ цікавий не тільки тим, що надає відомості про перших прихожан, а й вказує адресу тимчасового місця Богослужіння у когось із них у приватному будинку і згадує вперше назву громади. У 1923 році в газеті «Руська Земля» публікуються замітки про початок уже регулярних Бо-

¹⁰⁴ Метрика Православного Прихода (общини) в Ужгороді. Том 1, на 162 арк. // АПХІУ.

¹⁰⁵ Кончина руссаго генерала // Русская Земля. 1922. 14 сентабря. С. 2.

¹⁰⁶ ДАЗО. Ф. 28. Оп. 5. Спр. 177. Арк. 9.

¹⁰⁷ Там само.

гослужинь «у домовій церкві по вул. Шумній (кутовий будинок навпроти пожежної команди)¹⁰⁸, і також називається ця домова церква вже Покровською»¹⁰⁹.

Подібні типові устами, як у Покровської громади, пропонувалося новоствореним православним комітетам і в інших населених пунктах. Через газету «Руська Земля» повідомлялось, що бажаючі можуть їх виписати у п'яти екземплярах поштою або взяти у вищезгаданого Льва Тиблевича за його домашньою адресою в Ужгороді на вул. Берчені, 17¹¹⁰.

Вперше у цій замітці Лев Тиблевич фігурує вже як православний священик, який, очевидно, залишався жити в Ужгороді. У 1926 році священик Лев обирається настоятелем приходу у м. Мукачеві¹¹¹. Також він відкрив першу православну церкву у смт Воловці, на посаді настоятеля якої й помер у 1933 році¹¹².

Незважаючи на прийняття статутів самими православними громадами, їхня державна реєстрація і, відповідно, легалізація відкладалась «внаслідок триваючого спору про юрисдикцію»¹¹³. Навіть уже в 1928 році єпископ Серафим, керуючий Карпаторуською православною єпархією Сербського Патріархату, у зверненні до влади просить прискорити процес затвердження уставів приходів¹¹⁴. Як відомо, саме у цей час на Підкарпатській Русі починає діяти архієпископ Савватій (Врабець), представник Константинопольського Патріархату¹¹⁵. Слід зазначити, що Покровська громада завжди належала до сербської юрисдикції¹¹⁶.

¹⁰⁸ Объявление // Русская Земля. 1923. 22 марта. С. 4.

¹⁰⁹ Доводится до сведения // Русская Земля. 1923. 5 апреля. С. 7.

¹¹⁰ Надзвичайно цікавим є також факт компактного проживання православних у центрі міста по вулиці Берчені, у будинках під номерами 10, 12, 15, 17, 35, 37, що видно з ряду джерел, наведених у цій роботі. Є таке припущення, озвучене сучасними жителями цих будинків, що православні орендували це житло.

¹¹¹ Вероисповедная правосл. Община въ Мукачево // Русская Земля. 1926. 15 апреля. С. 3.

¹¹² + Левъ Ивановичъ Тыблевичъ // Русская Земля. 1933. 30 марта. С. 4.

¹¹³ Державная поддержка при постройкахъ церквей // Русская Земля. 1925. 9 апреля. С. 2.

¹¹⁴ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 873. Арк. 0110.

¹¹⁵ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 114–129.

¹¹⁶ Хоча її пізніші два настоятелі протоієреї Коломацький та Владиков, до свого служіння у ній, були разом з архієпископом Савватієм.

Через відсутність юридичного визнання церковні приходи почали реєструватись у православні братства. У 1925 році на шпальтах газети «Руська Земля» розміщується інформація про те, що уряд республіки для будівництва храмів у Підкарпатській Русі виділив 1 643 000 чехословацьких корун, але через православний розкол кошти виділятимуться «тільки будівельним компаніям, спілотноам і юридичним особам»¹¹⁷. У повідомленні пропонується тим селам, де діють братства, отримати фінансову допомогу на них.

Ужгородській православній громаді пощастило зареєструватись офіційно у 1925 році¹¹⁸, а саме — 23 жовтня був затверджений її устав за № 16403/25¹¹⁹. Ця державна легалізація й надала право пізніше просити громаді кошти від держави на будівництво храму¹²⁰ та утримання священика¹²¹.

У 1925 році в газеті «Руська Земля» оголошується порядок служб на Страсний та Пасхальний тиждень. Цікавим у ньому є те, що утрєні служать зранку і паски освячуютьсѧ вночі після літургії відповідно до богослужбової місцевої традиції¹²². У тому ж році і в тій же газеті повідомляється про збори членів комітету у приміщенні настоятеля. Серед іншого там пропонується розглянути питання утримання притчу та вперше ставиться питання будівництва храму¹²³.

3 грудня 1925 року протоіерей Михайло Мейгеш, підписаний як настоятель, разом із головою Комітету громади звертаються у листі на бланку Комітету та з печаткою «Покровська православна Церква в Ужгороді» до Громадянського Правління Підкарпатської Русі з проханням дозволити публічний збір пожертв у поточному і наступному роках у всій Підкарпатській Русі на побудову ужгородського храму. Вони також повідомляють, що магістрат міста

¹¹⁷ Державная поддержка при постройкахъ церквей // Русская Земля. 1925. 9 апреля. С. 2.

¹¹⁸ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1132. Арк. 15.

¹¹⁹ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 594. Арк. 0163.

¹²⁰ Зазначимо наперед, що частка державного фінансування будівництва храму-пам'ятника сягатиме 1/3.

¹²¹ У Чехії та Словаччині ще з тих часів і по сьогоднішній день священики отримують заробітну плату від держави.

¹²² Порядокъ богослуженій въ ужгородской православной церкви // Русская Земля. 1925. 9 апреля. С. 6.

¹²³ Комитетъ православной общины // Русская Земля. 1925. 16 апреля. С. 3

дав обіцянку надати землю і що прихожани «приймуть участь у розходах на побудову храму», але потрібні й інші приватні пожертви¹²⁴. Аналогічний лист тією ж датою надісланий тими ж підписантами до влади про субвенцію, тобто виділення державою коштів на будівництво. У документі визначений приблизний кошторис будівництва храму з фарою (церковним будинком для проживання священика) у сумі 350 000 чехословацьких корун, причому 50 000 прогнозується знайти самотужки¹²⁵.

Цікавим є факт, що будівництво житла для священика виноситься нарівні з будівництвом храму. Цим відслідковується вплив традиції, що священик повинен забезпечуватись житлом на території храму, що в особливий спосіб зберігається, зокрема, у Сербській Церкві, де не тільки настоятелі, а весь клір проживають біля храму.

Висновки: Отже, після активізації православних в Ужгороді було створено громаду, яка навіть провела установчі збори. Серед тих перших 15 чоловік був і майбутній священик Лев Тиблевич. Зароджується системний ритм Богослужбового життя людей, що досить компактно проживали поряд та навіть намагались отримати колишній православний храм у користування. Започатковується процес визнання з боку держави, що успішно завершується у 1925 році, відносно швидко порівняно з реєстрацією інших православних громад. Це дає можливість неокріплій і молодій громаді просити державну допомогу на будівництво храму і житло священика, а також власне матеріальну підтримку священика.

Висновки до 1-го розділу:

Розпочатий православний рух в Ужгороді у 1921 році колишнім греко-католицьким священиком Михайлом Мейгешом за підтримки інших вихідців з унії, а також православних емігрантів активізувався у потужну незворотну силу. Процеси латинізації послабили

¹²⁴ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 01.

¹²⁵ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674. Арк. 33.

зсередини греко-католицьку конфесію, яка все більше втрачала послідовників під впливом демократизації суспільства тодішньої Чехословацької республіки, що утворилась на обломках Австро-Угорської імперії. Остання переслідувала Православ'я і насильно відторгала народ від нього. Показово, що в Ужгороді, де вплив унії був сильнішим за інші райони краю, Православна Церква завжди існувала серед емігрантів, зокрема греків, а пізніше утворилась і серед місцевих жителів нарівні з іншими першими осередками руху за відродження прабатьківської віри в краї. Великою перевагою в Ужгороді була постійна присутність священика біля пастви для регулярних Богослужінь та звершення Таїнств. В Ужгороді розмістився Центральний Комітет, що керував як тимчасовий орган православними Підкарпатської Русі. Його голова, Володимир Гомічков — один із засновників та організаторів православного руху. За його керівництва розробляються перші статuti, метрики та інша документація для нормального функціонування приходів. Ще один із ужгородських прихожан стає священиком і служить спочатку в Мукачеві, а потім місіонером у Воловці. Прихожани, сформувавшись у Покровську громаду, разом зі своїм священиком протоієреєм Михайлом Мейгешом розпочинають перемовини з владою щодо рівного існування з іншими конфесіями: будівництва храму з житлом священику за кошт державної субвенції, матеріального забезпечення кліру тощо. Однак через юрисдикційний спір чехословацька влада неохоче сприяла цьому. Проте у 1925 році православні ужгородці все ж таки починають легально існувати, користуючись Уставом, затвердженим державою.

РОЗДІЛ 2

ПІДГОТОВЧІ КРОКИ ДО ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ БУДІВНИЦТВА ХРАМУ-ПАМ'ЯТНИКА (1926–1929)

2.1. Перші Загальні Збори громади після юридичного визнання статуту

Відразу після офіційної реєстрації розпочались перші кроки до вирішення питання храмовбудівництва. «24 січня 1926 року у приміщенні «Руського Казино» відбулись Загальні Збори Ужгородської Православної Громади, на які прийшли 44 члени.

Після читання доповіді про діяльність за пройдений час зібрання приступило до виборів Церковної Ради на основі затвердженого уставу. Вибраними у раду виявились (в алфавітному порядку): (прізвища та ініціали подані в оригіналі — авт.) 1) Атаназевич Н. С., 2) Войденев В. Н., 3) Гагатко М. О., 4) Д-р Гагатко А. М., 5) Геровській, 6) Гомичков В. П., 7) Грабарь А. И., 8) Долгопятов А. Э., 9) Дуда В. С., 10) Дуда Н. А., 11) Душкова Т. А., 12) Конашинській В. А., 13) Конашинская С. М., 14) Кровоупускова М. П., 15) Левицький В. С., 16) Могильницький К. О., 17) Могильницкая Л. П., 18) Михайликов С. С., 19) Неаронов И. Е., 20) Неаронова О. М., 21) Пехаче А. М., 22) Риган М. О., 23) Секанина Н. Н., 24) Седакова В. С., 25) Д-р Фрост, 26) Федоров И. С., 27) Цурканович И. Ю., 28) Янич, 29) Яновская Е. И., 30) Якубчикова Е. И.

Опісля І. С. Федоровим була внесена пропозиція вибрати, шляхом правильно проведених виборів, приходського священика (параграф 45 Уставу) і відкрити перед Єпархіальною Консисторією клопотання про призначення конкурсу. Ця пропозиція спочатку оскаржувалась, але потім була зібранням прийнята 24 голосами проти 2.

І. С. Федоров виніс пропозицію про зведення в Ужгороді храму-пам'ятника руським воїнам, убитим у Карпатах у Велику війну. У той час, коли інші віросповідання тут, говорив доповідач, користуються всіма благами церковного життя, Православна громада не має навіть своєї постійної Церкви. Гостра потреба у храмі Божому легше і скоріше була б задовільнена, якщо б цей храм був у той же час і пам'ятником, потреба в якому відчувається не менш гостро. Важко говорити про забуті, закинуті тут могили руських воїнів. У справі будівництва храму-пам'ятника неминуче візьмуть участь і слов'яни, котрим Велика війна дала довгоочікувану свободу. Через невідкладну необхідність належало б у найбільш короткий термін побудувати хоча б дерев'яний сарай і тимчасово влаштувати з нього церкву. Доповідач прочитав складену ним відозву.

Ця пропозиція була прийнята зібранням з вдячністю, а для її здійснення доручено раді створити 5-членну комісію¹²⁶.

Вже 7 лютого того ж року відбулось засідання Приходської Ради: обрали головою Приходської Ради В. П. Гомічкова, його заступником І. С. Федорова, секретарем В. Н. Войденова. Крім того, було обрано 8 чоловік у Приходський Комітет і 5 у Комісію з будівництва храму-пам'ятника¹²⁷.

Згаданий на Зібранні параграф номер 45 Уставу свідчить, що той проект статуту, який мав розгляд на зібранні раніше, так і не був зареєстрований, бо у ньому було тільки 24 параграфи¹²⁸. Згаданий статут на цьому зібранні — це типовий «Устав віросповідної приходської православної громади», наданий перед реєстрацією громаді з єпархіального управління¹²⁹.

¹²⁶ Общее Собрание Ужгородской Православной Общины // Русская Земля. 1926. 4 февраля. С. 3.

¹²⁷ Собрание православного приходского Совета // Русская Земля. 1926. 11 февраля. С. 2.

¹²⁸ ДАЗО. Ф. 28. Оп. 5. Спр. 177. Арк. 20.

¹²⁹ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 787. Арк. 2.

Висновки: Отже, від перших установчих Зборів, проведених 5 листопада 1922 року в приміщенні домової церкви, на яких було присутніх 15 чоловік, ці Збори, проведені незабаром після реєстрації статуту, різняться не тільки приміщенням проведення, а й кількістю присутніх — 44 чоловік. Очевидно, що за цей час громада підсилалась російськими емігрантами, які й ініціювали присвятити майбутній храм воїнам, полеглим у Першу світову війну в Карпатах, мотивуючи це ще й матеріальною підтримкою будівництва іншими слов'янами. Скориставшись новим юридичним статутом, представники громади спробували знівелювати попередній фактичний устрій громади і перетворити по-новому керівництво приходом, що їм і вдалось зробити.

2.2. Конфлікт Комітету приходу з настоятелем

Тільки розпочали блага справу підготовки будівництва храму, як відразу у громаді відслідковується конфлікт зі своїм душпастирем. Ми вже згадували, що раніше на зібранні керівництва приходу протоієрей Михайло Мейгеш відлучився перед прийняттям статуту, а тепер, на нових зборах, бачимо, що відривом у два голоси половиною присутніх оголошуються вибори нового священика.

У фонді ДАЗО за № 63, описі № 1 та справі 594 містяться надзвичайно цікаві документи щодо цього періоду життя громади. Так, зокрема, на сторінках 0163/0164 розміщена вся інформація, що характеризує конфлікт громади із священиком. Ця інформація викладена від імені Комітету громади¹³⁰ у відповіді Громадянському управлінню, яке звернулось до громади після поданого йому протесту від двох її членів-Іларіона Цуркановича та Андрія Гагатка, що захищали перед державою протоієрея Михайла Мейгеша. Цитуємо текст майже у повному обсязі: «Православна громада в Ужгороді почала своє юридичне існування з часу затвердження

¹³⁰ За підписом секретаря Комітету з печаткою та штампом «Православна громада в Ужгороді Підкарпатська Русь».

уставу... До цього часу діяв тимчасовий комітет, робота котрого полягала у прийнятті підготовчих заходів до організації в Ужгороді нормальної церковної громади. Комітет її тільки підготовлював і в такому тимчасовому підготовчому порядку запросив 29 травня 1924 р., зрозуміло, як тимчасового священика ще не існуючої громади, протоієрея о. М. Мейгеша. ... 24 січня 1926 року було скликано перше загальне зібрання. Зрозуміло, що першим питанням ... стало питання про духовного керівника громади. Хоча вибори священика Уставом віднесені до компетенції приходської ради, проте через важливість цього питання, через те, що підготовчий комітет вже запросив тимчасового священика пр. о. М. Мейгеша, через те, нарешті, що лунали голоси одиничні, що вибори священика взагалі не потрібно робити, знову обрана Приходська Рада, бажаючи усунути всякі нарікання, внесла це питання на розсуд загального зібрання така переважна більшість голосів /проти всього двох/ постановило, що необхідно дотримати параграф 45 Уставу громади... На основі цієї ясно вираженої волі загального зібрання Приходська Рада 7 лютого ц. р. доручила Комітету прийняти необхідні заходи..., а 9 березня 1926 року Рада винесла рішення про проведення самих виборів священика. Через це рішення і на основі параграфу 48 Уставу громади Комітет просив Духовну Консисторію призначити конкурс. Консисторія довго не давала ніякої відповіді. Тоді Голова Комітету др. Гомічков особисто по цьому питанню поїхав в Хуст до Архімандрита Олексія Кабалука, котрий заявив, що Консисторія вже призначила конкурс і пакет про це вже надісланий. На зауваження др. Гоміčkова, що пакет не отриманий, о. Архімандрит відповів, що буде вислано друге сповіщення. Громада чекала, чекала. Сповіщення консисторії про вибори не приходило. У серпні місяці з'явилося якесь нове адміністративне церковне управління. Громада не знала, як вийти з створеної ситуації, і звернулася до Єпископів Досифея і Митрофана, але і від них не отримала ніяких вказівок. Між цим становище громади з кожним днем ставало важче і грізніше: богослужіння, звершені Прот. Мейгешом, зовсім не відвідували прихожани, у кращому випадку при наявності 140 членів приходили одиниці. Церковні збори перестали поступати, і громаді грозив розвал духовний і матеріальний. Тоді Комітет став запрошувати по черзі інших священиків звер-

шувати богослужіння — церква наповнилась тими, хто молиться, і церковні збори збільшилися. Це ясно показало, що корінь хвороби громади лежить у її духовному керівнику. В роз'яснення цього Комітет рахує потрібним повідомити, що Прот. Мейгеш, на жаль, не зміг здобути собі любові і поваги прихожан — кращим доказом цього є те, що при виборах в Раду Прот. Мейгеш не отримав жодного голосу і таким чином духовний керівник громади не був обраний в Раду Громади. Пояснення цьому знаходиться у тому, що Прот. Мейгеш вперто не бажає задовільнити насущних, неодноразово заявлених йому бажань прихожан — як от: не звершує всенічних і вечірнь, літургію звершує на білому вині, дітей хрестить поливанням води, а іноді простим кропленням її, треби звершує з уніатських книг, не зберігає в запасі Св. Дарів і проявляє повну бездіяльність у справах Православної віри — як напр. — не дивлячись на неодноразові заяви членів громади, що діти православних, за відсутністю громади, не були занесені в метрики і рахуються греко-католиками, не прийняв ніяких заходів до виправлення метрик, тобто до збільшення членів Православної громади, заявляючи, що це не його справа. Таке відношення Прот. Мейгеша визвало прямо нарікання прихожан, вони перестали відвідувати церкву, перестали вносити належні церковні збори, і громаді, як сказано вище, загрожував розпад. Дивлячись на це Комітет, бажаючи спасти молоду Православну громаду, а з іншої сторони, не отримуючи вказівок ні від Консисторії, ні від Єпископів, скликав Приходську Раду, яка 9 жовтня 1926 р., розділяючи сповна точку зору Комітету, надалі до конструювання консисторії і призначення правлячого Єпископа, обрала замість тимчасового священика Прот. М. Мейгеша Протоієрея Дмитра Владикова із села В-Бочкова. ... Проти зазначеної постанови Приходської Ради Прот. М. Мейгеш, по заяві посліднього в Комітеті, подав протест. Комітет рахує... що протест цей незаконний тому, що всупереч звичайним законам не поданий через Громаду. По суті ж його — не знаючи змісту — Комітету складно що небудь відповісти, але, судячи з заяви, поданої о. Прот. М. Мейгешом через Комітет в Громадянське Управління, він посилається на порушення параграфів 11, 19, 47 і 49 Уставу Громади. Параграфи 11 і 19, по-перше, не відносяться до виборів священика, а стосуються виборів у Раду. Але якщо навіть по ана-

логії розповсюдити їх на вибори священика, то і тоді вони виконані, так як повістки з запрошенням на засідання 17 жовтня ц. р. для вибору священика були розіслані під розпис всім членам Приходської Ради. Що ж стосується параграфів 47, 48 Уставу, то і вони не порушені, так як Рада на місці ТИМЧАСОВОГО священика Прот. Мейгеша вибрала ТИМЧАСОВОГО ж священика Прот. Владикова. На це Рада мала не тільки право, але і обов'язок це зробити, щоби ... спасти Громаду від розпаду. Не зайвим Комітет вважає відмітити, що Прот. Мейгеш нарівні з іншими отримав пропозицію виставити свою кандидатуру у священики Громади, на що він письмово заявив, що конкурс вважає для себе образливим і прикрим — що теж зображує його відношення до пасомих ним дітей. ... Повертаючи при цьому протест, поданий в Громадянське Управління І. Ю. Цуркановичем та др. А. М. Гагатком 23 жовтня ц. р., Комітет має честь додати, що подача протестів у Громадянське Управління не передбачена Уставом Громади»¹³¹.

Аналіз вищенаведеного тексту разом із іншими документами, в тому числі згаданими у ньому, показав, що комітет громади діяв незаконно. Так і не відповіли у повному обсязі члени комітету на згаданий протест двох відомих прихожан, а саме — Цуркановича, який у 30-ті роки стане сенатором¹³², відповідальним редактором газети «Руська Земля»¹³³, буде брати участь у загальноєпархіальних заходах¹³⁴, а також Гагатка, підписаного у протесті як адвокат за фахом¹³⁵, що теж буде фігурувати неодноразово в документах громади, як її активний учасник. Зокрема, вони вказують, що вибори були незаконні як через відсутність представника консисторії, що є за Уставом необхідністю, так і через те, що протоієрей Михайло Мейгеш обраний на посаду приходського священика 29 травня 1924 року Приходською Радою одноголосно, яка вже існувала по факту до реєстрації громади, адже легалізація тільки підтвердила факт діяльності вже сформованої спільноти. Вказується також у протесті, що вибори були підтверджені листом православному Комітету правлячого Єпи-

¹³¹ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 594. Арк. 0164.

¹³² Съ праздниками... // Русская Земля. 1933. 13 апреля. С. 3.

¹³³ Ответственный редакторъ // Русская Земля. 1933. 19 февраля. С. 4.

¹³⁴ Величавое Торжество // Русская Земля. 1934. 25 мая. С. 1.

¹³⁵ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 594. Арк. 0161–0162.

скопа за № 760/24 і зазначається, що «самовільне усунення приходського священика, який користується повагою великої частини членів громади, визве оправдане обурення і внесе в ряди членів небажаний розбрат»¹³⁶. Як видно з новини в газеті про вибори священика, процитованої нами вище, комітет також дезінформує владу: із 44 присутніх тільки 24 дали згоду на вибори. Самі ж члени комітету вказують на наявність у громаді 140 членів. Також з відповіді комітету чітко видно причини конфлікту: отець Михайло не зміг задовольнити частину прихожан, яка опиралась на місцеві богослужбові традиції (всеношні тощо) і ще бачила у ньому певні обрядові залишки уніатства. Слід сказати, що, можливо, частина прихожан не могла сприймати факт, що син цього протоієрея залишався священиком греко-католицької громади у с. Кібляри, Ужгородського р-ну. Проте сам отець Михайло писав про це у 1929 році, що той живе «на своєму хлібові», тобто самостійно¹³⁷.

У некролозі, присвяченому покійному священику Мейгешу у 1933 році, надрукованому у місцевій газеті, буде сказано, що він «за виключенням зовсім малого періоду був настоятелем православно-го приходу в Ужгороді. Трудам покійного належить і організація в Ужгороді православного приходу»¹³⁸. Отже, теза про те, що його запросили тимчасово служити громаді, спростовується і вищенаведеним.

У періодиці 1926 року знаходимо повідомлення такого змісту: «У неділю 21-го цього березня, у місцевій Православній церкві, у зв'язку з 25-літтям річниці з дня смерті карпаторуського письменника і громадського діяча А. І. Добрянського, звершена буде після літургії панахида»¹³⁹. «У неділю, 5/18 квітня 1926 року, в Ужгородській Православній Церкві (Громадянська школа — напроти Жупанату — 3 поверх, в образотворчому залі) літургію і напередодні всеношну звершить свящ. о. Всеволод Коломацький. ... Після літургії Загальна панахида»¹⁴⁰. «В ужгородській православної церкві у суботу 15 травня всеношну і у неділю 16 травня

¹³⁶ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 594. Арк. 0161–0162.

¹³⁷ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674. Арк. 1.

¹³⁸ Умерь протоиерей Михаил Мейгешъ // Русская Земля. 1933. 25 августа. С. 1.

¹³⁹ Новости. Въ воскресенье // Русская Земля. 1928. 18 марта. С. 3.

¹⁴⁰ Объявление // Русская Земля. 1926. 15 апреля. С. 3.

ц. р. Літургію звершить о. Протоієрей Дмитро Владиков»¹⁴¹. Ще одне повідомлення знаходимо про богослужіння 5 вересня протоієрея Всеволода Коломацького¹⁴². За назвами богослужінь видно, що громада вже орієнтувалась на німецьку літургічну традицію і почала запрошувати німецьких уродженців на служби, які стануть пізніше її керівниками через невеликий проміжок часу.

При аналізі знайдених документів стає зрозумілим, чому до влади звертались захисники протоієрея Михайла Мейгеша: ще 21 жовтня 1926 року голова та секретар Приходської Ради запитують Референта з церковних справ, як далі розпоряджатись коштами в сумі 1000 корун із 1500, присланими до кінця року для о. Михайла Мейгеша, якщо він вже не настоятель¹⁴³. У грудні того ж року вже особисто священик звертається до Громадянського правління, вказуючи¹⁴⁴, що йому не виплатили 500 корун, які йому належали у цьому місяці¹⁴⁵. Тобто звернення до влади було вимушеним кроком, оскільки священик не мав за що існувати, адже не отримав нового призначення. Кожна зі сторін конфлікту в громаді мала печатки, підписувалась офіційними посадами від її імені: у ситуації, коли єпархія мовчала, довелось апелювати до тих, хто надавав субвенцію для будівництва храмів, у тому числі, як видно з документів, і на утримання притчу.

Нами знайдено документ, що цей розкол у громаді змушений був коментувати на запит влади чеський православний єпископ Горазд (Павлік)¹⁴⁶. Зокрема, у листі від 11 грудня 1926 року владика Горазд повідомив, що спір у громаді буде віддалений до часу призначення єпископа на Підкарпатську Русь, про що потрібно вести переговори чехословацькій владі із Сербською Церквою¹⁴⁷.

Саме цей період історії Православної Церкви у Підкарпатській Русі був одним із важких, оскільки чехословацька влада протиді-

¹⁴¹ Новости. Вь Ужгородской православной церкви // Русская Земля. 1926. 29 апреля. С. 3.

¹⁴² Новости. Вь Ужгородской православной церкви // Русская Земля. 1926. 26 августа. С. 3.

¹⁴³ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 594. Арк. 0159.

¹⁴⁴ На бланку Приходської канцелярії та з печаткою приходу.

¹⁴⁵ Там само. Арк. 0165.

¹⁴⁶ Бурега В. Горазд [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/166169.html> (дата звернення 28.03.2019).

¹⁴⁷ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 594. Арк. 0166.

яла єпископу Досифею (Васич) і по факту його не було в єпархії. Пізніше було призначено адміністратором згаданого у відозві єпископа Митрофана (Абрамова)¹⁴⁸, але й той не зміг керувати єпархією¹⁴⁹. 8 квітня 1926 року приїздив на Підкарпатську Русь єпископ Горазд з Праги, щоб допомогти єпархії, а на кінці 1926 року Синод СПЦ обрав для єпархії єпископа Іриней (Чирич)¹⁵⁰, котрий завдяки своєму секретарю протосингелу Дамаскину (Грданичкі)¹⁵¹, майбутньому архіпастирю, налаштував роботу Консисторії так, що вона успішно працювала навіть у період відсутності архієрея¹⁵². Цікаво, що саме у цей період з початку 1927 року по квітень 1928 року єпархіальна Консисторія розміщується в Ужгороді неподалік уже згаданої вулиці Берчені, а саме — на вул. Собранецькій, 15¹⁵³. Перше, що вирішував новий єпископ, це було питання так званої конгруа — допомоги священику від держави¹⁵⁴.

Зважаючи на вищенаведене, стає більш зрозумілим, чому саме у 1927 році вирішується спір у громаді. В особовій справі протоієрея Михайла Мейгеша знайдено документи, які ілюструють таке: протосингел Дамаскин від імені Карпаторуської Православної Церкви звертається до влади листом від 3 травня 1927 року, де повідомляє, що спір з виборами священика призупинив видачу субвенції громаді з початку 1927 року. «Єпархіальне управління не могло остаточно вирішити цього спору аж до задоволення Громадянським Управлінням прохання о. Протоієрея Мейгеша про видачу йому неотриманої з січня місяця цього року допомоги, про що Єпархіальне Управління клопотало 2 квітня 1927 р. ЕК

¹⁴⁸ Митрофан (Абрамов) [Електронний ресурс] // Древо. Открытая православная энциклопедия [портал]. URL: <https://drevo-info.ru/articles/17980.html> (дата звернення 06.04.2019).

¹⁴⁹ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 130–132.

¹⁵⁰ Косик В. Ириней [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/674031.html> (дата звернення 28.03.2019).

¹⁵¹ Пено В. Розинская М. Дамаскин [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/168706.html> (дата звернення 28.03.2019).

¹⁵² Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 129–140.

¹⁵³ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 598. Арк. 125.

¹⁵⁴ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 135.

№ 159. По розпорядженню ж Єпархіального Управління о. Прот. М. Мейгеш вже протягом всього останнього місяця знаходився на службі в інших приходах — у Старому Давидкові та Кривому; після вирішення питання з його допомогою він буде призначений на інший приход і спір буде вирішено»¹⁵⁵. Також повідомлялось у зазначеному листі, що громада звернулась в єпархію і через своє бідне становище, не маючи коштів, просить її посприяти у відновленні її субвенції. У свою чергу, єпархіальне управління робить все для вирішення фінансового питання двох сторін. У згаданому вище проханні за протоіерея Мейгеша протосингел називає його настоятелем. А вже через два місяці у новому листі до влади він пише: «... в церковній громаді існували два священики, яким потрібно було надати допомогу: о. Протоіереї М. Мейгеш і о. Протоіереї Д. Владиков. Другий на місце першого Церковною Радою Громади 17 жовтня 1926 р. був обраний тимчасовим настоятелем Ужгородської Православної Церкви і Консисторія погодила ці вибори /№ 138- 15 груд. 1926 р./, а перший оскаржив ці вибори і так як до останнього часу рішення винесено не було, то він залишався також священиком Ужгородської Православної Церкви»¹⁵⁶. З цього листа також видно, що влада визнавала тільки Мейгеша законним настоятелем і тільки йому сплачувала кошти. У зв'язку з цим крапку у довгій справі ставить єпархія, переміщуючи протоіерея Михайла у с. Улич-Криву тимчасовим настоятелем документом від 31 травня 1927 року ЕК № 436¹⁵⁷. Вже 31 серпня того ж року протоіерея Михайла Мейгеша документ єпархіального управління під номером ЕК № 964 називає настоятелем храму села Старе Давидково¹⁵⁸. Цікавим є факт, що у списку членів тимчасової духовної консисторії єпархії у 1928 році значиться і протоіереї Михайло Мейгеш, а Володимира Гомічкова вже там нема¹⁵⁹.

Цей конфлікт міг стати причиною і виходу ряду людей з приходу. Зокрема, ми бачимо в метриці храму, що за цей період — від початку

¹⁵⁵ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674. Арк. 24.

¹⁵⁶ Там само. Арк. 28.

¹⁵⁷ Там само.

¹⁵⁸ Там само. Арк. 49.

¹⁵⁹ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 873. Арк. 0105.

існування громади до 1928 року з неї вийшли троє чоловік¹⁶⁰. Про одного з них, Гізеллі Томаші, також знайдено в архіві ДАЗО матеріали «про вихід з Церкви греко-східної» в Ужгороді у 1928 році¹⁶¹.

Надзвичайно цікавим у справі реабілітації протоієрея Михайла Мейгеша є документ-лист у Церковний відділ Земського Уряду Підкарпатської Русі преосвященного єпископа Дамаскина від 3 вересня 1934 року. У ньому владика вказує, що покійний протоієрей мав право на конгруа (службову допомогу) в період 1926—1930 років і у зв'язку з її неотриманням, враховуючи опис витрат і надходжень приходу в Ужгороді у цей період, просить тепер її видати його наступникам для оплати залишених після нього боргів¹⁶². Син же покійного уповноважує отримати конгруа сенатора Іларіона Цуркановича¹⁶³.

2.2.1. Протоієрей Дмитро Владиков, настоятель приходу

Відмітимо, що відомості про протоієрея Дмитра Владикова в історію Православної Церкви на Закарпатті вносяться нами вперше. У ряді фондів ДАЗО нами було опрацьовано матеріали щодо його біографічного нарису. Народився майбутній священик 11 жовтня 1863 року в с. Бранцівка Харківської губернії (нині Сумська область України) від батьків Івана Владикова та Анни Ковалевської, у сім'ї духовенства. Навчався 4 роки у духовній школі в Ахтирці та 8 років у семінарії в Харкові, а також два роки у Варшавському університеті¹⁶⁴. Одружився на Надії Мілашевській, котра пізніше народить йому двох дітей¹⁶⁵. Рукоположений у священика 4 грудня 1887 року у Харкові архієпископом Амвросієм¹⁶⁶ (Ключаревим)¹⁶⁷.

¹⁶⁰ Метрика Православного Прихода (общини) в Ужгороді. Том 1, на 162 арк. // АПХІУ.

¹⁶¹ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 873. Арк. 0071–0075.

¹⁶² ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674. Арк. 69.

¹⁶³ Там само. Арк. 64.

¹⁶⁴ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 2. Спр. 750. Арк. 0007.

¹⁶⁵ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 595. Арк. 0169.

¹⁶⁶ Петруня О. Амвросий [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/114386.html> (дата звернення 28.03.2019).

¹⁶⁷ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 2. Спр. 601. Арк. 22.

Служив настоятелем у Богодухові, потім в Ахтирці. Будучи єпархіальним антисектантським місіонером, написав відповідну літературу. У 1919 році стає протоієреєм та емігрує до Константинополя, де служить у храмах при руському гуртожитку № 9 та російському посольстві. У 1922 році приїздить у Прагу, а 28 листопада 1923 року переходить у Підкарпатську Русь як місіонер. Спочатку він служить у с. Подолеші, потім у Тересві, а з 10 жовтня 1924 року у с. Великий Бичків. Після обрання тимчасовим настоятелем в Ужгороді приїздить сюди 3 листопада 1926 року. Під час служіння в Ужгороді проживав з сім'єю по вул. Стрільничній, 10¹⁶⁸, що теж межує зі вказаною вже нами вул. Берчені. Наприкінці 1928 року переїздить у Бельгію і приймається до кліру митрополита Євлогія (Георгіївського), який деякий період знаходився у Константинопольському Патріархаті. З 1 грудня 1928 року настоятель храму м. Шарлеруа. З 1938 по 1944 р. виходить за штат у зв'язку з хворобою. З 1944 по 1949 знов поновлений настоятелем. 7 грудня 1947 року возведений в сан протопресвітера. З 1949 знову йде за штат через старість. Помирає 17 липня 1955 року у віці 92 роки у м. Шарлеруа в Бельгії¹⁶⁹.

Висновки: Висновок конфлікту в громаді, породженого певними людьми зі священником, впливає також з того, що саме у цей період приймається рішення будувати не просто храм, а храм-пам'ятник руським воїнам. Очевидно, що у цей час громада сформувалась з великої частини етнічних росіян, більшість з котрих не зміг задовольнити місцевий священник, який колись був причетний до унії і опирався на місцеві Богослужбові традиції, а в чомусь і справді міг дотримуватись уніатських звичок. Новим священником на приході обирається протоієреєм Дмитро Владиков, вже немісцевих коренів. Проблема двовладдя всередині приходу посилилась ще й тим, що не було адекватного реагування з єпархіального центру. Проблема абсолютно вичерпалась виключно рішенням єпархіальної консисторії, після посилення її постійно діючим протосингелом архієрея.

¹⁶⁸ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 595. Арк. 0169.

¹⁶⁹ Владыков Дмитрий Иванович. [Електронна бібліотека] // Древо. Открытая православная энциклопедия [портал]. URL: <https://drevo-info.ru/articles/23144.html> (дата звернення 29.03.2019).

2.3. Реалізація рішення Загальних Зборів громади: пригбання гілянки під храм та виготовлення проекту

*«Къ сооруженію храма-памятника въ Ужгороде
(Подкарп. Русь).*

*На поле брани убиеннымъ
За Русь святую, къ небесамъ
Пусть вознесется вдохновеннымъ
Безсмертнымъ памятникомъ храмъ.*

*Кто русскій сердцемъ и душою,
Кто чувства братскія хранитъ,
Тотъ не забудет о герояхъ
И свято память ихъ почититъ.*

*А Божій храм, какъ Символъ Веры,
Всемъ будетъ въ векъ напоминать,
Какъ преданъ Родине безъ меры
Былъ русскій доблестный солдатъ.*

*Сынов-героевъ не безследно
Россія въ жертву принесла,
И память вечную победно
Имъ будутъ петь колокола.»¹⁷⁰*

Щодо самого ж процесу підготовки будівництва, то слід відмітити, що, незважаючи на конфлікт, Приходська Рада активно включилась у процес спорудження храму-пам'ятника. Зокрема, 10 березня 1926 року її голова Володимир Гомічков адресує листа Президенту Чехословацької республіки, у якому намагається прихилити увагу останнього до спорудження храму-пам'ятника русь-

¹⁷⁰ Къ сооруженію храма-памятника въ Ужгороде (Подкарп. Русь) // Русская Земля. 1926. 1 апреля. С. 2.

ким воїнам¹⁷¹. У додатку до листа під назвою «Воззваніє» йде хвала руських воїнів і заклик до слов'ян віддячити їм спорудженням пам'ятки про їхню місію — храму¹⁷². Нагадуємо, що ця відозва була прийнята на Зборах громади 26 січня 1926 року під авторством І. С. Федорова, автора ідеї храму-пам'ятника та ініціатора проведення виборів священика. Вже 20 липня того ж року Володимир Гомічков звертається з офіційним листом до Громадянського Правління Підкарпатської Русі, у якому доводить до відома, що зміни у плані храму та кошторисі будуть виконані згідно з бажанням влади, і доручено Комітетом це зробити інженеру В. С. Дуді. Також у листі від імені громади проситься виділити їй законну частину субвенції на будівництво храму, а визначену суму коштів поставити на депозит будь-якої установи¹⁷³. 21 листопада 1928 року інженер Володимир Дуда подав кошторис у розмірі 400 000 чехословацьких корун на субвенцію¹⁷⁴.

9 травня 1927 року Єпархіальне Управління повідомило Громадянське Правління, що збір пожертв на будівництво храмів та монастирів повинен контролюватись єпархією, а інакше «маємо честь просити про прийняття відповідних заходів у порядку громадянського устрою»¹⁷⁵. У наступному листі від 27 травня того ж року протосингел Дамаскин від імені Преосвященного Іринія пояснює причину цього: «... до цих пір будувались церкви і проводились збори на ці будови без відома і дозволу Єпархіального Управління, що останнє допустити не може, у зв'язку з можливістю зловживань, а також через необхідність справу спорудження Православних Церков тримати у строгому підпорядкуванні Єпархіальному Управлінню»¹⁷⁶. Виходячи з вищенаведеного стає очевидно, що попередні дії з початкових робіт для будівництва храму, а також процеси всередині громади належним чином не отримували контролю керуючого центру, що нормально не функціонував через часту відсутність архієрея.

¹⁷¹ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 2. Спр. 396. Арк. 09.

¹⁷² Там само. Арк. 10.

¹⁷³ Там само. Арк. 06.

¹⁷⁴ ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 31. Арк. 16–17.

¹⁷⁵ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 595. Арк. 0178.

¹⁷⁶ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 595. Арк. 0181.

Важливим є повідомлення газети «Руська Земля» про те, що держава запропонувала православним громадам міст Ужгород та Мукачево за урядові кошти перенести їм у користування старовинні дерев'яні храми з іншого населеного пункту, де вже вони не використовуються, але є архітектурною пам'яткою і їх важливо зберегти. Мукачівська громада дала на це згоду й отримала Шелестівську церкву, а ужгородська відповіла, що вона збирає кошти «на будівництво великого кам'яного храму»¹⁷⁷. Цікаво, що проголосували позитивно за це рішення в мукачівській міській управі чехи, євреї та комуністи, а проти були місцеві греко-католики та угорці¹⁷⁸. Пізніше цей храм з с. Шелестово (нині частина с. Кольчино Мукачівського р-ну) став фактичним кафедральним собором сербських владик, а в радянський період його перевезли в Ужгород до Закарпатського музею народної архітектури та побуту, який теж розмістився навпроти Покровської церкви, поряд із замком та колишньою грецькою церквою¹⁷⁹. Прикро, але з 3 травня 2009 року у цьому музейному храмі почали молитись греко-католики¹⁸⁰.

Отже, повертаючись до процесів у громаді в 1926 році, відмітимо, що, відмовившись від дерев'яного храму, 22 листопада того ж року представники майбутньої Покровської церкви звертаються до Магістрату міста Ужгорода з проханням виділення землі під будівництво храму¹⁸¹. У своєму проханні вони вказують, що «у ній нараховується біля 170 членів, володіючими зовсім обмеженими засобами і що релігійні потреби протягом багатьох років задовольнялись Громадою у не власних приміщеннях, у незручній залежній обстановці (наразі у гімнастичному залі Уставу глухонімих)»¹⁸². У відповідь на це міський магістрат 27 грудня того ж року під № 20146/1926 надає громаді можливість при-

¹⁷⁷ Православная церковь въ Мукачево // Русская Земля. 1926. 25 ноября. С. 3.

¹⁷⁸ Там само.

¹⁷⁹ Скансен в Ужгороді [Електронний ресурс] // Замки та храми України [сайт]. URL: <https://www.castles.com.ua/skansen-uzhgorod.html> (дата звернення 28.03.2019).

¹⁸⁰ Церква Святого Архістратига Михаїла [Електронний ресурс] // Мукачівська греко-католицька єпархія [сайт]. URL: <http://www.mgce.uz.ua/parafiji/parish.php?d=uzh-city&pId=3> (дата звернення 28.03.2019).

¹⁸¹ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1132. Арк. 1.

¹⁸² Там само.

дбати земельну ділянку розміром 1207 метрів квадратних (парцела № 18).

Щодо запропонованої ділянки, слід сказати таке: саме її громада все-таки важким шляхом і придбає та побудує на ній храм-пам'ятник руським воїнам, загиблим у I Світову війну в Карпатах, на честь Покрови Божої Матері. Як ми вже писали вище, ділянка розміщена навпроти Ужгородського замку на іншому березі річки Уж. На той час цей берег тільки планували облаштувати і називали його набережною Плотені¹⁸³. Навіть першою з трьох умов отримання громадою земельної ділянки (про що ми скажемо пізніше) було заплатити пропорційну частину коштів за регуляцію берега Ужа, облаштування вулиці і насипу¹⁸⁴. У періодиці 1931 року, коли вже храм діяв, знаходимо таке повідомлення: «Вся дорога на набережній Палацького у всій протяжності від одного мосту до іншого залишається довгий час все в тому ж стані непролазної грязі і до того ж не освітлена. Але скільки працюючих людей проходить по названій дорозі. Блукає по грязі, місить її, ледве знаходячи дорогу. ... невже немає можливості зробити прохідною дорогу і хоч трохи її освітити»¹⁸⁵. Район земельної ділянки називався Вербнік¹⁸⁶, а вулиця — Попрадова¹⁸⁷. На місці храму планувалось відкрити парк¹⁸⁸. Сьогодні ж ця набережна — одне з найкращих місць обласного центру Закарпаття, названа Православною. Її родзинкою є храм на честь Покрови Божої Матері, який вдалось зберегти у радянський період виключно завдяки наданому статусу пам'ятки архітектури. Щорічно на цій набережній у свято Богоявлення під час освячення води річки Уж тисячі людей розміщуються вздовж неї від одного мосту до другого протяжністю 900 метрів, у цент заповнюючи її¹⁸⁹.

¹⁸³ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1132. Арк. 37 зв.

¹⁸⁴ Там само. Спр. 1131. Арк. 2.

¹⁸⁵ Къ ужгородскому самоуправлению // Русская Земля. 1931. 15 октября. С. 3.

¹⁸⁶ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1132. Арк. 27.

¹⁸⁷ Там само. Арк. 36.

¹⁸⁸ Там само. Арк. 16.

¹⁸⁹ Прес-служба Ужгородської міськради. Водохреща в Ужгороді: кілька тисяч містян зібралися на набережній, щоб здійснити освячення води [Електронний ресурс] // Uzhgorod.net.ua[сайт]. URL: <http://uzhgorod.net.ua/news/120261> (дата звертання 30.03.2019).

Повертаючись до питання пропозиції громаді від магістрату у 1926 році придбати цю ділянку, зазначимо таке: 24 квітня 1928 року (майже через два роки) представники громади просять просто передати землю їй, оскільки «інші віросповідання (лютерани) отримали в Ужгороді місця для церкви безкоштовно»¹⁹⁰. Також у листі повідомляється, що громада планує в найближчий час розпочати будівництво храму і «при умові возведення церкви за Ужгородом забезпечується резиденція Єпископа»¹⁹¹. «Маємо честь додати, що, як видно із представленого ескізу, церква буде служити художньою прикрасою міста»¹⁹².

Вже 28 травня того ж року у листі повідомляється магістрат, що громада на засіданні вирішила запропонувати ціну за квадратний метр по п'ять чехословацьких корун, оскільки магістрат хоче тільки продати землю, а громада є обмежена у фінансах, але дуже хоче збудувати храм. Цікаво, що протоієрей Дмитро Владиков підписаний у документі як «замісник голови» і фігурує як підписант один раз за всю історію листування в його період служіння¹⁹³.

11 червня того ж року громада знов пише листа в міську управу, де вказує, що їй відома постанова технічної комісії про оцінку квадратного метра тієї землі у вартості 50 корун і те, що міська рада зменшила її до 30 корун. Проте, на думку громади, це непомірно завищена вартість. Далі у листі вказується, що православний храм має давню спадковість в Ужгороді, зокрема «церква у дворі Василіан була Православною» і що єврейська синагога і реформатська церква в Ужгороді отримали безкоштовно землю від міста. Знов пригадується, що неодноразово громада просила передати землю, проте, оскільки місто принципово не віддає безкоштовно її нікому, то призначила сама собі оплату, що зможе оплатити¹⁹⁴.

28 червня 1928 року міська управа виносить рішення продати зазначену ділянку православній громаді у вартості 30 чехословаць-

¹⁹⁰ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1132. Арк. 1.

¹⁹¹ Там само.

¹⁹² Там само.

¹⁹³ Там само. Арк. 5.

¹⁹⁴ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1132. Арк. 7.

ких корун за квадратний метр, що у загальному підбилося у суму 36 210 корун за всю ділянку. При цьому «магістрат головного міста Ужгорода»¹⁹⁵ у виданому документі зазначає три умови: 1. Заплатити частку, пропорційну ділянці, за регуляцію берега набережної та її благоустрій; 2. У власність земля перейде після розпочатого будівництва; 3. Розпочати будівництво до кінця 1929 року¹⁹⁶.

Після цієї невдалої спроби отримати землю безкоштовно або за спроможну плату громада бере паузу, і вже 25 вересня того ж року від імені громади зі штампом та печаткою Михайло Риган, підписаний як її голова, спільно з підписом секретаря, звертається до Президента Земського Управління Підкарпатської Русі. У зверненні вказується: «До цього часу і зараз богослужіння і треби звершуються у вкрай обмеженій, бідній обстановці і вкрай ненормальній, між іншим всі інші віросповідання в Ужгороді користуються всіма благами церковного влаштування»¹⁹⁷. У документі згадується, що громада у 1926 році виклопотала земельну ділянку, але два рази міська управа не задовольнила її прохання щодо ціни. Вказується, що надзвичайно велика ціна, обумовлена також облаштуванням частини набережної, позбавляє громаду права скористатись рішенням щодо виділення ділянки і знову зазначається про безкоштовні землі в інших конфесіях. Документ особливо цікавий тим, що в ньому підкреслюється значимість майбутнього храму-пам'ятника для міста як його прикраси, адже «одночасно з клопотанням про надання ділянки землі був проведений конкурс на православну церкву в Ужгороді і проект храму удостоєний на цьому конкурсі першої премії»¹⁹⁸.

Щодо проекту храму, то слід зазначити, що ми вже вдруге бачимо повідомлення про його наявність і як «прикрасу головному місту Підкарпатської Русі»¹⁹⁹. В єдиній наразі наявній брошурі про Покровський храм м. Ужгорода²⁰⁰ з приводу проекту зазначається таке: «Період проектування храму-пам'ятника вимагає ще ряд

¹⁹⁵ Так написано на бланку вказаного документа, а на печатці ж зазначено «столічного міста».

¹⁹⁶ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1131. Арк. 2.

¹⁹⁷ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1132. Арк. 15.

¹⁹⁸ Там само. Арк. 15–16.

¹⁹⁹ Там само. Арк. 16.

²⁰⁰ Брошура взагалі не містить посилань щодо своїх тверджень. У ній дуже багато неточностей і недостовірної інформації, про що буде далі нами вказано.

уточнень. У газетах і матеріалах 30-х років багато сказано про головного будівничого храму, але жодного разу не зустрічались прізвища проєктантів. Лише в одному випадку (газета «Руська правда» від 21 березня 1930 року) сказано про те, що проєкт храму був удостоєний 1-ї премії на всесвітньому конкурсі»²⁰¹. Процитована у брошурі газета з помилкою. Справді, повідомлення згадувалось в ту ж дату, але в газеті «Руська Земля». Про це також повідомляє, тільки з уже більшим описом проєкту, стаття про Покровський храм у брошурі «80 лет с начала Первой мировой (великой) войны и Карпатский край»: «Руська емігрантська громада задумала будувати цей храм у 1926 році. Розпочалась робота з створення проєкту. Зі слів Л.В. Ходаковської... у проєктуванні храму приймав участь її батько, руський емігрант, інженер-будівельник В.Д. Талалаєв. Прізвища інших проєктантів (а такі були) поки невідомо. Цікаве повідомлення газети «Руська Земля» від 21 березня 1930 р. ... На жаль, де і коли проводився цей конкурс, там не сказано»²⁰². Також стає відомо з обох брошур, що храм витриманий у стилі московського храмобудівництва, а за зразок взята церква с. Коломенське поблизу Москви (у першій із них вказується, що про це навіть повідомляла громада листом Архітектурне управління при Раднаркомі УРСР в Києві)²⁰³. Зі звернення до Президента Підкарпатської Русі, описаного нами вище, видно, що конкурс проводився у 1926 році, коли громада зверталась із проханням про виділення землі. Ми також згадували, що у цей період громада доручила внести зміни «у плани церкви і кошторис» інженеру В.С. Дуді²⁰⁴. Окрім того, нами знайдено два документи, в яких називаються проєктанти. Перший — це детальний кошторис, наданий як звіт Земському Уряду від будівничого протоієрея Всеволода Коломацького. У ньому, зокрема, він власноручно пише: «Будівництво велось господарським способом під керівництвом о. протоієрея Всеволода Коло-

²⁰¹ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 5.

²⁰² Луговой А. Сиять во всем великолепии // 80 лет с начала Первой Мировой (Великой) войны и Карпатский край: Сборник материалов. Ужгород, 1995. С. 17–22.

²⁰³ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 5.

²⁰⁴ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 2. Спр. 396. Арк. 6.

мацького і архітектора К. Гашки»²⁰⁵. Другий документ — протокол місцевого нотаріального уряду після огляду комісією будівництва храму у 1932 році. Зокрема, в його частинах чотири рази згадуються імена проєктантів. Спочатку повідомляється, що макетні плани зроблені інженером Леонтевим Миколаєм, доопрацьовані інженером Дудою Володимиром при відповідальному будівничому Вацлаві Канському. Пізніше згадується декілька разів будівельна фірма Кароля Гашки і Кароля Богера, які виконували будівельні роботи²⁰⁶. Тобто справді проєкт зазнавав оптимізації, як видно з останнього документа, через скрутність громади і, відповідно, змінювались його проєктанти. На остаточному варіанті проєкту, що тотожний сучасному вигляду храму, котрий знайдений нами в архіві, стоїть один підпис біля печатки з іменами «Карел Гашка і Карел Богр», причому під іменем Карел Гашка надпис «архітектор», а під Карел Богр — «будівельник». Отже, архітектором остаточного варіанта можна сміло вважати Кароля Гашку. За будівельну комісію на проєкті стоїть підпис протоієрея Всеволода Коломацького²⁰⁷.

Газета «Руська Земля» у 1928 році опублікувала замітку, в якій ішла мова про те, що громада отримала інформацію з газети «Новый Вестникъ» видавництва Піттсбурга (США) за № 3 від 10 лютого 1927 року про зібрані там 10 000 чехословацьких корун на будівництво храму-пам'ятника в Ужгороді від Руського Православного Союзу в Піттсбурзі, але які громада не отримала і змушена вкотре їх просити, в тому числі наразі через публікацію в пресі²⁰⁸. Внески на будівництво храму мали місце і з інших країн (див. Додатки), про що інформація подана в додатках цієї книжки. Відповідно, можна зробити висновок, що, провівши конкурс проєкту храму серед закордонних однодумців, громада намагалась цим заохотити їх для подальшої матеріальної допомоги у його зведенні. У книзі «Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ столітті» в біографічному нарисі, присвяченому архімандриту Андрію (Коломацькому), Юрій Данилець вперше вказує, що проєкт, за яким і була побудована Покровська

²⁰⁵ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 32.

²⁰⁶ Там само. Арк. 33–34.

²⁰⁷ Там само. План православного храму-пам'ятника в Ужгороді.

²⁰⁸ Ужгородская Православна Община // Русская Земля. 1928. 27 июня. С. 3.

церква, «зайняв першу премію на світовому конкурсі, який провело Белградське товариство російських архітекторів»²⁰⁹.

Повертаючись до дій громади у 1928 році, зазначимо — ужгородське міське нотаріальне управління повідомило 17 січня 1929 року інженера Володимира Дуду, що згідно з рішенням Земського Уряду від 19 листопада 1928 року він повинен до 15 лютого 1929 року подати для отримання землі ряд документів: статут релігійної громади, випис із поземельної книги, зйомку з кадастрової карти, будівельний план задуманої будови, її технічний опис та бюджет будівництва, а також вказати бажану площу²¹⁰.

Найбільш важливою віхою цього періоду підготовки до храмовбудівництва стало придбання земельної ділянки. Історичний документ, який проливає найбільше світла щодо питання придбання земельної ділянки, — це Договір купівлі-продажу земельної ділянки, підписаний 14 грудня 1929 року міським керівником Костянтином Грабарем і Володимиром Гомічковим²¹¹. На Договорі стоять також ще два підписи: один незрозумілий, другий протоієрея Всеволода Коломацького, історична роль для громади котрого буде розкрита у наступному пункті. Серед інших юридичних тонкощів у ньому, зокрема, прописано таке: «Місто Ужгород, представлене міським керівником п. К. Грабарем, продає оцим на основі рішення міської Думи від 28 червня 1928 назавжди і без відозви Ужгородській Православній Громаді ділянку міської землі, розташовану на Вербнику, а зокрема парц., зазначену ч. 18 у відносному міському плані простором у 1207 м кв. під будівництво церкви і приходських споруд за спільно встановлену покупну ціну 36210 Кч. ... Ужгородська Православна Громада купує зазначену вище ділянку землі і зобов'язується оплатити вище названу покупну ціну у нижченаведений спосіб: 10000 Кч. /десять тисяч Кч./ при підписанні цього договору, а залишок 26210 Кч. /двадцять шість тисяч двісті десять Кч./ після того, як продавець виставить і передасть їй

²⁰⁹ Данилець Ю. Архімандрит Андрій (Коломацький) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 299–300.

²¹⁰ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1132. Арк. 19.

²¹¹ Там само. Арк. 27–28.

придатний документ для переведення права власності у зем. книгах. ... Покупниця заявляє оцим, що підпорядковується умовам перерахованим під 1 – 2 протоколу засідання Міської Думи від 5 червня 1928 р. 11076/28 а саме: 1. що зобов'язується оплатити місту відносну частину розходів, належну до цієї парцели з нагоди регуляції берега Ужа, влаштування вулиць та насипу, які ж роботи проведе місто і 2. погоджується з тим, що переведення права власності перейде тільки після того, коли будівництво буде розпочате. Покупниця надає собі однак право розпочати будівництво протягом 1930 року, на що продавець оцим дає свою згоду»²¹².

16 січня 1930 року міська управа приймає рішення, з якого видно, що оплату землі було на два роки відтерміновано. Після початку будівництва ця тимчасова пільга повинна була бути скасована. Своїм рішенням міська управа стверджує, що розпочати будівництво у 1929 році було громаді неможливо, отже, продовжує їй цю пільгу до кінця 1931 року²¹³.

Слід відмітити, що у цей період всередині громади відбувались також не менш важливі моменти. 19 лютого 1926 року м. Ужгород з концертом відвідав змішаний хор імені композитора і диригента Архангельського. Цей хор створений у Празі у 1921 році. Його диригентами були відомі у церковному хоровому просторі композитори Кибальчич, Гренчанинов, Чесноков та власне Архангельський. Допомагала хору старша дочка Президента Чехословаччини Аліса Масарик²¹⁴. 14 квітня 1929 року в Ужгороді відбувся духовний концерт музично-драматичного товариства «Боян»²¹⁵.

Важливою подією став приїзд 18 квітня 1928 року на Підкарпатську Русь єпископа Серафима (Івановича) і, зокрема, його зустріч в Ужгороді на вокзалі місцевою православною громадою²¹⁶. Із задушевним словом до владики звернувся протоієрей Дмитро Владиков. У ньому він, зокрема, підкреслив, що карпаторуський народ розпочав нову віху історії з відродження православної віри, але цей

²¹² ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1132. Арк. 27. 28.

²¹³ Там само. Арк. 23.

²¹⁴ Къ предстоящ. концертамъ смешаннаго хора им. А. А. Архангельскаго // Русская Земля. 1928. 16 февраля. С. 2.

²¹⁵ Духовный концертъ // Русская Земля. 1929. 11 апреля. С. 2.

²¹⁶ Приездъ Православн. карпаторусск. Епископа Преосв. Серафима // Русская Земля. 1928. 26 апреля. С. 2.

процес важкий ще й через те, що не було кому представляти інтереси віруючих і їх заступати²¹⁷. Вже 29 квітня Архіпастир уперше в історії Покровської громади м. Ужгорода відправив архієрейське Богослужіння в ній. «Православне Архієрейське Богослужіння відбулось ... при значній участі віруючих. Скромне приміщення тимчасової каплички в школі глухонімих було битком набито»²¹⁸. Очевидно, що молитва з архієреєм викликала неабияке піднесення у громади та підсилила надію на скоре будівництво.

Наприкінці 1928 року громаду почав обслуговувати на постійній основі священик з с. Руське Мукачівського округу, який і раніше запрошувався громадою для звершення служб — протоієрей Всеволод Коломацький, життєпис якого ми розглянемо у наступному розділі.

Висновки: Отже, після проведення державної реєстрації статуту і легалізації свого існування керівництво громади активно розпочинає процес пошуку земельної ділянки, а також виготовлення проекту під храм-пам'ятник. Через фінансову неспроможність оплатити вартість землі представники громади пишуть ряд звернень до владних інституцій, в тому числі до Президента Чехословаччини та Президента Підкарпатської Русі. Найбільш вагомим штрихом історії цього періоду стає подія укладення Договору купівлі-продажу земельної ділянки під будівництво храму. Держава, підтримуючи новостворену громаду, надає пільгу на землю як можливість оплати її до кінця 1931 року.

У 1926 році белградські архітектори проводять всесвітній конкурс на проект храму під авторством М. Леонтева. Переглянутий та підготовлений інженером В. Дудою проект з кошторисом подається для отримання субвенції від держави. Пізніше проект буде доопрацьований проектантом К. Гашкою.

²¹⁷ Приездъ Православн. карпаторусск. Епископа Преосв. Серафима // Русская Земля. 1928. 26 апреля. С. 2..

²¹⁸ Новости. Православное Архієрейское Богослуженіе // Русская Земля. 1928. 3 мая. С. 2.

2.3.1. Протоієрей Всеволод (архімандрит Андрій) Коломацький, зодчий та настоятель храму

Після отримання земельної ділянки та виготовлення проекту з кошторисом будівельний комітет громади повинен би був відразу приступати до будівельних робіт згідно з умовами, визначеними міською управою. Звичайно, для цього потрібно було акумулювати значні кошти, хоча й розраховувала громада на допомогу держави. Ми відслідковували, що процес збирання коштів розпочався ще при протоієреї Михайлі Мейгеші у 1925 році і тривав у наступні роки. Громада навіть провела всесвітній конкурс для проекту храму, щоб зацікавити всіх охочих у побудові не простого храму, а й пам'ятника руським воїнам, полеглим у Карпатах у Першу світову війну. Але навіть цього було замало, що видно з активного листування церковних представників з державними установами щодо виділення бідній громаді земельної ділянки.

Мабуть, саме тому громада зупинилась на священникові-будівничому Всеволоді Коломацькому, який би зумів не просто організувати будівельний процес, а й у фінансово скрутному становищі вести будівництво й обслуговувати водночас духовні потреби пастви. Саме це йому і вдалось зробити у с. Руське Мукачівського округу, де він у короткий час зумів заохотити жертводавців до успішної побудови храму під його власним керівництвом. Він особисто у 1926 році звертався у пресі до меценатів, шукаючи потрібні слова: «Відгукніться православні християни, і особливо закликаємо Вас, руські брати, внесіть Вашу лепту. При храмі буде заведено книгу записів жертводавців для вічного поминання на святій літургії»²¹⁹.

Оскільки біографія цієї постаті ґрунтовно досліджена сучасним істориком і дослідником, науковцем Юрієм Данильцем, то наведемо її зі скороченнями у його авторстві, доповнивши власними новими архівними даними.

Майбутній протоієрей Всеволод Коломацький (пізніше — архімандрит Андрій) «...народився 8 лютого 1896 р. в с. Саражинці недалеко від Києва. Батько — Володимир Севастьянович був пса-

²¹⁹ Господи Благослови! // Русская Земля. 1926. 13 мая. С. 3.

ломщиком у сільському храмі. Мати — Серафима Іванівна (дів. Богородицька) допомагала чоловіку по господарству та займалася вихованням чотирьох дітей. Родина Коломацьких була набожною, а тому Всеволод з дитинства відвідував храм. Протягом 1903—1906 рр. він навчався в церковно-приходській школі у рідному селі. У 1906—1911 рр. Всеволод Коломацький — студент Київсько-Подільського духовного училища. У 1911—1914 рр. навчається в Київській духовній семінарії.

Початок Першої світової війни не дав йому можливість завершити освіту. Всеволод вирішує вступити добровольцем до армії та піти на фронт. Однак у цьому йому було відмовлено. Головною причиною відмови військової комісії був вік юнака та слабкий зір. Тоді Всеволод вступає до Чехословацької Дружини, що формувалася в Києві. На початку 1916 р. він закінчив Київське військово-училище, отримав чин офіцера та вступив до 127 піхотного Путивльського полку. На літо 1916 р. він дослужився до чину підпоручика, став командиром команди розвідників 127 піхотного Путивльського полку. У 1918 р. — поручик. Після переформування Чехословацької Дружини в легіон, Всеволод переходить до Білої армії.

14 січня 1918 р. зарахований до 1-го Офіцерського батальйону. Після переформування Добровольчої армії в лютому 1918 р. зарахований в 1 роту зводного офіцерського полку. Брав участь в першому та другому Кубанських походах. 17 березня 1918 р. під станицею Кореновською був поранений, але залишився в строю. 22 березня знову поранений в бою під хутором Филиповський, вибув із строю. 1 листопада отримав поранення під Амтавіром, призначений в 2-й армійський запасний батальйон. 29 листопада виключений із списків Першого Офіцерського генерала Маркова полку. 16 червня 1919 р. прибув із 2-го армійського запасного батальйону і зарахований в команду розвідників Першого Офіцерського генерала Маркова полку. В серпні призначений командиром команди піших розвідників. З 13 жовтня — штабс-капітан. У листопаді 1920 р. — командир 1-го Марковського піхотного полку. Прийняв командування полком під час його евакуації із Криму. Під час війни Всеволод Коломацький був кілька разів поранений, мав цілий ряд бойових нагород.

У серпні 1920 р. опинився в Галліполі (Туреччина), а звідти перебрався до Румунії. В цій країні він відновив контакти з колиш-

німи чеськими легіонерами, з якими прибув до Чехословаччини. У 1921 р. він, як колишній чеський легіонер, отримав громадянство та був зарахований до 19 піхотного полку. У грудні 1922 р. — квітні 1923 р. навчався на офіцерських курсах у Кошице. Після закінчення навчання продовжив службу в 119 піхотному полку в Мукачеві.

Через Міжнародний Червоний Хрест Всеволоду Коломацькому вдається переправити з Харкова до Чехословаччини свою наречену Єлизавету Власенко. У 1923 р. в с. Великі Лучки Мукачівського округу Всеволод та Єлизавета були обвинчані прот. Іоанном Ілечком. Залишилися цінні спогади Всеволода Коломацького про ці роки: «В мае 1923 году я женился... К первому январю 1924 года по собственному желанию был я уволен с военной службы. Четырнадцатого января 1924 года был рукоположен в диаконы, а пятнадцатого января в священники Вениамином (Федченко) епископом Мукачевским и начал служить православным священником при обновлении православия на Подкарпатской Руси». Єпископ Вєніамін призначив о. Всеволода настоятелем православних приходів у с. Руське, Ракошино та Старе Давидково на Мукачівщині. У 1925 р. о. Всеволода обрано до складу Єпископської Ради Підкарпатської Русі (юрисдикція архієпископа Савватія (Врабца)).

Цікаві спогади про о. Всеволода Коломацького залишив єпископ, а згодом митрополит Вєніамін (Федченков). «Через два часа на вокзале меня провожал друг Иван и еще один милый священник о. К. из русских семинаристов, бывший потом белым офицером. Прекрасная активная личность, большой русский патриот. В память своего пребывания я оставил в храме с. Русского большую древнюю икону Знамени Божией Матери (около аршина высоты). На ней два изображения: верхнее — новое, живописное, нарисованное русской художницей в Сербии, а под ним — древнее старинной рукописной работы. Если кому-нибудь придется со временем прочитать эти строки, то прошу реставрировать древнее изображение. Эту икону, в особом полотняном мешке, я возил и носил с собою (весом она была 15-20 фунтов) по всей Карпатской Руси в благословение ею... У меня осталось на память архиерейское облачение, сотканное, сшитое и расшитое карпато-русскими женщинами по образцам, нарисованным тем же о. К., он был и художником... Прочное само-

тканое полотно цело и доселе, после 20-летнего употребления его. И мне хотелось бы быть похороненным в этом простом, без золота и серебра, облачении, когда придет конец».

Православна громада в Руському була створена на початку 1920-х рр. У 1922 р. до православних перейшов греко-католицький храм. У 1925 р. в селі налічувалося лише чотири греко-католицькі родини та більше 800 чоловік православного віросповідання. У червні 1925 р. Окружний уряд у Мукачеві почав вимагати повернути храм колишнім власникам. В обласному архіві виявлено лист о. Всеволода Коломацького до Цивільного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді з цього питання. Від імені православної громади він писав: «Сегодня после 3-х летнего пользования мы получили приказ Окружного начальника в Мукачево передать храм греко-католикам, которых у нас на все село только 4 семейств. Мы не можем и не в праве это сделать, так как народ весь твердо стоит на убеждении, что храм есть имущество, спорное правда, но народное... Окружный уряд имеет цель умиротворить народ, но отнятие церкви от 800 душ для передачи 4 семействам он только еще более возбудит народ... Если хотите мира — оставьте в покое пока народ». Православні користувалися храмом вісім років, потім його було повернуто греко-католикам, останні через суд вимагали компенсації за користування майном»²²⁰.

Щодо інформації з останнього абзацу, то слід зазначити, що його автор посилається тільки на 63 фонд ДАЗО, опис 2, справу 599. Нами було виявлено також у тому ж фонді опис 1, справу 791, яка, зокрема, ілюструє події в Руському у 1926 році, а саме огляд храму спеціальною комісією за участі представників державних структур, православної і греко-католицької громад щодо цілісності майна храму у вигляді на момент продажу та його інвентаризація²²¹.

«У 1926 р, о. Всеволода возведено до сану протоієрея. Цього ж року у Руському за чотири дні було споруджено тимчасовий дерев'яний храм. Далі священник загорівся бажанням збудувати

²²⁰ Данилець Ю. Архімандрит Андрій (Коломацький) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 293–304.

²²¹ ДАЗО. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 791. Арк. 0017–0020.

цегляний храм. У газеті «Русская Земля» від 13 травня 1926 р. він писав: «Господь вложил мысль добрую в сердца людей помочь православным христианам нескольких сел, не имеющим храма для молитвы, и одновременно с сим напомнить всем, что русский народ — искони православный; что здесь в Карпатской Руси население в настоящее время торжествует свое возвращение из насильственного униатства в праведное православие.

Вложил Господь мысль для сей цели построить часовню-храм, памятник в честь иконы Божией Матери знамения и в память внушенного Духом Святым массового возвращения нашего народа карпаторусского в Святое Православие. Земля под постройку добрыми людьми уже пожертвована и находится между селами Русское и Ракошин на дороге Мукачево—Ужгород. Пожертвовано также 1000 корон и получено согласие украсить храм иконостасом и иконами...».

Будівництво храму в Руському проводилося в 1926–1927 рр. У квітні 1927 р. захворіла на тиф і померла дочка о. Всеволода — Клавдія. В грудні того ж року помирає і дружина Єлизавета. Окружний начальник Соліч заборонив ховати її на цвинтарі в Руському, тому що воно вважалося власністю греко-католицької церкви. У зв'язку з цим о. Всеволод вніс доповнення до плану храму в селі, обладнавши під ним крипту. Тут і були поховані його рідні. На руках у священника залишився трирічний син Данило.

Жителі с. Руське та інших навколишніх сіл поважали та любили свого пастиря. ...

Храм у Руському був першою церковною будівлею такого плану на Підкарпатській Русі. Газета «Русская Земля» у номері за 29 січня 1931 р. писала: «Епископ Иосиф, экзарх Православной Карпаторусской Церкви... в новом храме в Русском и Ракошине ... любит храм-памятником воссоединения Карпатороссов с Православной Церковью, воздвигнутым чудесно...».

За роки перебування на Підкарпатській Русі о. Всеволод збудував храми в Старому Давидкові, Червеньові, Барбові, Ужгороді, Домбоках (перебудова приміщення господарської школи під монастир та будівництво каплиці на цвинтарі), Вилоку, Мукачеві (Єпархіальний будинок), Гукливному, Сваляві, Великих Лучках. За його проектами було споруджено монастирський храм у Тере-

блі, церкви в Канорі та Стеблівці. Для декількох храмів о. Всеволод виготовляв та малював іконостаси, дарував ікони»²²².

Ось такого священика-будівничого, колишнього учасника бойових дій, запросили на служіння прихожани Покровської громади для будівництва храму-пам'ятника полеглим воїнам, його колишнім побратимам.

Достеменно невідомо, коли саме і за яких обставин о. Всеволод перейшов у юрисдикцію Сербської Православної Церкви, але зі згаданого вище повідомлення газети «Руська Земля» 1931 року про те, що Екзарх-адміністратор Карпаторуської Православної Церкви єпископ Йосиф (Цвієвич)²²³ оглядав храм у с. Руське, видно, що побудована церква перебуває у сербській юрисдикції. Також та сама газета у 1926 році повідомляла відразу трьома публікаціями і про священика Всеволода Коломацького. У двох публікаціях, резолюції спільного зібрання православного духовенства²²⁴ та зверненні до Святійших Патріархів Константинопольського та Сербського²²⁵, священик Коломацький значиться як секретар Правління Православної Карпаторуської Єпархії. В іншому повідомленні про спільне зібрання православного духовенства він зазначається обраним до вищезазначеного Правління²²⁶. З усіх трьох повідомлень у газеті дізнаємось про об'єднанчі зусилля священиків обох юрисдикцій, що діяли на Підкарпатський Русі, для чого й було створене Правління, як єдина організація двох юрисдикцій, до рішення Патріархів про одного законного єпископа. Також газета «Руська Земля» вже у 1928 році повідомляла, що отець Всеволод брав участь у святкуванні

²²² Данилець Ю. Архімандрит Андрій (Коломацький) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 293–304.

²²³ Шестаков ієромон. Ігнатий. Йосиф [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/578557.html> (дата звернення 28.03.2019).

²²⁴ Резолюції об'єднаного зібрання православн. Духовенства // Русская Земля. 1926. 2 септєбря. С. 2.

²²⁵ Святейшимъ Патріархамъ Православнымъ Вселенскому Царьградскому и Сербскому // Русская Земля. 1926. 2 септєбря. С. 2.

²²⁶ Общее собрание православнаго духовенства Подкарпатской Руси // Русская Земля. 1926. 2 септєбря. С. 2.

25-річчя відродження Православ'я в Ізі, де серед небагатьох навіть промовляв вітальний адрес²²⁷.

Завершивши будівництво храму-пам'ятника в Ужгороді (що ми окремо розглянемо у наступному розділі), «... у 1933 р. на прохання єпископа Горазда (Павліка) прот. Всеволод Коломацький переходить на пастирське служіння до Моравії. Тут він приступає до будівництва православних церков. Зокрема, у 1933–1942 рр. ним було побудовано храми в Ржимицях, Худобині, Стременічку, Оломоуці, Долні Коуце, Челеховицях, Тршебіче. Розроблено також проекти для церков у нас. пунктах Вілемов і Штепанов. Крім того, він влітку постійно відвідує Підкарпатську Русь і будує вже згадані храми в Сваляві, Білках, Великих Лучках, Мукачеві.

У 1942 р. для Православної Церкви в Чехії та Моравії настали важкі часи. Прот. Всеволод згадував: «За укриття парадесантників, совершивших покушение на Гейндриха в православном храме в Праге, был я арестован 28.9.1942 года и сослан на принудительные работы в Рейх до Кант у Бреслау. Ввиду моих ранений меня врачи решили вернуть в Прагу, где меня арестовало гестапо и под его присмотром позволили жить в Праге. Позволили работать простым рабочим на сахарной фабрике, а потом в «Афите» — прагфильме, где благодаря своим способностям рисовать был причислен к коллективу рисовальщиков фильмов».

«Наладил я личные сношения с верующими Православной Церкви в Праге и, мимо Праги, начал тайно совершать богослужения и требы в 1943–1944 годы. Читал вероучительные лекции, готовил падение фашизма и распространял антигерманские идеи, веру в победу СССР над Германией и единение славян. Во время пражского майского восстания 1945 года строил баррикады, как священнослужитель и как бывший офицер поднимал дух баррикадников. Сразу после победы над фашизмом начал действовать как православный священнослужитель, помогал устраивать дела запрещенной в Чешских землях Православной Церкви. Отстраивал войной поврежденные православные храмы в Праге и Оломоуце до июля 1946 года».

Після визволення Праги та до прибуття в Чехію патріаршого екзарха Єлевферія (Воронцова) фактично управляв Празькою

²²⁷ Юбилейный праздник православия // Русская Земля. 1928. 28 июня. С. 2.

єпархією. 30 листопада 1945 р. в Ладомирові пострижений архімандритом Саввою (Струве) в монахи з нареченням імені Андрій. Призначений настоятелем приходу в Ольшанах у Празі. У 1945–1946 рр. о. Андрій брав участь у реставрації зруйнованого німцями православного собору в Празі. У 1949 р. возведений в архімандрита. Прийнявши чернецтво, він з новою силою береться до будівництва нових храмів, іконостасів, престолів. Були зведені храми в Кромеріжі, Межилаборцях, Пряшеві, Улич-Кривому, Стакчині, Дарі, Румбруку, Чеській Ліпі. Іконостаси та інші церковні атрибути в таких населених пунктах: Фрідланд, Горовички, Мост, Пльзень, Вернежнице, Горшовски Тин, Літомержице, Подборжани, Стржиблo, Жатец, Иглава, Карлові Вари (семінарська церква), Пардубіце, Усти на Лабем, Ліберец, Ланшкроут, Теплице-Лазне, Красна Ліпа, Румбург, Табор, Пржеров, Чеська Ліпа, Кадань, Лесна, Опава, Дечин, Опатов, Рінатіце.

Крім роботи архітектора та будівничого, який архімандрит Андрій ніколи не вчився, він працював також і на педагогічній ниві. У 1948 р. став викладати практичну літургіку в семінарії в Карлових Варах, а потім у Празі. У 1950 р. працював на православному богословському факультеті в Пряшеві.

У 1949 р., коли виповнилось 25 років священства архімандрита Андрія, «Вестник православного экзархата Московской патриархии в Чехословакии» писав: «Двадцать пять лет священнослужения архимандрита Андрея — это не дата в календаре одного человека. Это крупный этап в созидательной работе всей Чехословацкой Православной Церкви и, конечно, крупное явление в истории православного священства. Но и все то, что мы перечислили, далеко не исчерпывает содеянное о. Архимандритом для пользы ближних и во славу Божию. Сейчас, например, нет местного церковного торжества на Пряшевщине, чтобы не пригласили на него о. Андрея. Этот человек физически и духовно дышит мощью, как нежен бывает он, когда обращается с проповедью к верующим!.. Но там, где нужно постоять за правду, где нужно сказать правду, где нужно поставить требование — этот нежный человек голову не склоняет. Не удивительно, что есть люди, которые его не понимают: слишком он многовещающ, а они односторонни, «о. Всеволод — человек высшего формата, — писал о нем чешский собрат

в 1946 г., кратко отмечая пятидесятилетие его жизни. — Это — широкая русская душа в подлинном смысле этого слова. Душа, с которой ты сам, хочешь или не хочешь, но должен состязаться. Душа, которая борется сама с собой за духовные православные идеалы, борется за очищение, за духовное возрождение...» «Он требователен к посторонним, — признает другой его собрат, — но мы должны ему простить это, ведь к себе самому он требователен в первую очередь!» Как-то расхождение между о. Всеволодом и возражавшими ему пришлось решать протосинкелу (зам. епископа) Иустину Поповичу. Выслушав возражавших, он дело решил коротко: «Кто строит такие храмы, купола которых возносятся с такою мощью к Богу, тот и в душе возносится к Богу».

У 1950 р. переведений в Празьку епархію, призначений настоятелем в Чеській Ліпі, а згодом у Румбруку. Помер 13 лютого 1980 р., похований на місцевому цвинтарі»²²⁸.

2.4. Підготовка до храмобудівництва

Зазначимо, що, отримавши відстрочку від оплати за землю під храм, провівши конкурс на визначення проекту храму-пам'ятника, відмовившись від дерев'яної церкви від влади, сформувавши кошторис до обраного проекту храму — громада повинна була чимшвидше, щоб не втратити землю, розпочинати будівництво та просити у держави субвенції для цього, наводячи різноманітні аргументи. З поставленим завданням міг прекрасно впоратись священник, що служив разом з полеглими воїнами у Першій світовій війні, котрим присвячувався храм-пам'ятник, а також редактор, іконописець, зодчий храмів, що мав можливість повністю віддатись цій благій справі у бідному приході. Отримавши можливість запросити такого священника — Всеволода Коломацького, громада цим і скористалась.

²²⁸ Данилець Ю. Архімандрит Андрій (Коломацький) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 301–304.

З особливим ентузіазмом о. Всеволод включився в процес поповнення церковної казни для можливості розпочати будівництво храму-пам'ятника в Ужгороді. «Вже 1 березня 1929 р. прот. Всеволод Коломацький на сторінках редагованої ним газети «Православная Карпатская Русь» опублікував статтю «Памяти русских воинов, убиенных в Карпатах». «...Разрушаются кресты... Последняя память.. Забудутся в глуши лесов, затопчутся стадами на полонинах. Не станет памяти. Но смеем ли забыть мы, живущие? Можем ли оправдать забвение нуждой и тяжестью жизни? Церковь не забудет... Вечно молится от убиенных за Веру и Родину. И мы должны нашу молитву вознести. Мы все должны помочь создать храм-памятник воинам, убиенным в Карпатах. Этот храм уже строится в Ужгороде, столице Карпатской Руси». На заклики прот. Всеволода відкликалося багато жертводавців, які переслали кошти до Ужгорода»²²⁹.

Подібні заклики друкувались як у вищенаведеній газеті²³⁰, так і в газеті «Руська Земля», у цей період²³¹ і потім у період будівництва, регулярно²³² та часто відразу у двох газетах. Це пов'язано ще й з тим, що настоятель храму, що будувався, був їхнім редактором (у «Руській Землі» з 1930 року)²³³.

Від імені настоятеля у передпасхальні дні 1929 року інформується через газету «Руська Земля» про проведення Богослужіння, пов'язаних зі Світлим Воскресінням: після розкладу йде повідомлення, щоб прихожани слідували за «оголошеннями, які будуть постійно вивішені в «Обороті», «Руській Столовій» і у пані Кровопускової»²³⁴.

Нами знайдено архівні дані також про те, що в Ужгороді було створено 12 липня 1929 року Братство на честь рівноапостольного

²²⁹ Данилець Ю. Архімандрит Андрій (Коломацький) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 293–304.

²³⁰ Там само. С. 299.

²³¹ Памяти русских воиновъ, убиенныхъ въ Карпатахъ // Русская Земля. 1929. 11 апреля. С. 3.

²³² Закладка храма-памятника въ Ужгороде // Русская Земля. 1930. 7 марта. С. 1.

²³³ Первый православной воинский священникъ // Русская Земля. 1933. 13 апреля. С. 3.

²³⁴ Оповещение // Русская Земля. 1929. 2 мая. С. 3.

князя Володимира²³⁵. На Уставі організації другим після Володимира Гомічкова стоїть підпис протоієрея Всеволода Коломацького. Головна ціль Братства — «для збереження і укріплення православного благочестя і руської культури у православного руського населення карпатських руських земель Чехословацької республіки»²³⁶. Центром організації став Ужгород²³⁷, а відомі осередки діяли, зокрема, в Пряшеві²³⁸, Ладимирові (Владимирові)²³⁹, Руському Полі²⁴⁰.

28 січня 1929 року протоієрей Всеволод Коломацький власноручно пише листа до Земського Управління Підкарпатської Русі, в якому підписується настоятелем і заступником голови будівельної комісії²⁴¹. У даному листі йде мова про отримання державної субвенції на будівництво. Цікавими тезами, вказаними в листі, є такі: храм будуватиметься не тільки в пам'ять руським, але взагалі слов'янським воїнам, полеглим у Карпатах під час Першої світової війни; аналога цьому пам'ятнику нема ніде у світі; храм послужить потребам православної спільноти міста та його околиці, яка змушена звершувати Богослужіння по класах різних шкіл і при постійних непорозуміннях; «...грумада бідна. Умови міського будівництва важчі, тому що нема можливості поставити особистий привіз матеріалу, що можливо у любому селі. Тому надія — на добрих і чуйних людей і чуйну владу...»²⁴².

Висновки: Отже, можна стверджувати, що, отримавши самовідданого трудівника-священника, який на етапі підготовки будівництва писав, просив, звертався, планував, щоб успішно розпочати і завершити задуману ідею унікального храму, пра-

²³⁵ Открытие Свято-Владимірскаго Братства // Русская Земля. 1929. 27 августа. С. 1.

²³⁶ ДАЗО. Ф. 21-сч. Оп. 3 с. Спр. 755. Арк. 8-16.

²³⁷ Там само. Арк. 8.

²³⁸ Камень во главу угла Свято-Владимірскаго Братства на Карпатах // Православная Карпатская Русь. 1929. 17 сентября. С. 1.

²³⁹ Открытие Свято-Владимірскаго Братства // Русская Земля. 1929. 27 августа. С. 1.

²⁴⁰ Открытие отделения Св.-Владимірскаго Братства въ Русскомъ Поле // Русская Земля. 1932. 24 марта. С. 3.

²⁴¹ Поряд надає можливість підписатись Голові громади Володимиру Гомічкову та декільком членам Комітету. Вкотре спостерігається відведена Комітетом громади другорядність настоятелів у її органах після усунення протоієрея Михайла Мейгеша, незважаючи на колосальну їхню роль у процесах цих органів.

²⁴² ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 1–1 зв.

вославна громада м. Ужгорода, власне, відчула підтримку Всевишнього у цій справі. Надихаючись цим, саме у цей період громада підписує Договір купівлі-продажу земельної ділянки, створюється братство, кріпне внутрішнє життя.

Висновки до 2-го розділу:

Отже, після офіційної державної реєстрації проводяться Загальні Збори громади, на яких обирається Церковна Рада, а також згідно з пропозиціями І. С. Федорова приймаються два історичні рішення: будувати не просто храм, а храм-пам'ятник руським воїнам, полеглим у Карпатах під час боїв у Першій світовій війні, та провести вибори настоятеля приходу. Очевидно, що російська еміграція, яка склала більшу частину прихожан на той час (зокрема, її основна група), не вдоволилась священиком, колишнім уніатом, що у Богослужбових традиціях міг триматись нетипового для них обряду, і тому назвала його служіння у громаді тимчасовим, перекресливши значимість його трудів у відродженні Православ'я в Ужгороді. Скориставшись новим юридичним статусом, представники громади переобрали всі приходські органи і породили конфлікт зі священиком Михайлом Мейгешом, запросивши емігранта протоієрея Дмитра Владикова до виконання пастирських обов'язків. Ідея про храм-пам'ятник несла в собі і матеріальну складову для бідної громади: надію на допомогу від слов'ян. Включившись у процес підготовки документації для будівництва храму, а також житла священика, громада зіткнулась із проблемою нестачі коштів для купівлі запропонованої міською управою земельної ділянки. Потрібно було неодноразово аргументовано доводити необхідність храму. Крім того, що храм мав стати пам'ятником і ще однією з прикрас у місті, наводився ще й аргумент присутності при храмі єпископської резиденції. Багаторазові звертання до влади, в тому числі до Президентів Чехословацької республіки, а також Підкарпатської Русі, дали результат — відтермінування оплати за земельну ділянку до кінця 1931 року. Після укладання Договору купівлі-продажу землі паралельно було проведено всесвітній конкурс проекту храму через белгородських російських архітекторів, який зайняв там перше місце. Оптимізований з кошторисом інженером

В. Дудою проект інженера М. Леонтева ліг в основу документації, розробленої в цей період. Пізніше цей проект буде удосконалений проектантом К. Гашкою.

Богослужіння проводились і надалі в різних місцях з уже вираженою місцевою Богослужбовою традицією, організовувались виступи хорів. 29 квітня 1928 року Покровський приход відвідав уперше Архіпастир — єпископ Серафим (Іванович).

Ключовою фігурою підготовчих робіт для будівництва став талановитий священик, колишній військовий, Всеволод Коломацький. Запросивши його для непростої місії, громада отримала від Бога людину з колосальною енергією, що жертовно і повністю присвятила себе цій справі.

РОЗДІЛ 3

БУДІВНИЦТВО ХРАМУ (1930–1932)

3.1. Зведення храму та початок Богослужінь у ньому

Отримавши земельну ділянку, православна громада на чолі з протоієреєм Всеволодом Коломацьким навесні 1930 року розпочинає будівельний процес. Зокрема, в березні місяці газета «Руська Земля» анонсує закладку храму й запрошує всіх бажаючих на дійство, яке відбудеться 16 березня. Пропонується хресним ходом прийти до місця будівництва після літургії в школі глухонімих. Усім бажаючим гарантується обід у пані Кровопускової, але за умови попереднього повідомлення комусь із членів Комітету²⁴³. Як відомо, закладка храму робиться після вже розпочатого будівельного процесу спорудження фундаментів. Отже, березень 1930 року можна вважати моментом початку будівництва.

Як і анонсувалось у газеті, так і справді відбулась закладка храму 16 березня 1930 року. Наріжний камінь був освячений архімандритом Олексієм (Кабалюком), нині преподобним, у співслужінні з архімандритом Амфілохієм (Кемінем), настоятелем Всеволодом Коломацьким, протоієреєм Іоанном Ілечком та священниками Пащенком та Миловидовим. На заході було багато присутніх, незважаючи на сильний дощ. З високих гостей взяли участь: командир дивізії чехословацьких військ генерал Прхала, президент фінансової дирекції Куглер, польський віце-консул Завадовський, пред-

²⁴³ Закладка храму // Русская Земля. 1930. 14 марта. С. 3.

ставники Земського управління на чолі з віце-президентом Ехом, сенатори Бачинський та Цурканович, а також багато інших управлінців з гостями з Пряшівської Русі²⁴⁴. У згаданому повідомленні про освячення наріжного каменю в газеті «Руська Земля», скоріш за все написаному редактором і настоятелем храму о. Всеволодом, зокрема, вказується, що «храм буде побудований в кращій частині міста, на прекрасній ділянці землі»²⁴⁵.

Як уже зазначалось вище, о. Всеволод поєднував труд будівельника не тільки зі священнодійством, а й активною участю в написанні звернень для пошуку благодійників. «По вечерам он писал и рассылал воззвания с просьбой оказать материальную помощь на строительство храма. Приведем небольшую выдержку из одного такого воззвания: «...Община в течение двух лет преодолевала большие затруднения, пока могла купить участок земли под застройку. Затем постройка чудесно росла... Медленно стекаются пожертвования, мало средств, но горячая вера в помощь Божию и отзывчивость людей. Христом Богом просим всех прийти нам на помощь, Подкарпатская Русь бедна, кроме того, каждое православное село теперь занято сооружением своего храма, ибо старые храмы у них отняты и заперты униатами... Пусть же в Ужгороде... достойно русскому имени закончится постройка храма-памятника воинам... Вечная молитва и благодарное поминовение обещается всем пришедшим на помощь!»²⁴⁶»

У «Руській Землі» у цей період публікується стаття під авторством Коломацького, присвячена подяці руським військовим інвалідам, що пожертвували 500 чехословацьких корун на будівництво храму-пам'ятника їхнім полеглим братам²⁴⁷.

2 травня 1930 року голова громади Володимир Гомічков залишає офіційну розписку Земській Управі про отримання 30 000 чехословацьких корун «у якості субсидії на будівництво храму-пам'ятника»²⁴⁸. Таку ж розписку він знову надає 3 липня того ж

²⁴⁴ Закладка храма-памятника русск. воинамъ, убиеннымъ въ Карпатахъ // Русская Земля. 1930. 21 марта. С. 1.

²⁴⁵ Там само.

²⁴⁶ Луговой А. Сиять во всем великолепии // 80 лет с начала Первой Мировой (Великой) войны и Карпатский край: Сборник материалов. Ужгород, 1995. С. 19.

²⁴⁷ И русские инвалиды не забыли своихъ братьевъ воиновъ, павшихъ на поле брани // Русская Земля. 1930. 7 февраля. С. 3.

²⁴⁸ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 7.

року про отримання субсидії у розмірі 10 000 корун від Президента Земського уряду²⁴⁹. Надзвичайно цікавий документ — прохання Земському уряду Підкарпатської Русі, підписаний настоятелем і головою будівельної комісії протоієреєм Всеволодом Коломацьким 26 червня того ж року²⁵⁰. Він чомусь вказує про отримання від держави не 30 000, як було зазначено в описаній вище розписці Володимиром Гомічковим, а 29 700 чехословацьких корун, за що виражає вдячність. Отець Всеволод вказує, що будівництво досягло половини, а зроблено, зокрема: залізобетонні фундамент і перекриття, цегляну кладку з дерев'яними частинами даху. На ці роботи було витрачено 120 000 чехословацьких корун, а залишилось, щоб не нанести шкоди побудованому, «покрити будівництво жестю і гідно прикрасити головний купол і хрести церковні»²⁵¹. Далі в документі будівничий храму вказує: «Тому звертаємось до Вас з проханням видати державну субвенцію у розмірі хоча б 25% загального кошториса, який свідчить 385 000... цим держава чехо-словацька буде учасницею будівництва»²⁵².

З наведеного вище ми бачимо дві цікаві деталі: по-перше, священник виносив подяку воїнам-інвалідам за 500 чехословацьких корун, відповідно, це немала сума була для будівництва, а між взятим від держави під розписку головою громади Гомічковим і показаним у листі будівничим Коломацьким не вистачало суми у 300 корун, що, відповідно, теж були цінними для бідної громади; по-друге — протоієрей Коломацький робив справжнє диво: храм уже отримав вигляд згідно з проектом і був доведений до цього за чотири місяці будівельних робіт при постійній нестачі коштів, адже «к моменту начала строительства в 1930 году община могла передать всего лишь 13,5 тысяч чешских крон»²⁵³.

«Уже через три місяці від початку будівництва газета писала: «Храм росте не щодня, а щогодини. Всі цегляні роботи і частково дерев'яні — вівтар, притвори, склепіння — завершені і йдуть до

²⁴⁹ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 11.

²⁵⁰ Там само. Арк. 12.

²⁵¹ Там само.

²⁵² ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 12–12 зв..

²⁵³ Луговой А. Сиять во всем великолепии // 80 лет с начала Первой Мировой (Великой) войны и Карпатский край: Сборник материалов. Ужгород, 1995. С. 19.

башти. У будь-який час побачите о. Коломацького з сокирою в руках — сам ставить стовпи та допомагає каменярям, зараз розпочне установку куполів» («Руська Земля», 26.06.1930 р.)»²⁵⁴.

«Художник Ростислав Лукин, член общества «Икона», живший в Бельгии и приехавший на Подкарпатскую Русь, в своей статье от 30.05.1931 г. «Современное церковное зодчество Подкарпатской Руси» писал: «Благодаря поразительной энергии главного строителя о. Коломацкого, Карпатская Русь увидела подлинное русское церковное зодчество... О. Коломацкий работает безвозмездно, лишая себя подчас самого необходимого... Купола... были сделаны им собственноручно... Лучший из многих виденных — это купол на храме-памятнике в Ужгороде, который действительно исполнен прекрасно. При строительстве храма-памятника о. Коломацкий не брал с общины денег, а работал лишь за жилье...»²⁵⁵.

27 липня 1930 року, у недільний день, в історії приходу відбулась важлива подія — увінчання купола храму хрестом. Брошура «Храм Покрови Божої Матері», розповідаючи про цю подію у недільний день, вказує число 26 липня, що реально було суботою і тому не відповідає дійсності. «Чин Божественної літургії відбувся у нижньому обробленому храмі, де був встановлений тимчасовий вівтар. Літургію відслужив архімандрит Алексій (Кабалюк), йому співслужили протоієрей Іоанн Ілечко, гість із Сирії протоієрей Сергій, священник Димитрій Беляков і ще троє священників. Зі словом до присутніх звернувся о. Алексій, звертаючи увагу на милість Божу, котра довела розпочату руськими людьми справу будівництва храму у такий короткий термін до сьогоднішніх урочистостей... Після літургії всі подалися у верхню церкву, де був здійснений чин освячення Хреста. Кожен зі священників, котрі служили, окропив Хрест святою водою і під спів «Вознесійся на Крест волею» стали піднімати Хрест на верхівку храму, який особисто встановлював настоятель церкви о. Всеволод Коломацький. Потім виступив священник Димитрій Беляков, котрий закликав прихожан подякувати Богу за благополучне завершення такого важливого етапу в будів-

²⁵⁴ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 9.

²⁵⁵ Луговой А. Сиять во всем великолепии // 80 лет с начала Первой Мировой (Великой) войны и Карпатский край: Сборник материалов. Ужгород, 1995. С. 18–19.

ництві храму. Хрест викликав незабутнє враження: він був позолочений²⁵⁶ і викладений із кришталевих пластин, котрі яскраво блищали у сонячних променях»²⁵⁷. «Установкой и укреплением креста распоряжался сам настоятель храма, протоиерей о. В. Коломацкий непосредственно. Он сам ходил по лесам в самом опасном месте»²⁵⁸ (фото в Додатках).

У справі № 47 опису № 4 фонду Р-1490 знаходимо передрук на друкарській машинці ніби оригіналу грамоти, вкладеної в купол Коломацьким майже через місяць від цієї події. Автентичність цього документа хоча й сумнівна (про що ми скажемо далі в роботі), проте сам документ через деталі надзвичайно цікавий, тому наводимо його в оригінальному (в т.ч. граматичному) вигляді.

«Во Имя Отца и Сына и Святого Духа...

1930 г. 27 июля н.ст. в Воскресенье были освящены и подняты кресты на сей Православной русской храм-памятник русским воинам, убитым в Мировую войну 1914—1918 годах.

Строился Храм среди разъяренной ненависти униатов против Православия, строился в ужасных условиях без денег, на лепты главным образом русских эмигрантов, рассеянных по всему миру, строился среди борьбы и мелкой зависти иссоих же некоторых, слава Богу немногих, русских.

Упокой Господи души рабов Твоих воинов Российских имена ихние Ты веси...

Утверди Храм-памятник и православную веру Нашу и многострадальную Шану Россию, в агонии Коммунизма бьющуюся до скончания века.

Помяни Господи, и нас недостойных строителей Храма сего, прости наша гехи, не помяни беззаконие наших ради Храма сего и Славы Имени Твоею Господи!

²⁵⁶ Позолочений хрест, на жаль, не вдалось повернути після його зняття радянською владою.

²⁵⁷ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 11–12.

²⁵⁸ Герднер И. Торжество в Ужгороде // Православная Карпатская Русь. 1930. 1 августа. С. 4.

Строитель протоерей

Всеволод Коломацкий, предъ тем воин — офицер, участник всей войны 1914—1918 гг и участник бывлой борьбы против Коммунизма Богопротивного.

*г. Ужгород
16 августа 1930 года
нов. стиль*

*В день св. Престола
Иссаакія, Костмы, Скойца и
Антония Римлянин»²⁵⁹.*

30 вересня 1930 року у написаному від руки зверненні до Земського уряду протоіерей Всеволод підписується вже як заступник голови будівельної комісії поряд з підписом її голови Михайла Ригана. Просять знову державну допомогу в сумі 100 000 корун для завершення будівництва, враховуючи історичне та політичне значення будівлі²⁶⁰.

В одному з документів, що показує, куди, скільки разів, у якій сумі надходила субвенція від держави в усі православні храми, що будуються, датованому 14 листопада 1930 року, значиться: на Ужгород 3 субвенції у розмірі 45 000²⁶¹. Цікаво, що на той момент держава витратила на будівництво православних храмів Підкарпатської Русі 1 473 500 чехословацьких корун²⁶².

Проте вкладання державних коштів потребувало і дотримування відповідних заходів: зокрема, протоіерей Всеволод Коломацький змушений був застрахувати навіть на незавершеному етапі будівництва дерев'яні частини храму від пожежі на 10 років на суму франшизи 40 000 корун у банку «Славія»²⁶³. Скільки ж коштувало саме страхування, невідомо.

Надзвичайно цікавим і важливим з історичної точки зору є наступний документ, знайдений нами в державному архіві. Хоча це знову прохання про субвенцію до Президента Підкарпатської

²⁵⁹ ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 4. Спр. 47. Арк. 35.

²⁶⁰ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 15.

²⁶¹ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 695. Арк. 95.

²⁶² Там само.

²⁶³ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 721. Арк. 15.

Русі, проте в документі викладено чимало цікавих деталей про той період життя громади. У зв'язку з цим наведемо його у повному змісті. Підписаний документ протоієреєм Всеволодом Коломацьким та Володимиром Гомічковим і ще трьома підписантами.

«Милостивый Государь, Господин Президент.

Постройка нашего Храма-Памятника въ сегодняшний строительный период доведена до того, что стены закончены, храмъ покрытъ и рамки оконъ вставлены. На этомъ мы думали постройку въ этомъ году прервать и для Богослуженій этой зимой пользоваться подвальнымъ помещеніемъ храма, оказавшимъ намъ столь неоценимую службу въ протяженіи второй половины весны, всего лета и осени, до настоящего времени.

Но, съ наступленіемъ дождливой и сырой погоды, мы удостоверились, что совершать Богослуженія въ подвальномъ помещеніи уже въ сравнительно мягкую осень сопряжено съ крайними неудобствами и следуетъ опасаться, съ наступленіемъ более суровой погоды, сырость въ подвальномъ помещеніи станетъ до того ощутительной, что многіе перестанутъ посещать Богослуженія. Далее, уже сейчасъ заметно, что отъ сырости некоторыя книги уже пострадали, а церковной утвари и облаченіямъ грозитъ опасность значительнаго поврежденія. Кроме того, некоторыя, незаконченныя части постройки могутъ отъ морозовъ пострадать и на ихъ обновленіе весной, по сужденію знатока, пришлось бы терять новыя средства и немало времени.

Въ виду всего изложеннаго, намъ следуетъ стараться привести храмъ въ такое состояніе, чтобы морозы постройке не повредили и, чтобы мы могли въ теченіи зимы совершать Богослуженія въ Храме. Потому обращаемся къ Вамъ, Господин Земскій Президентъ, съ убедительной просьбой не отказать асигновать на вышеуказанную нами работу субсидію въ размере к. ч. 20. 000.

Просим принять увереніе нашего къ Вамъ глубокаго уваженія и истинной преданности»²⁶⁴.

²⁶⁴ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 18.

Як бачимо з вищенаведеного, громада відразу після спорудження фундаменту (що був і підвальною частиною храму водночас) перебралась на виконання Богослужінь на місце будівництва, а саме — у підвальну частину. Розпочавши там молитись у 1930 році, прихожани мали можливість на свої очі бачити щотижневі результати успішного будівництва. Проте підвальна сирість вплинула на те, що громада поспішала перейти саме в храм.

Також у цьому підвалі планувалось провести перезахоронення військових, полеглих у Карпатах у Першу світову війну, тобто зробити з нього крипту. Про плани будівничих церкви облаштувати тут у майбутньому нижній храм нам нічого не відомо, окрім вищенаведеного документа, що, навпаки, цю тезу нівелює, а також інших наступних документів, де йде мова тільки про створення братської могили²⁶⁵ саме у підвалі²⁶⁶. У брошурі ж про храм-пам'ятник «Храм Покрова Божої Матері», яку ми вже згадували як таку, що хоча і єдина про храм, проте містить неточності, зокрема, вказується: «Дванадцятого січня 1930 року загальні збори членів православної общини прийняли рішення освятити храм-пам'ятник Покрова Божої Матері з притвором Миколаю Чудотворцю»²⁶⁷. Звідки взята ця інформація, брошура не дає посилання. Також, забігаючи наперед, відмітимо, що після відкриття основного храму факт наявності в ньому нижнього вівтаря чи молитовної кімнати не підтверджується зовсім. Далі ця брошура повідомляє, що «вдалося знайти документ «Прошение о субсидии на окончание постройки храма-памятника» від 29 грудня 1937 року та ідентичний від 19 лютого 1938 року. З цих документів видно, що в крипті планувалось облаштування іконостаса і кахельної підлоги»²⁶⁸. Ще одна стаття розповідає про крипту так: «В крипте храма-памятника планировалось перезахоронить останки воина с Ужогского или иного военного кладбища 1914 года в Карпатах. Сообщалось даже, что такое перезахоронение состоялось. Но эти сведения были ошибочными. Перед захоронением следовало еще обустроить алтарь в

²⁶⁵ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 29.

²⁶⁶ Там само. Арк. 41.

²⁶⁷ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 8.

²⁶⁸ Там само. С. 10.

подвальном помещении храма. В смете на 1938 год такие работы были предусмотрены. Но начавшиеся предвоенные события помешали осуществить задуманное. Ужгород вновь вошел в состав Венгрии, а с 1945 года — в состав Украинской ССР»²⁶⁹. «Стіни й стеля цього приміщення до осені 1934 року були поштукатурені й побілені»²⁷⁰. Наразі підвал храму розділений на чотири приміщення: одне — кабінет настоятеля, три — господарського призначення.

Повертаючись до документа-прохання субсидії, слід зазначити, що громаді все-таки вдалось зустріти Різдво Христове у 1931 році в храмі-пам'ятнику. Брошура про храм вказує, що саме 7 січня відбулось перше Богослужіння²⁷¹. Луговий А. у своїй статті про храм наголошує, що «строительство храма в основном завершилось за 8,5 месяцев, и в декабре 1930 года церковь была открыта — Рождественские богослужения в январе 1931 года уже проводились в этом храме»²⁷². В знайдений замітці в газеті «Руська Земля» протоієрей Всеволод оголошує розпорядок служб у дні святкування Різдва Христового 1931 року і там вказується і про служіння напередодні літургії, з'єднаної з вечірнею по уставу церковному «в храмі-пам'ятнику»²⁷³. Коли ж відбулось перше Богослужіння, невідомо — чи 6 січня згідно з оголошенням (а не 7, як подає брошура про храм), чи справді ще раніше починаючи з зими, як і хотіла громада. Достеменно те, що у недобудованому храмі розпочались Богослужіння раніше за річницю початку його будівництва. Хоча Луговий А. і вказує слово «в основном» стосовно закінчення будівництва, проте ряд знайдених документів, що ми наводитимемо далі, кажуть чітко про те, що будівництво не було завершено і храм не був юридично зданий в експлуатацію. Зокрема, місцевий нотаріальний уряд констатує 10 березня 1931 року, що храм незакінчений через зиму та нестачу коштів²⁷⁴.

²⁶⁹ Луговой А. Сиять во всем великолепии // 80 лет с начала Первой Мировой (Великой) войны и Карпатский край: Сборник материалов. Ужгород, 1995. С. 21.

²⁷⁰ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 15.

²⁷¹ Там само. С. 12.

²⁷² Луговой А. Сиять во всем великолепии // 80 лет с начала Первой Мировой (Великой) войны и Карпатский край: Сборник материалов. Ужгород, 1995. С. 20.

²⁷³ Объявление // Русская Земля. 1931. 2 января. С. 4.

²⁷⁴ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 22.

Через три дні після цього адресується звернення Земському уряду від головного будівничого Коломацького та голови громади і секретаря, в якому написано таке: «Маємо честь доповісти, що згаданий Храм по спільній думці є прикрасою стольного міста Підкарпатської Русі і буде завжди нагадувати нащадкам про жертвовну любов історичної Росії до братів слов'ян»²⁷⁵. Далі йде мова про те, що громада не покладаючи рук шукає добровільні пожертви, адже їй не вистачає для завершення будівництва 82 400 корун, не враховуючи коштів на розпис храму, іконостас та дзвони²⁷⁶. Також тим же числом датована і подана Земському уряду на його запит головою будівельної комісії М. Риганом та його заступником протоієреєм Коломацьким доповідна записка про стан будівництва. «Будівництво доведене до 2/3 свого завершального вигляду. Роботи були завершені в грудні 1930 року. До цих пір на прихід поступило 148 000 кч. В розході значиться 147 493 кч. Залишок розміщений по частинах на поточних рахунках...»²⁷⁷ Далі в доповідній розписано, що, кому саме і скільки та за що боргує громада — разом це 35 900 корун. Найбільш цікавим у доповідній є те, що вона називає незавершені роботи: внутрішня та зовнішня штукатурки, сходи, побілка, підлога. Прогнозується вартість цих робіт для кожного виду в окремий спосіб, що у загальному виводиться в суму 46 500 корун, а спільно з боргами — 82 400. У документі нагадується, що затверджений урядом кошторис храму у сумі становить 385 000, а без розпису та іконостаса, а також дзвонів — 239 000. Окремо згадано додатковий борг за землю, а це ще 26 000 чехословацьких корун. Цікаво, що з витраченої суми на будівництво 50 000 належать державі («грубо» кажучи 1/3 будівництва). Інша сума, витрачена на споруду, — добровільні пожертви, причому 42 485 — громадян Чехословацької республіки, а 55 515 — із-за кордону. Знову вказується про жертвовність руських воїнів, що померли за друзів своїх, а також на те, що з вдячністю буде прийнято обіцяні 30% від загальної суми кошторису як вираз поваги до полеглих воїнів. У доповідній повідомляється про запланований початок будівництва з квітня 1931 року²⁷⁸.

²⁷⁵ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 23.

²⁷⁶ Там само.

²⁷⁷ Там само. Арк. 25.

²⁷⁸ Там само. Арк. 25–25 зв.

Висновки: Отже, розпочавши в березні 1930 року будівельні роботи та урочисто освятивши камінь на початку будівництва, завдяки енергійності і самовідданості зодчого протоієрея Всеволода Коломацького, вдалось знайти меценатів, у тому числі скористатись державними субвенціями, щоб влаштувати фундамент з перекриттям, звести стіни із вставленими вікнами та завершити стріху з куполами у грудні того ж року. Громада змогла відразу перейти з підвалу до храму для Богослужіння, де звершувала його під час спорудження храму, і зустріти Різдво Христове у ньому. Ми також бачимо, що храм був споруджений у 1930 році без оздоблювальних робіт. І хоча й прийнято чомусь вважати роком побудови храму-пам'ятника 1930 рік (навіть згідно із встановленим на храмі в часи радянської влади знаком, що храм є пам'яткою архітектури), проте ми чітко бачимо, що це було далеко не так і навіть всередині самої громади так не сприймалось, адже храм був зведеним, але недобудованим, причому ні всередині, ні зовні.

3.2. Зміна правлячим архієреєм усього церковного керівництва приходу та поновлення настоятеля

Відразу після Богоявлення 1931 року місто Ужгород відвідав єпископ Йосиф (Цвієвич). Після освячення вод річки Латориця біля с. Великі Лучки, на що хресним ходом прийшли віруючі навколишніх сіл, владика на другий день відслужив літургію в с. Руське, а потім декілька днів перебував у місті Ужгороді²⁷⁹. Можливо, це пов'язано з тим, що незадовго, а саме 5 січня, він переніс свою резиденцію з с. Іза до м. Хуст. При цьому він ображеним селянам повідомляв, що найближчим часом переїде в Ужгород²⁸⁰. Юрій Данилець так характеризує владика: «...за його наказом 35 священників були переміщені на нові приходи. Одруженим священни-

²⁷⁹ Єпископъ Іосифъ по Карп. Руси // Русская Земля. 1931. 16 января. С. 2.

²⁸⁰ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 150.

кам надавалися парафії, в яких були умови для проживання їхньої родини. Ченців переводили в невеликі та бідніші православні громади... Велику увагу єпископ Йосиф (Цвієвич) приділяв візитації православних приходів, зустрічам з духовенством та вірниками»²⁸¹.

Очевидно, зустрівшись в Ужгороді протягом кількох днів з представниками громади, єпископ Йосиф вникнув у суть конфлікту, що знову виник у громаді, наразі через заздрість до головного будівничого протоієрея Всеволода Коломацького, про що ми скажемо окремо пізніше. У газеті «Руська Земля» подається повідомлення, з якого видно, що невдовзі після візитації появилось розпорядження «Керуючого Карпаторуською Православною Єпархією про розпуск старої ради» і відповідно до нього було проведено 15 лютого 1931 року нові вибори. Головою громади замість Володимира Гомічкова було обрано Михайла Ригана, що до цього часу був головою будівельної комісії²⁸² і на початку заснування громади був обраний головою Приходського Комітету, про що ми вже згадували. Вибори пройшли при великій кількості прихожан. Після виборів відбулось відразу засідання Приходської Ради, на якому було обрано Комітет громади. Михайло Риган став головою і Комітету, а його заступником — згадуваний в роботі адвокат А. Гагатко, що захищав протоієрея Михайла Мейгеша. Також до складу Комітету ввійшли два Федорови, Левицький, Звоников, Колоколов, Шурек, Цурканович, що теж захищав протоієрея Мейгеша, а також — протоієрей Всеволод Коломацький. «Обоє зборів пройшли живо у діловому і бадьорому настрої»²⁸³.

Єпископ Йосиф (Цвієвич) все-таки прийняв рішення після візитацій розмістити свою резиденцію в Мукачеві, а не в Ужгороді. Для цього тимчасово орендувався будинок по вул. Розовій, 39²⁸⁴. Зважаючи на це, вважаємо не зовсім точним твердження Ю. Данильця, що до «приїзду єпископа Дамаскина (Грданчика)^{264a} резиденція єпископів знаходилась у різних місцях: с. Іза, м. Хуст, м. Ужгород,

²⁸¹ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 150.

²⁸² Новости. Выборы прих. Совета православной общины въ Ужгороде // Русская Земля. 1931. 20 февраля. С. 4.

²⁸³ Новости. Въ православной Ужгородской общине // Русская Земля. 1931. 27 февраля. С. 2.

^{264 a} В різних джерелах прізвище подається по-різному.

²⁸⁴ Новости. Епархіальное Управление... // Русская Земля. 1931. 17 июля. С. 4.

що створювало труднощі відносно управління єпархією, тому єпископ вирішив побудувати в Мукачеві постійну резиденцію»²⁸⁵.

Допомагав єпископу Йосифу у керуванні єпархією ієромонах Іустин (Попович)²⁸⁶, нині канонізований Сербською Православною Церквою. Саме він готував відновлення єпископської кафедри у Мукачеві. Ієромонах Іустин також брав участь у візитаціях владики в різні населені пункти Підкарпатської Русі, а також часто одноосібно відвідував приходи в місіонерських цілях, зокрема й Ужгород. Він, за задумом єпископа, повинен був стати першим Мукачівським архієреєм відновленої кафедри, проте від цього відмовився. Будучи в курсі всіх справ владики-екзарха, ієромонах Іустин керував єпархією в моменти від'їздів останнього²⁸⁷.

Зважаючи на вищенаведене, стає більш зрозумілим призначення протоієрея Михайла Мейгеша, настоятеля с. Старе Давидково, знову на посаду настоятеля приходу в м. Ужгороді. Здійснено це призначення протосингелом, тимчасово керуючим єпархією, у липні 1931 року²⁸⁸. Цим була відновлена справедливість щодо його незаконного усунення Радою та Комітетом громади, вже теж заміненіми за вказівкою єпископа. Незважаючи на поновлення попереднього престарілого настоятеля, протоієрей Всеволод Коломацький залишався членом новообраного Комітету громади та продовжував будівельний процес храму, що видно з ряду документів, які будуть розглянуті далі. Через два місяці після призначення протосингел звертається до Земського Уряду з проханням видавати службове утримання протоієрею Михайлу Мейгешу на старій основі, тобто як настоятелю храму с. Старе Давидково²⁸⁹. Мабуть, через фінансові труднощі громади була загроза недоотримання грошей Мейгешом через Комітет в Ужгороді. Сам протоієрей Михайло надалі в газеті «Руська Земля» буде підписаним

²⁸⁵ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 157.

²⁸⁶ Никифоров М. Іустин [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/1237931.html> (дата звернення 28.03.2019).

²⁸⁷ Мониц Олександр, ієрей. Преподобний Іустин (Попович) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 211–214.

²⁸⁸ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674. Арк. 50.

²⁸⁹ Там само. Арк. 48.

настоятелем приходу в Ужгороді²⁹⁰ і проживатиме поряд з храмом²⁹¹, де також розміститься і редакція газети «Руська Земля»²⁹².

3.2.1. Наклеп на протоієрея Всеволода Коломацького

Окремо слід зупинитись на постаті протоієрея Всеволода Коломацького в цей період. На початку 1932 року в газеті «Руська Земля» з'являється публікація під назвою «Результати неправди», що дає відповіді на ряд подій всередині громади. Автор о. Всеволод Коломацький, зокрема, пише: «З деякого часу для ряду осіб моє ім'я стало ненависним...

Наприклад, греко-католицький журнальчик «Благовісник», бажаючи мене скомпрометувати в очах народу, після багатьох образливих слів договорився до того, ніби я заволодів грошима і зник із с. Руське...

Я з огидою відвернувся від цієї низькості, рахуючись з судом безпристрасної спільноти, яка знала, що я проживаю в Ужгороді і посвятив себе будівництву храму-пам'ятника...

Але через деякий час появились більш нові і нові низькості...

Я, звичайно, відмахувався від цих образ, знаючи їхні джерела і не бажаючи судитись, не бажаючи ритись в грязі і вишукувати свідків. Я намагався пробачати наклепникам і без нарікань переносити біль неправдивих і несправедливих часто образ, як іспит від Бога...»²⁹³ Далі в публікації протоієрей вказує, що його мовчання викликало у неприятелих ще більше наглості і вони почали обливати гряззю навіть дорогих йому покійників, а громадськість через це всюди, навіть у Празі, схвильована, тому він змушений звернутись до адвоката для судового розбирання. «Результати позначилися.

Хай пробачать мене друзі, що я знову «проявив слабкість» і обмежуюсь публікуванням заяв, не вимагаючи гідного покарання винним і не змушуючи їх страждати матеріально.

²⁹⁰ Расписание богослужений // Русская Земля. 1933. 31 марта. С. 4.

²⁹¹ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674. Арк. 50.

²⁹² Новости. Редакция... // Русская Земля. 1932. 29 апреля. С. 3.

²⁹³ Результаты неправды // Русская Земля. 1932. 29 января. С. 4.

Бог — нам всім Суддя Праведний!»²⁹⁴ Відразу після цього наводиться заява др. Володимира Гомічкова, колишнього голови Приходської Ради, адресована як о. Всеволоду, так і Комітету приходу, у якій він зізнається в необґрунтованому та неперевіреному поширенні інформації про сімейне та особисте життя священника, а також фінансову сторону будівництва храмів у Руському та Ужгороді. Підсумовуючи, автор заяви вказує так про ці чутки: «... вони є неправдивими, у чому я зараз переконався, прошу цим Вашого прощення за нанесені Вам образи і скорботу»²⁹⁵.

Наприкінці 1932 року появляється ще одна з усіма подробицями стаття під назвою «Къ чому приводять зависть, ненависть и неблагодарность»²⁹⁶. У ній розповідається про наклепницьку травлю протоієрея Всеволода Коломацького п'ятьма особами протягом двох останніх років, що повсюди викликало резонанс, і через мовчання о. Коломацького деякі люди вірять безпідставним чуткам. Події відбувались так: у грудні 1930 року руська та чеська спільноти зі 120 підписами подарували о. Коломацькому наперсний хрест. У березні 1931 року робітники храму видали ім'я одного з наклепників — Трофима Котляра, що був сторожем будівництва. Тоді ж він 24 березня 1931 року при свідках підписав протокол, де стверджував, клянучись Богом, що не знає про ніякі зловживання, проте йому пропонував один чоловік, якого він не називатиме, 2 000 корун за інформацію про зловживання Коломацького. У січні 1932 року прихожани викрили іншого «неспокійного чоловіка» др. Володимира Гомічкова, що теж написав заяву про невинність Коломацького, процитовану нами вище. У вересні 1932 року випадково стало відомо, що Трофим Котляр зі своєю жінкою Наталією Котляр відразу після клятв перед Богом у квітні та травні 1931 року писали у листах на 20 сторінок у Єпархіальне Управління, просячи їх не видавати, скарги на протоієрея Всеволода. У цих листах Котляр видав себе як колишнього поліцейського з чину контррозвідки. Котляр у своїх повідомленнях посилається на В. Колоколову, вказуючи на четверту особу, яка, за твердженням газети, проявила себе і в спра-

²⁹⁴ Результати неправды // Русская Земля. 1932. 29 января. С. 4.

²⁹⁵ Там само.

²⁹⁶ Къ чому приводять зависть, ненависть и неблагодарность // Русская Земля. 1932. 2 декабря. С. 3–4.

ві священника Миловидова, та просить провести дізнання п'ятого свідка — І. С. Федорова, автора ідеї храму-пам'ятника та ініціатора виборів священника в 1926 році, якого публікація характеризує так: «неспокійна людина, виступав в друці і розсилав письмові протести проти о. Коломацького і весь час намагався зайняти керівне місце при будівництві»²⁹⁷. Далі в публікації розповідається, що після цього протоієрей Всеволод почав вимагати суворого слідства та суду, на що було правлінням громади створено слідчу комісію та суд. «Одні прислали вибачення, другі відмову від будь-яких звинувачень, треті, спіймані як злочинці, вимушені були вести свої звинувачення, все посилаючись на когось третього та невідомого...»²⁹⁸ 12 листопада 1932 року відбувся суд. Судили людину, за твердженням газети, яка весь 1929 рік безкоштовно обслуговувала громаду, їздячи з с. Руське заради збільшення фінансів для будівництва храму, весь 1930 рік служила тільки за квартиру та жила за 560 корун конгруального авансу, від ранку до ночі працювала на будівництві як керівник і робітник, а вечорами готувала листи про допомогу, розсилаючи їх по всьому світу. Нападники стверджували, що їхній душпастир отримував пенсію майже 2 000 корун на місяць як колишній офіцер, повну конгруа, велику оплату від редакції та й ще заробляв на будівництві, чим нівелювали його жертвний приклад, коли він відмовлявся навіть від необхідного²⁹⁹. «Судили людину, яка зовсім безкорисно побудувала 6 храмів в Підкарпатській Русі (дерев'яний в с. Руському, кам'яний в с. Руське-Ракошино, дерев'яний в с. Барбово і с. Черленьово, храм-пам'ятник в Ужгороді, і нарешті кам'яний храм в жіночому монастирі в Домбоках. Він приїхав в Ужгород і, отримавши всі повноваження від Громади, взявся особисто вести будівництво храму-пам'ятника в Ужгороді при встановленій готівці будівельного фонду в 13 500 кч. (тринадцять тисяч п'ятсот). Бог допоміг йому знайти якісь можливості... З одного боку, Бог послав благодійників, з другого ж — сам о. Коломацький, особисто звершуючи всі відповідальні роботи, зрозуміло, економив для справи

²⁹⁷ Къ чему приводятъ зависть, ненависть и неблагодарность // Русская Земля. 1932. 2 декабря. С. 3.

²⁹⁸ Там само.

²⁹⁹ Там само.

великі засоби»³⁰⁰. Далі публікація наводить дані про зекономлені кошти, передбачені загальним кошторисом, і зроблений при цьому набагато більший обсяг робіт. «Але незважаючи на ці, очевидні для всіх, результати незамінимої енергії і трудів о. Коломацького, він, підірваний наполовину в силах, натомість вдячності випив гірку чашу приниження і образ від безвідповідальних людей... Два роки приниження і незаслужених образ, два роки душевного болю.

Незрозуміла та обставина, що євреї, мадяри, чехи і чужі зовсім, захоплюючись красою храму, оцінюють його в півмільйона кч. і дивуються тому, що в дійсності о. Коломацький зумів побудувати його тільки за 180 000 кч., тоді як свої, засліплені незрозумілою ненавистю, віддячили наклепом...»³⁰¹.

Суд не тільки приймав до уваги свідчення, а й перевіряв документи, зокрема: приходську книгу витрат; протокол комісії спеціалістів від 3 квітня 1931 року (інженерів Кубарева, Панкратова і Гашки); протокол від 24 березня 1931 року, оформлений адвокатом др. А. Гагатком і підписаний Т. Котляром і свідками прот. Іоанном Ілечком, ієромонахом Веніаміном Князевим; квитанції за №№ 414, 445, 654 і 661; протокол спільного засідання церковного та будівельного комітетів громади від 23 січня 1930 року, де йде мова про те, що будівельна комісія доручається о. Всеволоду Коломацькому; три протоколи слідчої комісії від 3 листопада, 5 листопада та 10 листопада 1932 року. Церковний комітет, що здійснював суд над священником Коломацьким у складі голови М. Ригана, І. Цуркановича, В. Звоникова, ієромонаха Аверкія (Таушева), протоієрея М. Мейгеша, Б. Шурека, др. А. Гагатка та секретаря Олександра Федорова, одноголосно визнав позбавленим всяких підстав звинувачення проти протоієрея Коломацького та «висловив йому вдячність за колосальну енергію, безкорисні труди і справді християнське терпіння»³⁰², а також визнав поведінку Т. Котляра як «вкрай нетактичну, недопустиму та шкідливу, тому відмовляє п. Котляру в службі з 1-го грудня 1932 року і пропонує йому звільнити займану ним в церковному домі квартиру до 1-го березня 1933 року...

³⁰⁰ Къ чему приводятъ зависть, ненависть и неблагодарность // Русская Земля. 1932. 2 декабря. С. 3.

³⁰¹ Там само.

³⁰² Там само.

У чому ж справа, запитують, де ж причини цієї обурливої історії?

При ознайомленні із справою з'ясовується, що причини криються в одних у заздрості, що честь спорудження храму-пам'ятника належить, безспірно, о. Коломацькому, в других — у розстроєних нервах, ненависті і зарозумілості і в третіх — у прислужуванні першим і другим і бажанні краще влаштуватись, а о. Коломацький всім їм заважав, адже згідно з волею громади вся робота і відповідальність були сконцентровані в його руках.

Наскільки більше корисної роботи зробив би цей чоловік, якби йому не отруювали існування гряззю і брехнею!»³⁰³

У квітні 1933 року газета «Руська Земля» написала прощальну публікацію, присвячену від'їзду з Підкарпатської Русі протоієрея Всеволода Коломацького, в тому числі і її колишнього редактора та адміністратора. З подякою за храми, побудовані на Підкарпатській Русі, а зокрема в Ужгороді, та за ревність у священнослужінні, а також численні цікаві публікації, редакція побажала йому подальших успіхів та висловила надію на співпрацю. Серед іншого було також повідомлено: «На днях попрощався з нашою редакцією і ужгородською православною громадою о. протоієрей Всеволод Коломацький, який отримав призначення православного військового священника, поїхав тимчасово в Прагу, звідки відправиться в Брно, де зазвичай найбільша кількість православних відбуває свою військову повинність. Таким чином, о. прот. Коломацький є першим і наразі єдиним православним військовим священником в Чсл. Республіці. Із Брна о. прот. Коломацький буде навідувати і інші гарнізони, в котрих служать наші православні солдати»³⁰⁴.

Брошура «Храм Покрови Божої Матері» вказує таку інформацію: «По закінченні будівництва громадськість Ужгорода на знак подяки і визнання заслуг подарувала о. В. Коломацькому пам'ятний адрес зі 120 підписами та наперсний хрест»³⁰⁵. Як видно з процитованої вище публікації, це відбулось у грудні 1930 року, а не після закінчення будівництва.

³⁰³ Къ чему приводятъ зависть, ненависть и неблагодарность // Русская Земля. 1932. 2 декабря. С. 4.

³⁰⁴ Первый православной воинской священникъ // Русская Земля. 1933. 13 апреля. С. 3.

³⁰⁵ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 13.

Висновки: Отже, єпископ Йосиф (Цвієвич) вникнув у суть старого конфлікту, що був у керівництва громади з попереднім настоятелем Мейгешом. Останній був поновлений настоятелем невдовзі після виборів, призначених єпископом, що супроводжувалися великою кількістю прихожан. Один із засновників громади, колишній голова Центрального Православного Комітету, був знятий з керівництва громади. Протоієрей Всеволод продовжив будівництво та входив у новий церковний актив. Не виключено, що якраз зміна керівництва приходу викликала нову серію паплюження п'ятьма особами будівничого храму.

3.3. Завершення будівництва

Очевидно, успішне храмобудівництво та впорядкування церковного життя у приходах Карпатської Русі дало свої результати — газета під редакцією Коломацького повідомляла, що в околиці Ужгорода ряд сіл хочуть полишити унію³⁰⁶, як це зробили всім селом в Іновцях, біля Собранців, та у Спішському окрузі у с. Звана (нині ці два села знаходяться в Словаччині)³⁰⁷.

Пожвавилось і життя приходу всередині після здійснення Богослужінь у храмі. «В довоенные годы в храме регулярно пел хор «Боян» под управлением музыковеда, русского эмигранта П.П. Милославского (впоследствии организатора и первого руководителя Закарпатского народного хора). В октябре 1931 года в храме-памятнике в Ужгороде пел Божественную литургию Хор донских казаков им. Платова под управлением Н. Кострюкова, объехавший с триумфом весь мир»³⁰⁸. З періодики 1931 року дізнаємось про організований 28 березня у приміщенні жупанату (міської управи) безкоштовний Духовний концерт музично-дра-

³⁰⁶ Новости. Въ районе Ужгорода // Русская Земля. 1931. 20 февраля. С. 4.

³⁰⁷ Новости. Православное движение въ Спишскомъ и Собранецкомъ округахъ // Русская Земля. 1931. 20 февраля. С. 4.

³⁰⁸ Луговой А. Сиять во всем великолепии // 80 лет с начала Первой Мировой (Великой) войны и Карпатский край: Сборник материалов. Ужгород, 1995. С. 21.

матичного товариства «Боян»³⁰⁹, а також ювілейний концерт 3 червня того ж товариства у приміщенні «Малярського Казино»³¹⁰. 18 жовтня в храмі співав літургію та частину панахиди, присвячену пам'яті козачих військ, хор Кострюкова. «Маси народу наповнили храм і натовпами заливали площі навколо храму, слухаючи прекрасний спів»³¹¹. Також повідомлялось про спів недільної літургії квітетом Кедрова у храмі-пам'ятнику 22 листопада³¹² та деяких піснеспівів, після чого було зроблено спільне фото³¹³.

11 грудня 1931 року єпископ Дамаскин (Грданчик) відвідує храм-пам'ятник, де проводить зустріч із Радою та Комітетом громади³¹⁴.

На початку 1932 року в газеті «Руська Земля» публікується Відозва щодо незавершеного храму-пам'ятника (наводимо її фотокопію у додатках)³¹⁵.

Слід сказати, що нами також знайдено у фонді Р-1490, описі 4 та справі 47 і ряд інших копій відозв під авторством Коломацького. Вони використовувались безбожною владою як доказ, що Коломацький закликав проти комунізму³¹⁶. Ці копії є передруком, очевидно, з церковно-слов'янського шрифту або ж взагалі підставні, щоб скомпрометувати зодчого храму, оскільки в них дуже багато вжито граматично неправильних церковних слів. Ці відозви комуністи використовували, щоб знести храм, і вказували на них, що вони знайдені в куполі храму.

В одній із таких відозв, зокрема, цитуються слова Великого Князя Миколи Миколайовича, які ми наведемо як цінні, якщо вони справді мали місце: «Мне особенно отрадно было узнать, что память моих соратников, принявших славную смерть на на-

³⁰⁹ Новости. Музыкально-драматическое О-во «Боянъ» въ Ужгородѣ // Русская Земля. 1931. 26 марта. С. 4.

³¹⁰ Юбилейный концертъ О-ва «Боянъ» въ Ужгородѣ // Русская Земля. 1931. 28 мая. С. 2.

³¹¹ Хоръ Кострюкова. Казачій праздникъ // Русская Земля. 1931. 22 октября. С. 2.

³¹² Квартетъ Кедрова пель въ храме-памятнике // Русская Земля. 1931. 26 ноября. С. 3.

³¹³ Квартетъ Кедрова на Подкарпатской Руси // Русская Земля. 1931. 17 декабря. С. 3.

³¹⁴ Посещение епископомъ Дамаскинымъ Ужгорода // Русская Земля. 1931. 17 декабря. С. 3.

³¹⁵ Воззвание // Русская Земля. 1932. 21 декабря. С. 3.

³¹⁶ ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 4. Спр. 47. Арк. 40.

шей земле, чтится карпато-рускими и что подвиги ваших русских братьев будут достойно запечатлены»³¹⁷. У ній же отець Всеволод вказує: «В храме будет воздвигнут особый памятник Главнокомандующему русских воинов Е. И. В. Вел. Князю Николаю Николаевичу»³¹⁸, чого зроблено не було.

Серед святинь храму, що були подаровані йому у цей час, була ікона Спасителя, що належала Великому Князю Миколаю Миколайовичу. Її подарувала на храм його дружина у 1931 році³¹⁹. Також брошура «Храм Покрови Божої Матері» вказує такі святині: малу ікону Миколая Чудотворця, що належала царю-страстотерпцю Миколі II; ікону Богоматері у срібній ризі, що належала генералу Олексію Брусилову, колишньому Головнокомандуючому Південно-Західного фронту, подаровану його дружиною і яка була їхньою сімейною іконою; ікону Миколая Чудотворця в дерев'яному різьбленому кіоті, подаровану Вахман Людмилою в пам'ять її сина-офіцера, що помер у Карпатах; ікону Спасителя у срібній ризі, що подарована невідомою людиною з Росії у 1931 році і яка потім зникла з краєзнавчого музею, куди була доставлена з іншими після закриття храму; ікону цілителя Пантелеймона з часткою його мощей, що подарована з Афонського руського скита апостола Андрія³²⁰ (див. Додатки); ікону Князя Володимира, подаровану невідомою особою, тощо³²¹. Також в 30-ті роки священником із Бесарабії було подаровано у храм Біблію, видрукувану в Москві в середині ХІХ ст., яка й нині зберігається у храмі³²².

Завершити будівництво у 1931 році так і не вдалось. У листі до губернатора Підкарпатської Русі від 25 серпня повідомляється, що для завершення потрібно зробити ще ряд робіт (указаних вже

³¹⁷ ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 4. Спр. 47. Арк. 36.

³¹⁸ Там само.

³¹⁹ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 13.

³²⁰ На зворотній стороні ікони стоїть печатка з надписом, що ця ікона освячена в Афонському руському спільного життя скиті на честь Апостола Андрія у 189_ році. Остання цифра року нечитабельна через давність. Ікона повернута з музею.

^{320 a} Коли вже книга потрапила до верстки автором було знайдено лист, що стосується ікони, у книзі про ієросхімонаха Аввакума (Вакарова) «Афонский старец из Закарпатья». Публікуємо його у Додатках.

³²¹ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 13–14.

³²² Луговой А. Сиять во всем великолепии // 80 лет с начала Первой Мировой (Великой) войны и Карпатский край: Сборник материалов. Ужгород, 1995. С. 21.

нами вище) і для цього не вистачає 72 000 корун. Знов підкреслюється, що держава обіцяла 30% загальної вартості, що дорівнює близько 100 000, а отримали в громаді досі 50 000 корун. Підписанти листа Гагатко, Коломацький та Федоров вказують про початок зовнішньої штукатурки, оскільки храм не можна так залишати на зиму, і розраховують на допомогу, враховуючи заслуги убитих воїнів перед чехословацьким народом³²³.

Через рік, а саме — 11 жовтня 1932 року, ті ж підписанти звертаються знову по субсидію, вказуючи, що борги за покрівлю та зовнішню штукатурку (в сумі 14 000) є тягарем для громади і не дають можливість весь цей час продовжити будівництво, адже потрібно спочатку оплатити їх. Надзвичайно цікава інформація викладена в цьому листі щодо майбутнього освячення храму: «... потрібно належним чином підготуватись до торжества освячення храму і гідної зустрічі іноземних гостей — Святійшого Патріарха Сербського й інших, а також тратитися на перенесення останків воїнів із Карпат і влаштування в нижній частині Храму Братської могили»³²⁴.

У тому ж році 21 грудня датовані два документи: детальний звіт про виконані роботи з їхньою вартістю³²⁵ та протокол комісії³²⁶, що затверджувала завершення будівництва. Обидва документи вже цитувались у нашій роботі раніше. З них випливає таке: будівництво храму вважається умовно завершеним у грудні 1932 року за винятком кам'яних сходів до головного входу храму, які ще треба доробити, та укладання підлоги в храмі. Ці роботи прогнозується виконати за 13 500 корун, а від початку будівництва у березні 1930 року до цього дня витрачено 185 879 корун. При цьому обидва документи по-різному вказують суму, яка передбачалась кошторисом проекту до початку будівництва, — протоієрей Всеволод Коломацький у звіті вказує 385 000, а протокол вказує на дві суми: в кошторисі спочатку, поданому В. Дудою 425 000 і пізніше Карелом Гашкою 200 000. Додаючи суму, що залишилась на виконання незавершеного, до фактичної вартості виконаних робіт, протокол об'єднує її в 200 000, як і прогнозував Карел Гашка. Зі звіту Коломацького також видно, що

³²³ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 28–28 зв.

³²⁴ Там само. Арк. 29.

³²⁵ Там само. Арк. 32–32 зв.

³²⁶ Там само. Арк. 33–34.

фактично витрачена вартість збільшилась через збільшення цюколя, позолоту куполів та двох хрестів на них³²⁷, влаштування тимчасового будиночка, що не передбачалось кошторисом. Із вказаної фактичної суми 10 900 громада ще боргує. Держава надала за весь період сім часток субвенції загальною вартістю 60 000 чехословацьких корун, причому 1 600 з них пішли ж державі за затвердження будівництва. Будівництво та мурування були виконані фірмою Гашки і Богер, а все інше — господарським методом. Комісія визнала, що будівництво відповідає технічним приписам, а також затвердила його з тим, щоб громада зробила біля храму насип набережної згідно з регламентним планом (фото в Додатках).

Отже, згідно з протоколом комісії кінець 1932 року можна умовно вважати моментом здачі храму в експлуатацію і завершення будівництва, хоча міський нотаріальний уряд Ужгорода затвердив вищенаведені документи 18 березня 1933 року³²⁸. Попереду у громади залишалось ряд невиконаних робіт та розбудова храму всередині — влаштування іконостаса, закупівля церковної утварі та дзвонів тощо.

Щодо Богослужбового життя у 1932 році, то ми дізнаємось з періодики таке.

Пасхальну ніч в Ужгороді описує людина з псевдонімом «Православний» таким чином: «З мосту несподівано відкривається захоплююча руську душу феєрична картина. На новій набережній випливає з темноти освітлений рівним світлом рефлектора Храм-пам'ятник руським воїнам, убитим в Карпатах у велику війну. Ті, що йдуть, мимоволі звертають погляд в цей бік. ... сяючий своїм хрестом, золотим куполом і казковим забарвленням Храм-пам'ятник. ... 12-та година. Йду по набережній, людній в цю ніч, жвавій. Прибуває Єпископ Мукачівський і Пряшівський Дамаскин. ... Маса народу. Навколо мої співвітчизники, з радістю бачу карпаторосів, синів Червоної Русі, чехів, поляків, мадярів, сербів, болгар.

Урочисто проходить велика Заутреня, з особливим задоволенням слухаю прекрасно здійснювану Літургію. Під час виконання

³²⁷ Теперішні куполи і хрести на них без позолоти.

³²⁸ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 38.

хором «Іже Херувими» я — в справжнісінькій, достеменній, добільшовицькій Росії. ... Прекрасна архієрейська служба, незважаючи на нічну пору та 4-годинну тривалість, прикувала до себе увагу.

До кінця вистояли багато людей, серед них і ті, хто ще не був у храмі, навіть іновірці відчували той стан душі, який посла князя Володимира винесли з Православного Богослужіння у Старій Візантії»³²⁹.

Також у тій же газеті повідомлялось про Архієрейське Богослужіння у Пасхальну ніч владики Дамаскина³³⁰, а перед цим воно анонсувалось³³¹.

«10 липня 1932 р. в ужгородському Храмі-пам'ятнику, після Літургії звершено було поминання душі покійного Михайла Дмитровича Скобелева, героя Визвольної війни 1877–78 рр. у зв'язку 50-літтям з дня його кончини»³³². Там же розповідається про успіхи Руського хору в Бельгії, організованого колишнім регентом хору ужгородської православної церкви В. Войденовим³³³. 30 жовтня була відслужена панахида за новоспочилим Костянтином Кедровим, відомим громаді з минулорічного виступу у квартеті його брата Миколая³³⁴. «У неділю, 6 цього листопада, в Ужгородському Храмі-Пам'ятнику була звершена заупокійна Літургія і Панахида за вбитих, замучених і тих, що передчасно пішли в могилу руських людей, жертв радянського режиму. Богослужіння зібрало велику кількість людей, що молились. Панахиду здійснював о. ієромонах Аверкій, він проголосив слово, повне глибокого християнського змісту, яке було вислухане віруючими з великою увагою і задоволенням. Добре співав у повному складі хор Громади. Храм зсередини був зі зворушливою турботою прибраний квітами. Богослужіння справило глибоке, незабутнє враження на тих, що зібрались, прийшли помолитись за спокій своїх передчасно загиблих родичів та співвітчизників»³³⁵.

У 1932 році стає все помітнішим на шпальтах газети «Руська Земля» інформація про храм ієромонах Аверкій (Таушев), який

³²⁹ Пасхальная ночь въ Ужгороде // Русская Земля. 1932. 6 мая. С. 2.

³³⁰ Новости. – Пресвященный Дамаскинъ... // Русская Земля. 1932. 30 апреля. С. 4.

³³¹ Расписание Богослужений // Русская Земля. 1932. 22 апреля. С. 4.

³³² Новости. – 10 июля 1932 г. ... // Русская Земля. 1932. 15 июля. С. 3.

³³³ Новости. Брюссельский еженедельникъ... // Русская Земля. 1932. 15 июля. С. 3.

³³⁴ Кончина К. Н. Кедрова // Русская Земля. 1932. 4 ноября. С. 2.

³³⁵ Новости. Панахида въ Храме Памятнике // Русская Земля. 1932. 11 ноября. С. 3.

з середини 1933 року стане його настоятелем до кінця 30-х років, а пізніше потужною фігурою в лавах РПЦЗ. Майбутній архієрей «... 9 вересня 1932 р. за клопотанням віруючих головного міста Підкарпатської Русі Ужгорода призначений помічником настоятеля православного приходу в Ужгороді»³³⁶. Очевидно, що новий єпископ Дамаскин (Грданчик), враховуючи поважний вік та заслуги настоятеля протоієрея Михайла Мейгеша, доручив саме молодому ієромонаху, без отримання державної платні, допомагати на бідному приході пристарілому священику. Помер протоієрей Михайло Мейгеш 7 серпня 1933 року³³⁷.

В газеті «Руська Земля» залишилось цікаве повідомлення від протоієрея Михайла Мейгеша в останні місяці його земного життя: «Покірніше просять приходити до сповіді у вищевказані години до початку богослужіння, щоб не звершувати сповіді під час богослужіння і тим не чинити перепон правильному його ходу. Також радиться всім, хто говіє, виконувати свій християнський обов'язок сповіді і причастя св. Таїн до Пасхальної Ночі (в четвер чи суботу), адже у Пасхальну ніч за звичаями Церкви вже не прийнято сповідатись, адже це — ніч радості, а не скорботи і плачу за гріхи»³³⁸.

3.3.1. Архієпископ Аверкій (Таушев), настоятель приходу

Як ми вже згадували вище, з вересня 1932 року в житті приходу з'явився помічний священик, причому ієромонах. Ми розглянемо його біографію, як майбутнього настоятеля. Майбутній архієпископ Аверкій «народився 1 листопада 1906 р. у м. Казані в сім'ї спадкового дворянина Сибірської губернії поручика Російської Імператорської Армії Павла Сергійовича Таушева і його дружини дворянки Марії Володимирівни, уродженої Гузен»³³⁹, у

³³⁶ Анашкін Д. Архієпископ Аверкій (Таушев) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 234.

³³⁷ Умерь протоієрей Михаил Мейгешъ // Русская Земля. 1933. 25 августа. С. 1.

³³⁸ Расписание богослужений // Русская Земля. 1933. 31 марта. С. 4.

³³⁹ Анашкін Д. Архієпископ Аверкій (Таушев) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011.

коренях якої був німецький слід. «Таїнство хрещення було здійснено причтом церкви в Пороховому Заводі в тому ж місті, причому хрещеними були спадковий дворянин Симбірської губернії дійсний статський радник Олександр Андрійович Мотовилов і дворянка Ніна Сергіївна Таушева.

За родом служби батька сім'ї часто доводилося подорожувати по Росії. Ці поїздки залишили незгладимий слід у душі юного Олександра. Завдяки їм він відвідав Кремль, Троїце-Сергіївську Лавру, Києво-Печерську та Олександро-Невську Лаври, храми Москви і Санкт-Петербурга. Пізніше він згадував: «Воспоминания эти о наших путешествиях по России кажутся мне теперь каким-то сном». Серед улюблених книг юнака були «Невидимая брань», твори святителя Феофана Затворника й інша духовна література. Під час Першої світової війни Павло Сергійович був переведений служити до Львова, сім'я теж переїхала туди. Незабаром під час поїздки на фронт Львів відвідують імператор Микола II і спадкоємець царевич Олексій. Єдиний раз у житті Олександр тоді близько бачив царську родину.

Після революції почалася громадянська війна, впродовж якої сім'ї Таушевих довелося зазнати численних митарств. На початку 1920 р. Таушеви залишили Батьківщину й емігрували до Болгарії. Ще будучи в Росії на початку 1918 р., Олександр Таушев вступив до Одеської Гімназії «Союза Русских Людей имени Сеницына». Вже у Варні він закінчив із золотою медаллю курс Російської напівкласичної гімназії під відомством Міністерства Народної Освіти Царства Болгарії, про що 30 червня 1926 р. був виданий атестат зрілості за № 1033.

Улюбленими предметами студента Таушева були історія, географія та історія російської словесності. У цей період Олександр старанно відвідує руський храм у Варні, світлу пам'ять про настоятеля якого — о. Івана Смоніна — він пронесе потім через усе своє життя. Улітку 1925 р. у Варну з Югославії приїжджає святитель Феофан Полтавський³⁴⁰. Зустріч з ним остаточно визначила весь

С. 231.

³⁴⁰ Архиепископ Феофан (Быстров) [Електронний ресурс] // Азбука веры. Православная библиотека [портал]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Feofan_Bystrov/ (дата звернення 28.03.2019).

подальший життєвий шлях Олександра Таушева — він твердо вирішив стати ченцем. Закінчивши гімназію, Олександр з благословення Владики Феофана вступив на богословський факультет Державного Університету в Софії, який закінчив 3 липня 1930 р. з дипломом 1-го ступеня за № 7680. Бажаючи послужити Руській Церкві і руському народу, Олександр вирішив відправитися на Підкарпатську Русь, де в цей час відбувалося масове стихійне повернення століттями поневоленого і пригнобленого народу з унії в православну віру. З Карпатської Русі у відповідь на надіслане прохання було отримано лист від єпископа Йосифа про те, що Олександр Таушев зараховується на службу в православну Мукачівсько-Пряшівську єпархію на посаду помічника секретаря Єпархіального Управління у місті Хусті.

23 квітня 1931 р. Олександр Таушев прибув на Підкарпатську Русь (тоді у складі Чехословаччини) у м. Хуст та 1 травня того ж року розпорядженням правлячого архієрея, преосвященного єпископа Йосифа Бітольського, зарахований на службу як молодший чиновник Єпархіального управління. На цій посаді він залишався до 1 червня 1932 р. На свято св. великомученика Георгія 6 травня 1931 р. в храмі села Чумальово єп. Йосифом Бітольським Олександр Таушев був посвячений у читця. 17 травня 1931 р. в Св.-Миколаївському монастирі біля села Іза Хустського округу Олександр Таушев пострижений у мантію з нареченням імені Аверкій на честь св. рівноапостольного Аверкія, єпископа Ієрапольського. Наступного дня тим же єпископом новопострижений чернець висвячений у сан ієродиякона із залишенням на службі при єпархіальній канцелярії і для виконання дияконських обов'язків при єпископі. Через рік 7 квітня 1932 р. на свято Благовіщення в Дівочому монастирі в Домбоках, поблизу села Червеньово Мукачівського округу ієродиякон Аверкій висвячений єпископом Мукачівсько-Пряшівським Дамаскином у сан ієромонаха. 1 червня 1932 р. ієромонах Аверкій переведений у Свято-Миколаївський монастир як помічник настоятеля архімандрита Матфея та для обслуговування парафій у селах Нанково і Бороняво. На цьому терені о. Аверкій трудився недовго...»³⁴¹

³⁴¹ Анашкін Д. Архієпископ Аверкій (Таушев) // Сповідники та подвижники Право-

Хочеться відмітити, що життєвий шлях отця Аверкія, вище описаний Дмитром Анашкіним, викладачем Свято-Троїцької семінарії в Джорданвіллі (США), в цілому відповідає (за винятком деяких нюансів) і справі за № 128 під назвою «Особиста справа православного священника Аверкій Єромонаха (Тавшев Александр)», що зберігається у 16 описі 21 фонду ДАЗО. Зокрема, у зазначеній справі знаходяться різні документи життєвого шляху ієромонаха, а потім ігумена, з 1933 по 1939 рік, у тому числі власноручно заповнені анкета та біографія, що надають інформацію до 1933 року. Зокрема, у справі знаходяться і диплом Софійського університету³⁴², і Атестат зрілості гімназії у Варні³⁴³ тощо.

Важливо вказати, що православний приход у Варні в Болгарії, куди емігрував Олександр Таушев, належав до Руської Православної Церкви Закордоном, що видно з випису із метричної книги³⁴⁴. Тобто ще до приходу на сучасне Закарпаття майбутній ієромонах Аверкій належав до РПЦЗ, звідки й прийняв рішення ввійти до ієрархії Сербського Патріархату. Проте Дмитро Анашкін вказує, що з проханням про вступ у Мукачівсько-Пряшівську єпархію виступив особисто Олександр, а згідно з рядом документів, що підписані власноручно ієромонахом Аверкієм, виходить, що його запросив єпископ Йосиф як людину з вищою богословською освітою³⁴⁵. У написаному своєю рукою і підписаному документі ієромонах вказав причину запрошення — «для релігійно-морального виховання православних людей»³⁴⁶.

Як ми вже згадували, Дмитро Анашкін також вказує, що за клопотанням віруючих православного приходу м. Ужгорода отця Аверкія віддають на служіння у Покровський храм-пам'ятник. Сам ієромонах Аверкій у листі від 30 листопада 1933 року пише, що «9 вересня 1932 православним єпископом у Мукачеві був названий духовним в Ужгороді, а нині є там же головою приходського уря-

славної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. Кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 231–234.

³⁴² ДАЗО. Ф. 21. Оп. 16. Спр. 128. Арк. 7.

³⁴³ Там само. Арк. 8–8 зв..

³⁴⁴ Там само. Арк. 5.

³⁴⁵ Там само. Арк. 13.

³⁴⁶ Там само. Арк. 38.

ду»³⁴⁷. Власне і в розпорядженні керуючого єпархією вказується, що ієромонаха призначили «згідно з рішенням Його Преосвященства ... тимчасово на посаду помічника настоятеля православного приходу в Ужгороді»³⁴⁸.

«По смерті настоятеля ужгородської парафії о. Аверкія 7 серпня 1933 р. призначили в.о. настоятеля, а 23 серпня 1934 р. за клопотанням віруючих — постійним адміністратором ужгородського храму. Через рік, 1 липня 1935 р., ієромонах Аверкій призначений настоятелем приходу в Ужгороді з правом отримання державної платні, або «конгруа». Вже через місяць 7 серпня 1935 р. розпорядженням єпископа Дамаскіна о. Аверкій призначений відповідальним редактором і видавцем єпархіального журналу «Православний Карпаторусский Вестник». 1 вересня 1935 р. нагороджений правом носіння набедреника.

Указом від 4 грудня о. Аверкія призначено штатним викладачем Закону Божого в Державній реальній гімназії, в російській та чеській школах м. Ужгорода. Указом від 12 грудня 1936 р. призначений членом Вищого церковного суду Православної Мукачівсько-Пряшівської Єпархії. У тому ж році при Єпархіальному Управлінні були відкриті пастирсько-богословські курси, на які ієромонах Аверкій указом від 31 грудня 1936 р. призначений завідувачем навчальної частини (інспектором) і викладачем Літургії. 2 травня 1937 р., в день Великодня, у Храмі-Пам'ятнику руським воїнам єпископом Дамаскіном ієромонах Аверкій введено у сан ігумена з покладанням золотого наперсного хреста і палиці. Незабаром указом від 5 липня 1937 р. ігумен Аверкій призначений членом екзаменаційної комісії для випробування на посаду парафіяльного священика й одночасно членом комісії для випробувань на звання «професора гімназії по предмету Закону Божого»»³⁴⁹.

Цікавим є знайдений нами документ за цей період, що зображує духовне обличчя даної постаті, а саме прохання до державної

³⁴⁷ Там само. Арк. 13.

³⁴⁸ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 16. Спр. 128. Арк. 36.

³⁴⁹ Анашкін Д. Архієпископ Аверкій (Таушев) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 235.

влади ієромонаха Аверкія від 14 травня 1935 року про додавання у всіх його документах до світського імені й духовного «згідно з православними церковними правилами»³⁵⁰. Додається ієромонахом і підтвердження духовного імені єпархіальним управлінням³⁵¹. У відповідь державна влада підтверджує прохання і вносить назву «Олександр-Аверкій Таушев»³⁵².

«18 листопада 1938 р. переведений в архієрейську резиденцію в Мукачеві з призначенням настоятелем православного Мукачівського приходу.

У цей час у Європі назрівають грізні події. Гітлерівська Німеччина анексує Чехословаччину, і вона перестає існувати як незалежна держава. Власне, Чехія була приєднана до Рейху, Словаччина була оголошена незалежною державою, дружньою до Німеччини, а частина колишньої Чехословаччини була віддана Угорщині, яка тоді була німецьким сателітом. Мукачівсько-Пряшівська єпархія виявилася розділеною державними кордонами. Указом від 24 грудня 1938 р. о. Аверкій призначений Адміністратором частини Мукачівсько-Пряшівської єпархії, що опинилася на території королівства Угорщини. Він наділяється правом безпосереднього представництва інтересів Православної Церкви в Угорщині перед державною владою в Будапешті. Одночасно на його плечі лягло управління єпархіальним будинком у Мукачеві, у зв'язку з переїздом єпархіального архієрея на чеську територію. Однак у наступному році єпархіальне управління повертається в Мукачево й указом від 27 квітня 1939 р. ігумен Аверкій призначається першим референтом Єпархіального управління із залишенням на посаді настоятеля православного приходу в Мукачеві та викладача Закону Божого в Мукачівській державній гімназії. За рішенням Св. Синоду Сербської Православної Церкви за № 3342/Зап. 1062 від 21 червня 1939 р. в Свято-Успенському храмі Дівочого монастиря в Домбоках 2 липня 1939 р. єпископом Мукачівсько-Пряшівським Володимиром ігумен Аверкій возведений у сан протосингела»³⁵³.

³⁵⁰ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 16. Спр. 128. Арк. 30.

³⁵¹ Там само. Арк. 27.

³⁵² Там само. Арк. 34.

³⁵³ Анашкін Д. Архієпископ Аверкій (Таушев) // Сповідники та подвижники Пра-

Справді, якби не політичні події, то ігумен Аверкій міг і далі працювати на своєму поприщі в Покровському храмі-пам'ятнику. 1 жовтня 1938 року, нічого ще не підозрюючи, настоятель Покровського храму просить владу підвищити йому платню, оскільки він уже три роки офіційно на цій посаді³⁵⁴, а через сім днів це саме підтвердять і в єпархіальному управлінні³⁵⁵. 12 грудня того ж року єпископ Мукачівсько-Пряшівський Володимир (Раїч)³⁵⁶ звернеться до Земського Уряду з проханням надати йому належну плату ігумена Аверкія, яка буде йому доставлена, оскільки той за вказівкою єпископа вже як «бувший настоятель православного приходу в Ужгороді ... залишився тимчасово в Мукачеві, для збереження залишеного там єпархіального майна і обслуговування православних в Мукачеві і Ужгороді»³⁵⁷.

«Незабаром, після початку Другої світової війни, Підкарпатська Русь була зайнята вороже налаштованими до православ'я угорцями, і о. Аверкій був змушений покинути Карпати і перебратися до Югославії. 5 липня 1940 р., отримавши від єпископа Володимира канонічну відпустку для переходу в юрисдикцію Архієрейського Синоду Руської Православної Церкви Закордоном, протосингел Аверкій прибуває до Белграда, де і був призначений розпорядженням Єпископської Ради при Управляючому Руськими православними общинами в королівстві Югославії від 29 травня / 11 червня 1940 р. на посаду другого священика — ключаря Руського Свято-Троїцького храму в Белграді. У Белграді він продовжує викладацьку та просвітницьку діяльність. Викладає Пастирське Богослов'я та гомілетіку на місіонерсько-пастирських курсах, веде систематичний курс лекцій у Руському Домі для всіх, хто цікавиться питаннями духовного життя. Як голова освітнього відділу Белградської парафіяльної Ради періодично організовує релігійно-просвітницькі збори.

вославної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 235–236.

³⁵⁴ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 16. Спр. 128. Арк. 66.

³⁵⁵ Там само. Арк. 67.

³⁵⁶ Шестаков А. Владимир [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/159070.html> (дата звернення 28.03.2019).

³⁵⁷ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 16. Спр. 128. Арк. 66. Арк. 72.

За невтомну працю о. Аверкій 23 березня 1944 р. нагороджений правом носіння золотого наперсного хреста з прикрасами. 7 вересня того ж року призначений священником при домовому храмі Архієрейського Синоду Руської Православної Церкви Закордоном. Тим часом фронт наближався до Белграда. 7 вересня 1944 р. о. Аверкій разом з Архієрейським Синодом був евакуйований з Белграда до Відня. У Белграді і потім в Австрії довелося майбутньому владиці пережити всі жахи Другої світової війни. У ці страшні роки саме йому випало щастя бути зберігачем великої святині — Чудотворної Ікони Знамення Богоматері Курсько-Коренної.

У Відні 28 вересня 1944 р. ігумен Аверкій був нагороджений саном архімандрита і возведений у цей сан на свято Покрови Пресвятої Богородиці 1-го жовтня того ж 1944 р. в Свято-Покровському храмі м. Відня самим митрополитом Анастасієм³⁵⁸. Після прибуття в 1945 р. до Мюнхена о. Аверкій указом від 17 листопада 1945 р. призначається настоятелем Синодальної Домової церкви Св. Рівноапостольного Великого князя Володимира у м. Мюнхені. Тут він протягом шести років працює законовчителем старших класів двох гімназій: гімназії «Милосердний Самарянин» — у самому Мюнхені і «Гімназії безпідданих» (куди він був призначений указом від 31 грудня 1945 р.), а також на курсах сестер милосердя в будинку «Милосердний Самарянин». Одночасно він ввів у Синодальному Домі систематичний курс вивчення спадщини святих отців. Багаторазово виступав з доповідями на науково-богословські та духовно-моральні теми в гуртках молоді і в різних таборах. 19 липня 1947 р. архімандрит Аверкій призначається Благодійним Монастирив, підлеглих безпосередньо Архієрейському Синоду. При Архієрейському Синоді відновлюється видання офіційного друкованого органу Руської Православної Церкви Закордоном — журналу «Церковная Жизнь». Його редактором 25 червня 1949 р. було призначено о. Аверкія.

Архієрейським Собором РПЦЗ у листопаді 1950 р. архімандрит Аверкій призначається на посаду Голови утвореного при Архієрейському Синоді Місіонерського Комітету. У цей час Архіє-

³⁵⁸ Цьпин прот. Владислав. Анастасий [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/114840.html> (дата звернення 28.03.2019).

рейський Синод, а з ним і о. Аверкій перебираються до Америки. Тут 5 лютого 1951 р. він був призначений викладачем Свято-Троїцької духовної семінарії при Свято-Троїцькому монастирі в Джорданвіллі. Його предметами були Святе Письмо Нового Завіту, Гомілетика і Літургіка. 10 серпня 1951 р. розпорядженням Архієпископа Віталія³⁵⁹ Східно-Американського і Джерсі-сітського архімандрит Аверкій призначається Головним Керівником Свято-Володимирських Гуртків Молоді. 1 березня 1952 р. постановою Архієрейського Синоду – ректором Свято-Троїцької духовної семінарії. На цій посаді він залишався до самої своєї смерті.

25 травня 1953 р. на Духів День архімандрит Аверкій був введений у Свято-Троїцькому монастирі в єпископа Сіракузького і Троїцького, другого вікарія Східно-Американської єпархії. 12 травня 1960 р. після закінчення сорока днів з дня кончини архієпископа Віталія (Максименко) на загальних зборах братії владика Аверкій обраний настоятелем Свято-Троїцького монастиря. Преосвященний Аверкій був Головою Фонду імені св. прав. Іоанна Кронштадтського при храмі в м. Ютіка і керував наданням допомоги нужденним. На Архієрейському Соборі в жовтні 1953 р. єпископ Аверкій обраний членом Архієрейського Синоду Руської Православної Церкви Закордоном, на цій посаді неодноразово переобирався згодом.

Ухвалою Архієрейського Собору від 28 жовтня 1953 р. за № 1426 постановлено «восстановить при Архиерейском Синоде Ученый Комитет, назначить Председателем оного Преосвященного Епископа Аверкия и предоставитъ Архиерейскому Синоду по его представлению назначить остальных членов Комитета (Решение Архиерейского Собора 11/24 октября 1953 г.)». Резолюцією митрополита Анастасія від 13 лютого 1954 за № 21/35/29/52/256 єпископу Аверкію, як голові Вченого комітету при Архієрейському Синоді, згідно зі ст. 3 положення про Комітет, доручено Вищою Церковною Владою головний контроль за всіма творами богословського, церковно-історичного та релігійно-морального характеру, а також за періодичними виданнями такого ж змісту, що виходи-

³⁵⁹ Косик В. Віталій [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/158838.html> (дата звернення 28.03.2019).

ли з друку. За поданням Голови Архієрейського Синоду Руської Православної Церкви Закордоном Митрополита Анастасія пресвященний єпископ Аверкій, за старанну працю на користь Св. Церкви, постановою Архієрейського Синоду від 17 серпня 1961 р. возведений у сан архієпископа.

Помер владика Аверкій 13 квітня 1976 р. в Свято-Троїцькому монастирі в Джорданвіллі і похований у крипті монастирського собору. Як Спадщину своєї духовно-просвітницької роботи владика Аверкій залишив численні статті, проповіді, а також такі письмові праці: 1) Руководство к изучению Священного Писания Нового Завета (в двух книгах); 2) Руководство по Гомилетике; 3) Истинное Православие и современный мир (сборник статей и речей); 4) Архиепископ Феофан Полтавский и Переяславский; 5) Современность в свете слова Божия. Слова и речи (в 4-х томах) и многочисленные брошюры на религиозно-нравственные темы»³⁶⁰.

Архієпископ Аверкій (Таушев) відіграв ключову роль у розвитку Православ'я в краї в цілому. Зокрема, будучи настоятелем приходу в Ужгороді, він намагався використати свою освіченість для користі Православної Церкви. У періодиці того часу знаходимо статтю, що розповідає про організовані перші курси для духовенства Мукачівсько-Пряшівської єпархії³⁶¹. Курси проходили у Свято-Миколаївському монастирі с. Іза в два етапи, по шість днів кожен, для розділених навпіл груп священників. Проводив курси особисто владика Дамаскин (Грданічкі), керуючий єпархією, разом із лекторами. Одним із лекторів був тоді ієромонах Аверкій, що читав лекції священникам з літургії та пастирської аскетички. Лекції тривали по шість, а то й сім годин. Керував добовим кругом Богослужінь архімандрит Матфей (Вакаров). Вечорами відбувалось неформальне спілкування. Учасники курсів просили, щоб подібне відбувалось щорічно, та відмічали, «що в цьому залог того, щоб сидячи по селах, не понижатись в своїх розумових інтересах і не відчужуватись один від одного»³⁶².

³⁶⁰ Анашкін Д. Архієпископ Аверкій (Таушев) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Шаканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 236–241.

³⁶¹ Курси для духовенства Мукачівсько-Пряшевської єпархії // Русская Земля. 1933. 25 августа. С. 4.

³⁶² Там само.

Сьогодні ім'я Архіпастиря розглядається у руському зарубіжжі як претендента на оголошення святого. Вийшла навіть книга, присвячена цьому, під назвою: «Святитель Аверкій Джорданвильський»³⁶³.

Висновки: Отже, довелось будівельній комісії збавити темпи, набрані під час спорудження храму, через борги та брак коштів, а також випробовування зсередини, і, відповідно, будівництво умовно завершити через два роки після зведення «коробки» храму. Залишилось влаштувати головні сходи і підлогу, а також всередині влаштувати іконостас, провести розпис на стінах, закупити церковну утварь та дзвони тощо. Власне, не було зроблено ще влаштування братської могили воїнів Першої світової війни, відповідно до статусу храму, та найголовніше — освячення храму. Проте храм уже став акумулювати сили людей на служіння Богу і об'єднував під своїм куполом різні народи. З початком Богослужінь він стає центром і культурного життя православних, що видно зі співу у ньому різних хорів тощо. Храм почав притягувати своєю красою і людей з інших конфесій, а приклад талановитих священників, що служили в ньому, ставав для них вирішальним — як видно з храмової метрики (див. у додатку), чимало приймало Православ'я навіть через чин приєднання. У храмі розпочинає служити один із подвижників ХХ ст., відомий богослов та діяч — майбутній архієпископ Аверкій (Таушев).

Висновки до 3-го розділу:

Отже, православна громада м. Ужгорода, отримавши можливість будувати храм, через підписання Договору купівлі-продажу земельної ділянки була змушена, згідно з умовами Договору, розпочати будівництво до кінця 1930 року. Через брак коштів це зробити було б нереально, якби не колосальна енергія та самовідданість протоієрея Всеволода Коломацького, що у подібній ситуа-

³⁶³ Герман (Подмошенскій), монах. Святитель Аверкій Джорданвильський // Валаамское Общество Америки / Издательскій Домъ «Русскій Паломникъ». Москва, 2009. 112 с.

ції побудував інші храми в Підкарпатській Русі. Запросивши його на служіння у 1929 році, громада отримала не тільки прекрасного священика, колишнього офіцера, що пройшов Першу світову війну, але й зодчого храму-пам'ятника руським воїнам, полеглим у Карпатах, іконописця, редактора газет, що зумів для Господа і полеглих побратимів зробити справжнє чудо — стіни храму повстали до кінця 1930 року, вкриті куполами в позолоті. Саме рік його плідної підготовки через написання різноманітних листів для пошуку фінансування проекту та ще майже рік активної власноручної будівельної роботи дали можливість громаді зустріти Різдво 1931 року в храмі, а під час будівництва молитись у підвалі, де з часом повинен був спорудитись склеп для поховання воїнів. У додатку до роботи ми наводимо вирізки з газети «Руська Земля» щодо благодійників храму. Важливо, що сама держава внесла вагому лепту (1/3) у будівництво Покровського храму-пам'ятника.

Нове єпархіальне керівництво повернуло на посаду настоятеля попереднього священика, змінило керівництво інших керівних структур громади. Через розпочате ганебне цькування о. Всеволода найближчим оточенням, що заздрило йому та котрому він заважав, а також через брак фінансів і наявні борги будівельні успіхи збавили темп, і аж через два роки вдалось умовно назвати храм добудованим, попри те, що залишалось ще зробити кам'яний головний вхід та підлогу у храмі, а також придбати дзвони, влаштувати іконостас та подбати про інші елементи внутрішнього оздоблення храму. Всередині громади розпочались позитивні моменти, пов'язані з Богослужінням у храмі (хоча і неосвяченому), це викликало, у свою чергу, інтерес у неправославних, що почали цікавитись храмом та його внутрішнім життям. Розпочинає духовно обслуговувати громаду майбутній архієрей, талановитий діяч руського зарубіжжя ієромонах Аверкій (Таушев).

РОЗДІЛ 4

РОЗБУДОВА ХРАМУ ТА ЙОГО БОГОСЛУЖБОВЕ ЖИТТЯ ДО ЗМІНИ ЦЕРКОВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ (1933–1945)

4.1. Розбудова храму до кінця чехословацького періоду

Відмітимо, що Православній громаді м. Ужгорода неабияк пощастило мати своїм настоятелем особу, що активно включилась у розбудову Православної Церкви на Підкарпатській Русі в цілому. Освічений, красномовний та строгого життя священник-монах Аверкій (Таушев) — це унікальна можливість для неокріпкої громади налаштуватись на внутрішнє Богослужбове життя.

Повертаючись до 1933 року, коли ієромонах Аверкій (Таушев) став виконувати обов'язки настоятеля Покровського храму-пам'ятника в Ужгороді через причину смерті останнього, відмітимо, що майновий стан приходу не змінився в кращий бік і громада перебувала у мінусовому сальдо. Так, зокрема, незважаючи на детальні звіти про виконані роботи і їхню вартість, що подавались державним органам ще протоієреєм Всеволодом Коломацьким³⁶⁴, нові керманічі громади були змушені знову звітувати, вже подаючи відомості про використану державну субвенцію і «38 оригінальних рахунків»³⁶⁵. Через рік ще два рази будуть писати пред-

³⁶⁴ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 35–35 зв.

³⁶⁵ Там само. Арк. 39.

ставники громади звіти про використані кошти на будівництво, що свідчитиме про детальний аналіз з боку держави³⁶⁶.

Цікавим фактом є те, що у 1933 році Чехословацька держава провела систематизацію православних приходів Підкарпатської Русі, згідно з якою було визнано 105 приходів, усі священники яких стали отримувати державну платню (конгруа)³⁶⁷. Для цього їм було необхідно мати семінарську освіту та скласти іспити на знання чеської мови, історії та географії Чехословаччини. Ця систематизація не тільки допомагала тим священникам, що жили тільки від приходу, але й свідчила «що православна церковна організація налагоджується і міцніє»³⁶⁸.

Саме у цей час ієромонах Аверкій публікує в газеті «Русская Земля» інформацію про розклад Богослужінь у Покровському храмі-пам'ятнику³⁶⁹. З неї видно, що ієромонах намагався служити чим частіше, не тільки у недільні і святкові дні, але й дні шанованих святих. Для цього він пропагував людям активніше брати участь у службах. ««Моліться, щоб не ввійти в напасть», — закликав нас Христос Спаситель», — писав отець Аверкій, повторюючи тези ще не прославленого тоді праведного Іоанна Кронштадтського про храм, — ««направду є земне небо» і «рай на землі»»³⁷⁰. Богослужіння звершувались напередодні всеношним бдінням о 18.00, вранці о 10 годині літургією та в той же день о 15.00 вечірньою³⁷¹. Під свято Воздвиження Хреста Господнього на всеношному бдінні повинен був співати «хор любителів церковного співу — під керівництвом П. П. Милославського (регента хору «Боян»)»³⁷².

Подібні оголошення про розклад Богослужіння стануть регулярно подаватись у газету в. о. настоятеля отцем Аверкієм. Цікаво прослідкувати за ними динаміку та духовний ріст як самого ієромонаха, так і громади. Оголошення за жовтень місяць 1933 року інформує про те, що вже почалися щоденні Богослужіння:

³⁶⁶ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 43, 45.

³⁶⁷ Систематизація православних приходів // Русская Земля. 1933. 4 іюня. С. 1.

³⁶⁸ Там само.

³⁶⁹ Расписание богослуженій на августъ – місяць 1933 г. // Русская Земля. 1933. 25 августа. С. 4.

³⁷⁰ Там само.

³⁷¹ Там само.

³⁷² Новости. Богослужение // Русская Земля. 1933. 22 сентября. С. 2.

у 6.30 утрень і в 15.00 вечірня³⁷³. Очевидно, через побоювання, що люди не відвідуватимуть по буднях літургій, ієромонах Аверкій спробував спочатку молитися щоденно молитовне правило в храмі без них. Як і раніше, літургії він правив тільки у дні шанованих святих. Ця практика відслідковуватиметься і далі в оголошеннях³⁷⁴. Душпастир просить усіх, хто хоче сповідатись, приходити завчасно, до початку Богослужінь. Інформація про розклад на жовтень цікава ще й тим, що 2 листопада, яке припало було на четвер, у храмі молились літургію та панахиду за спокій померлих, а напередодні звершували бдіння³⁷⁵. Оскільки в ту Дмитрівську суботу вшановувалась Казанська ікона, то Богослужіння перенесли на 2 листопада³⁷⁶.

У жовтні 1933 року в. о. настоятеля звернувся через оголошення в газеті до всіх православних, що проживають «в окрузі Ужгородської православної громади»³⁷⁷. У ньому він, опираючись на устав громади, закликав усіх людей православного віросповідання, хто проживав в окрузі приходу бодай шість тижнів з наміром там проживати й далі, заявити про себе у приходську канцелярію в церковному будинку біля храму або в. о. старости Панкратову П. П. по вул. Сільвая, 13. У записі потрібно було вказати про себе і сім'ю всі важливі дані, навіть професію. На таких людей поширювались права та обов'язки уставу, наприклад права участі в Богослужінні і Таїнствах, та можливість обирати та бути обраними до правління, а також обов'язки матеріального утримання храму і щорічної сповіді та причастя. «В наш виключно грізний час войовничого безбожництва і повсюдного упадку релігійного і морального життя нам, православним християнам, особливо необхідно всім, якомога згуртувавшись, об'єднатись навколо своєї Церкви, щоби бути

³⁷³ Расписание богослужений въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде // Русская Земля. 1933. 29 сентября. С. 4.

³⁷⁴ Расписание богослужений въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде на ноябрь месяц с. г. по ст. ст. // Русская Земля. 1933. 27 октября. С. 4.

³⁷⁵ Расписание богослужений въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде // Русская Земля. 1933. 29 сентября. С. 4.

³⁷⁶ Між іншим, на наступний день після того дня, коли традиційно закарпатці моляться за упокій на могилах своїх предків.

³⁷⁷ Обращение ко всемъ православнымъ христіанамъ, проживающимъ въ округе Ужгородской православной общины // Русская Земля. 1933. 20 октября. С. 4.

спроможними дати належну відсіч усім безстидним ворогам віри Христової, правди і людяності»³⁷⁸.

Вже в листопаді розклад Богослужінь не подає щоденні утрени та вечірні³⁷⁹. Очевидно, що експеримент не вдався — люди не відвідували храм у будні. Починаючи з середини листопада бдіння по вечорах уже починаються на годину раніше — о 17.00³⁸⁰.

Під час святкування Різдва Христового у 1934 році відмічається звершення всіх уставних служб напередодні та в самі три дні³⁸¹. Те ж саме й на Богоявлення, тільки в сам день свята освячення води на річці Уж, з хресним ходом до неї³⁸². Це перше документальне свідчення про освячення води у річці, на набережній якої вже стояв храм. Також слід відмітити, що в сам день Різдва Христового звершувався подячний молебень за перемогу над Наполеоном, а також 14 січня Новорічний³⁸³.

Великопісні Богослужіння 1934 року розпочинались в п'ятницю першого тижня Часами, Літургією Передосвячених Дарів та освяченням колива³⁸⁴. Ввечері о 17.00 в цю п'ятницю проходила сповідь, після чого о 18.00 прочитувалось Правило до Святого Причастя і відбувалась утрени. Цікавим є також те, що, як і перед святами Різдва та Богоявлення, ранком Богослужіння навіть у будні звершувались о 10.00, а у неділю Православ'я після літургії правився молебень за навернення до віри тих, що заблукали³⁸⁵.

25 березня 1934 року в храмі-пам'ятнику відбулась урочиста літургія та панахида, присвячена 5-й річниці смерті «руського великого князя Миколи Миколайовича»³⁸⁶. Близько 40 чоловік взяло участь у панахиді людині, пов'язаній безпосередньо з Першою світовою

³⁷⁸ Обращение ко всемъ православнымъ христіанамъ, проживающимъ въ округе Ужгородской православной общины // Русская Земля. 1933. 20 октября. С. 4.

³⁷⁹ Расписание богослуженій въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде на ноябрь месяц с. г. по ст. ст. // Русская Земля. 1933. 27 октября. С. 4.

³⁸⁰ Расписание богослуженій въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде за декабрь 1933 года // Русская Земля. 1933. 1 декабря. С. 4.

³⁸¹ Там само.

³⁸² Богослуженія въ храме-памятнике // Русская Земля. 1934. 30 декабря. С. 4.

³⁸³ Расписание богослуженій въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде за декабрь 1933 года // Русская Земля. 1933. 1 декабря. С. 4.

³⁸⁴ Расписание богослуженій въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде за февраль 1934 года // Русская Земля. 1934. 16 февраля. С. 2.

³⁸⁵ Там само.

³⁸⁶ ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 263. Арк. 056.

війною, серед них були такі особи: генерал Мацкієвич, окружний гетьман Гошовський, з судової ради Звоников, урядовий заступник Петров, суддя Левицький, Гомічко, Гагатко, з міської ради Сова³⁸⁷.

Також у цей період була відслужена літургія з панахидою «за вбитого імператора, Його Величності Олександра I³⁸⁸»³⁸⁹.

Розпорядок Богослужінь за березень 1934 року фіксує звершення уставних служб ввечері та ранком щодня починаючи з вечора четверга перед Вербною неділею і до Святої Пасхи³⁹⁰. Особливо можна відмітити, що верба освячувалась тільки на бдінні ввечері, а не за місцевою традицією вранці у сам день, і що знову, як на першому тижні, у Велику Середу ввечері в храмі прочитувалось Правило до Святого Причастя³⁹¹.

Варто сказати і про регента хору, що співав у Покровському храмі-пам'ятнику, — Петра Петровича Милославського³⁹², що створив музично-драматичне товариство «Боян», про яке ми вже згадували. У цей період у періодиці виходять три публікації, присвячені цьому. Зокрема, в першій Милославський розповідає про плачевний стан хорового співу на Підкарпатській Русі. Він пропонує не вишукувати твори закордонних композиторів, а створювати власні партитури на основі своїх наспівів та й взагалі створювати хори³⁹³. Друга замітка інформує читачів про «веселий пасхальний вечір», що організовується товариством «Боян» поряд з храмом у Руському Народному Домі³⁹⁴. У третій публікації вказується про здійснення ряду успішних концертів товариством «Боян» та відправку його в турне в Кошице та Пряшів, і що в Кошице буде трансляція по радіо³⁹⁵.

Невідомо, наскільки достеменним є повідомлення про храм у брошурі «Храм Покрови Божої Матері», в котрій зазначається,

³⁸⁷ ДАЗО. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 263. Арк. 456.

³⁸⁸ Хоча скоріше за все це граматична помилка в документі і малось на увазі імператора Олександра II, який достовірно був убитий.

³⁸⁹ ДАЗО. Ф. 28. Оп. 9. Спр. 523. Арк. 1.

³⁹⁰ Расписание богослужений въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде за мартъ 1934 г. // Русская Земля. 1934. 23 марта. С. 2.

³⁹¹ Там само.

³⁹² Він же перший диригент і засновник Заслуженого академічного Закарпатського народного хору.

³⁹³ О нуждахъ нашего хорового пенія // Русская Земля. 1934. 9 марта. С. 2.

³⁹⁴ Веселый пасхальный вечеръ // Русская Земля. 1934. 23 марта. С. 3.

³⁹⁵ Хоръ Муз.-Драмат. О-ва «Боянъ» // Русская Земля. 1934. 4 мая. С. 3.

що у «1934 році на Великдень із дзвіниці церкви вперше пролунали дзвони. Вони були позичені. Дзвони мала намір придбати Підкарпатсько-руська козацька станиця, для цього було зібрано 2 500 крон»³⁹⁶.

У 1934 році знов, як колись під час будівництва, громада письмово звертається до державних органів як з подякою за отримане, так і з проханням про 100 000 корун, вказуючи на своє скрутне становище і тягар боргів, що не дозволяють їй довершити незроблені в храмі підлогу та сходи, а також придбати дзвони та богослужбову утварь³⁹⁷.

Особливо слід відмітити, що 8 березня 1934 року міський нотаріальний уряд Ужгорода засвідчив відповідність вартості будівництва приходського будинку (фари) міським та господарським вимогам³⁹⁸. У документі зазначається, що будинок біля храму для проживання священика є тимчасовою будівлею, але буде з часом зроблений як капітальний³⁹⁹. Варто сказати, що і до наших днів зберігся приходський будинок біля храму, який складається з прохідних між собою чотирьох маленьких приміщень, через що, очевидно, в документі значиться як тимчасовий⁴⁰⁰.

З чергових оголошень про порядок Богослужінь у храмі на початку 1935 року дізнаємось про ритм служіння та знову зустрічаємо заклик про відвідування святкових служб⁴⁰¹. Аналізуючи їх зміст, відмітимо таке: всі уставні служби наявні, як і було раніше; бдіння ввечері стали починатись о 17.30, а на третій день Різдва вечірня ввечері, а утрєня вранці; на Різдва молебень після служби, як і напередодні пам'яті Василя Великого, опівночі і в сам день після літургії; пам'ять Серафима Саровського вшановувалась бдінням і літургією, та теж молебнем; на Богоявлення освячення води на річці Уж⁴⁰².

³⁹⁶ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 12.

³⁹⁷ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 270. Арк. 41–41 зв.

³⁹⁸ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 1160. Арк. 21.

³⁹⁹ Там само.

⁴⁰⁰ У 90-ті роки до будиночка було прибудовано приміщення трапезної, а на початку 2000-х років поряд було побудовано двоповерхове приміщення для церковної лавки та церковної школи. Фасадний декор цього приміщення майстерно виконаний в ідентичному вигляді до храмового.

⁴⁰¹ Расписание праздничных богослужений в православном храме-памятнике в Ужгороде // Русская Земля. 1934. 28 декабря. С. 3.

⁴⁰² Там само.

Останнє оголошення в газеті «Руська Земля» про анонс Богослужінь ми знайшли з таким змістом: «У неділю 14 (1) липня 1935 р. у православному Храмі-Пам'ятнику в Ужгороді під час літургії будуть виконані твори Чайковського. Співає хор Товариства «Боян». Початок рівно о 9 год. Літургія буде передаватись по радіо кошицькою радіостанцією. Після Літургії буде відслужена панахида за померлими декілька днів тому професором С. В. Завадським (у Празі) і професором А. І. Шестопаловим (у Хусті)»⁴⁰³.

8 липня 1935 року голова Церковної Ради громади видає ієромонаху Аверкію посвідчення, що той отримує від громади тільки 300 корун на рік⁴⁰⁴. У документах, які готувались для отримання державної платні ієромонаху Аверкію, вже затвердженому настоятелю, вказувалось і про кількість прихожан — 267⁴⁰⁵.

Нами знайдено в архіві листівку, на якій в кольорах було зображено А. Ганzenом Покровський храм-пам'ятник руським воїнам, убитим в Першу світову війну. На її звороті передбачалось написання відкритого листа і було зазначено: «Видання Православної громади в Ужгороді. Весь збір від продажу цього видання піде на внутрішнє влаштування храму-пам'ятника. Ціна Кч. 2»⁴⁰⁶. До речі, на подібних листівках, що випускались іншими видавцями у цей період, часто розміщували Покровський храм, як прикрасу міста, що видно з фотоархіву старого міста Ужгорода навіть в інтернеті. В додатках додаємо фотографії вигляду храму цього періоду. На одній з фотолистівок Покровський храм розміщений між двома католицькими.

2 серпня 1936 року храм успішно переніс «досить потужний землетрус. ... У високих будинках на четвертих і п'ятих поверхах меблі та образи на стінах хитались, місцями вікна розбились...»⁴⁰⁷

Окремо хочемо відмітити факт збільшення кількості православних в Ужгороді до 1936 року. У метриці храму (таблиця даних якої поміщена нами в додатках) теж зафіксовано динаміку росту хрестин та інших треб, які відмічались у такій кількості тільки в момент зве-

⁴⁰³ Богослуженіє // Русская Земля. 1935. 12 июля. С. 2.

⁴⁰⁴ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 1160. Арк. 46.

⁴⁰⁵ Там само. Арк. 43.

⁴⁰⁶ ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 4. Спр. 47. Арк. 19–19 зв.

⁴⁰⁷ Землетрясение въ Ужгороде // Русскій Вестникъ. 1936. 9 августа. С. 2.

дення храму, але найголовнішим доказом є публікація в тогочасній газеті такого змісту: «У новому 1936—37 навчальному році вперше почалось в Ужгороді регулярне викладання Закону Божого в місцевих навчальних закладах для дітей православного віросповідання. До цього часу неможливо було вести правильні заняття всередині стін навчальних закладів через відсутність необхідної за шкільними законами мінімальної кількості учнів у кожному навчальному закладі окремо, а тому заняття з предмета православного Закону Божого велись приватно групами і поодиночі. В цьому році кількість православних учнів зростає настільки, що стало можливим налагодити регулярне викладання офіційно в кожному навчальному закладі окремо...»⁴⁰⁸ Далі публікація розповідала, що викладання буде здійснюватися настоятелем православного приходу в Ужгороді ієромонахом Аверкієм (Таушевим), призначеним єпископом Дамаскином, таким чином: у державній реальній гімназії при 33 учнях — 2 години на тиждень, в громадянських школах при 11 учнях та народних школах при 23 учнях — 1 годину на тиждень⁴⁰⁹. Слід також наголосити, що цей процес роботи з молоддю паралельно відбувався і в інших населених пунктах на території єпархії. Так, зокрема, у Хусті ще роком раніше було 40 учнів у «Православному інтернаті імені Архімандрита Олексія», який заснований у 1923 році⁴¹⁰.

Вважаємо за доцільне вказати, що у 2012 році викладач Нижегородської духовної семінарії Дьяконов О. В. опублікував статтю з фотокопіями у журналі даного навчального закладу «Дамаскин», присвячену пам'ятній книзі Покровського храму. Зокрема, у ній автор розповідає про історію храму (є ряд грубих помилок), а також розбирає власне записи пам'ятної книги, які в основному велись уже в радянський період його буття. Наводимо такі цитати з публікації.

«18 декабря 1938 года игумен Аверкий, по существующей русской традиции, завёл в храме «Памятную книгу». В ней с этого времени и вплоть до закрытия храма все прибывавшие сюда паломники и туристы делали памятные записи или просто расписывались.

⁴⁰⁸ Православный законъ Божій въ учебныхъ заведеніяхъ г. Ужгорода // Русская Земля. 1936. 10 сентября. С. 3.

⁴⁰⁹ Там само.

⁴¹⁰ Православный интернатъ в Хусте // Русская Земля. 1933. 8 сентября. С. 2.

Памятная книга состоит из двух больших тетрадей, вложенных в деревянный переплёт. На обложке переплёта изображён сам Покровский храм-памятник с надписью «Памятная книга Русского Православного Храма-памятника в Ужгороде. Памятуйте о России!», а на обороте — равноконечный крест, окружённый растительным орнаментом. Оба изображения выполнены в технике выжигания по дереву. Сейчас сложно сказать, кто создал этот шедевр церковного искусства, но прошедшие почти 75 лет с момента создания книги почти никак не повлияли на её сохранность.

Записи в книге охватывают период с 1938 по 1960 год.

... В 1961—1963 годах Мукачевско-Ужгородскую кафедру занимал молодой епископ Николай (Кутепов)⁴¹¹, будущий митрополит Нижегородский и Арзамасский (1977—2001). Был ли он свидетелем закрытия храма-памятника или же это свершилось до его прибытия на Закарпатье, сказать сейчас сложно. Однако, покидая Ужгород, Памятную книгу осквернённой церкви он взял с собой — вероятно, дабы сохранить её от уничтожения. Пронеся эту книгу через все свои последующие епархии, владыка Николай привез её в город Горький, на место своего последнего архипастырского служения. Благодаря этому мы сегодня имеем возможность листать её пожелтевшие страницы и читать удивительные записи полувековой давности, во всей полноте отражающие ход истории и дух того времени»⁴¹².

Автор публікації вказує, що записи в книзі у період з 1938 по 1944 рік проводились в основному угорською мовою. До 1946 року він у своїй публікації не вказав жодного запису. Тільки з наданих фотокопій книги цього періоду, а саме — де стоять підписи гостей, видно, що відвідав храм 27 грудня 1938 року (це власне і є перший запис) Митрополит Скопський⁴¹³. Підпис імені незрозумілий, але у цей час у Скоп'є правлячим архієреєм був Йосиф (Цвієвич), що перед цим (1930—1931 рр.) адміністрував у Мукачівській епархії.

⁴¹¹ Высокопреосвященнейший митрополит Нижегородский и Арзамасский Николай. Святитель [Электронне джерело] // Редакционно-издательский центр Нижегородского епархиального управления [сайт]. URL: <http://vl-nikol.chat.ru/1.htm> (дата звернення 28.03.2019).

⁴¹² Дьяконов А. Памятная книга Покровского храма-памятника в Ужгороде. Из архива митрополита Николая // Дамаскин. Журнал Нижегородской духовной семинарии. 2012. № 1 (20). С. 42–48.

⁴¹³ Там само. С. 44.

Серед розбірливих підписів інших гостей цього періоду видно протоієрея Іллю Ілечка⁴¹⁴, що служив перед цим у Мукачево до 1938 року, а потім у Воловці та викладав православну релігію у Сваляві⁴¹⁵. У додатках додаємо фотокопію цієї сторінки. Ще один цікавий запис у книзі, що стосується періоду нашого дослідження: «По поводу первого визита Народной Рады Закарпатской Украины. Протоиерей Димитрий Беляков⁴¹⁶, управляющий Мукачевско-Пряшевской православной епархией. 28 июня 1945 года»⁴¹⁷.

Пам'ятна книга тепер зберігається в архіві митрополита Миколая (Кутепова) у бібліотеці Нижегородської духовної семінарії⁴¹⁸.

Важливо також вказати на те, що під час радянської влади у храмі було звершено інвентаризацію майна⁴¹⁹. Ці документи відображають наявні церковні приналежності, багато з яких було подаровано чи придбано у цей період розбудови. Публікуємо інвентаризаційні описи в додатках цієї роботи.

4.1.1. Оформлення права власності на земельну ділянку

Як ми вже згадували раніше, земельна ділянка під храм була продана з можливістю оплати не відразу. Ця обставина тяжіла над громадою, адже, крім функціонування та розбудови, слід було погашати борги, при цьому громада була невеликою. Так, 4 липня 1934 року православна Покровська громада отримала повідомлення, що рішенням міської ради вона зобов'язана протягом 8 днів заплатити борг за землю в міську касу⁴²⁰. У відповідь громада адресує 20

⁴¹⁴ Дьяконов А. Памятная книга Покровского храма-памятника в Ужгороде. Из архива митрополита Николая // Дамаскин. Журнал Нижегородской духовной семинарии. 2012. № 1 (20). С. 42–48.

⁴¹⁵ ДАЗО. Ф. 21. Оп. 16. Спр. 60. Арк. 183–185.

⁴¹⁶ Данилець Ю. Протоієрей Димитрій Беляков [Електронний ресурс] // Хайвей. Портал гражданской журналистики [портал]. URL: <http://h.ua/story/208457/> (дата звернення 28.03.2019).

⁴¹⁷ Дьяконов А. Памятная книга Покровского храма-памятника в Ужгороде. Из архива митрополита Николая // Дамаскин. Журнал Нижегородской духовной семинарии. 2012. № 1 (20). С. 45.

⁴¹⁸ Там само. С. 49.

⁴¹⁹ ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 4. Спр. 47. Арк. 24–27.

⁴²⁰ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1131. Арк. 36.

серпня звернення, в якому вказує, що не може оплатити борг через причини, вказані нами вище. Зокрема, зазначалось, що потік пожертв майже зупинився, а ще потрібно на розбудову та прикрасу храму близько 100 000 чеських корун. У зв'язку з цим запрошується головне місто Підкарпатської Русі бути ктитором і благодійником майбутньої прикраси та пам'ятки міста і тому пропонується йому списати залишок боргу. Вказується також, що місто має добру традицію виділяти землі під храми безкоштовно, а також, що землі тепер стали наполовину дешевшими⁴²¹. В тому ж році 6 жовтня представники громади запрошені на засідання міської ради щодо списання боргу⁴²². 11 жовтня міська управа виносить постанову, враховуючи доводи громади, про списання половини залишку боргу з відтермінуванням оплати другої частини до кінця 1938 року⁴²³.

Через два роки 5 лютого 1936 року громада звертається до міської управи знову. У зверненні йде мова про те, що приход офіційно нараховує 274 людини, причому з них платоспроможних 100, а борги сягають 18 000 корун при доході в рік 1 000 корун, чого вистачає рівно на покриття поточних витрат та на оплату найбільш невідкладних боргів за терміновими векселями. Представники громади вказують, що якщо їхнє прохання про списання всього боргу не буде задоволене, то храм і далі залишатиметься недовершеним, що не в інтересах самого міста, адже гідне завершення «висококультурного почину, без сумніву, представляє собою настільки художньо-вибудований храм-пам'ятник руським воїнам, навіть і тепер, у ще недовершеному вигляді, що є одним із найпрекрасніших споруд міста, за загальним визначенням як місцевих жителів, так і приїжджих гостей». Цей лист підписаний в тому числі і настоятелем ієромонахом Аверкієм (Таушевим)⁴²⁴.

2 березня 1936 року міська управа Ужгорода виносить рішення про списання всього боргу за землю православної громаді м. Ужгорода, враховуючи свій звичай та фінансову неспроможність приходу. В рішенні зазначається, зокрема, що місто не може допустити передачі храму іншому власникові, через недооплату частини боргу за землю⁴²⁵.

⁴²¹ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1131. Арк. 41–42.

⁴²² Там само. Арк. 37–38.

⁴²³ Там само. Арк. 39–40.

⁴²⁴ Там само. Арк. 46–46 зв.

⁴²⁵ Там само. Арк. 61–61 зв.

9 квітня 1936 року Управа земського головного міста Ужгорода направляє листа з вимогою укласти торговий договір між м. Ужгородом та громадою, щоб землю записати в Поземельну книгу⁴²⁶. У відповідь представники громади Іван Федоров, підписаний як ініціатор будівництва, та Михайло Риган, підписаний як людина, що подарувала 10 000 корун на купівлю землі під храм, звертаються до міського голови Ернеста Дудаша з проханням вирішити питання про запис права власності на землю на користь громади. Наводиться й факт, що зміна суб'єкта права можлива тільки після постанови Загальних Зборів громади⁴²⁷. 28 квітня 1936 року датується повідомлення міського адвоката про записану на громаду землю у Поземельній книзі 25 квітня 1936 року⁴²⁸. Справа в тому, що незабаром після підписання Договору купівлі-продажу від 14 грудня 1929 року Земельний банк у Празі зняв із застави землю для нового власника і дозволив їх записати в книзі⁴²⁹. 24 вересня 1936 року банк підтвердив запис продажу землі містом православній громаді⁴³⁰.

4.1.2. Іконостас храму

Покровський храм обласного центру Закарпаття виділяється на фоні інших не тільки своєю оригінальною зовнішністю та історією, а й іконостасом. Навіть сьогодні багато людей відмічають велич іконостаса храму, як головної його родзинки. Іконостас було відновлено стараннями нинішнього настоятеля протоієрея Миколая Кабаці та вже покійним іконописцем Валентином Дроздовим (помер 12.02.2017 р.) до ідентичного первісного вигляду. Декілька уцілілих ікон вдалося повернути із Закарпатського краєзнавчого музею, які було реставровано без пошкоджень оригінального зображення. Проте сьогодні широкій громадськості невідоме ім'я першого іконописця. Нами знайдено публікацію в газеті «Русская Земля» у серпневому випуску 1934 року під назвою «Розпис

⁴²⁶ ДАЗО. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1131. Арк. 65.

⁴²⁷ Там само. Арк. 69.

⁴²⁸ Там само. Арк. 70.

⁴²⁹ Там само. Арк. 29–30.

⁴³⁰ Там само. Арк. 73.

Ужгородського храму», що проливає світло на таємничість іконостаса. Далі наводимо її текст повністю.

«У православному храмі-пам'ятнику в Ужгороді посилено йдуть роботи з облаштування іконостаса. Ікони замовляються окремими особами і пишуться о. дияконом Георгієм Бобровським у строго канонічному православному письмі за традиціями давньоруських ізографів-іконописців. Ізограф — іконописець, котрий пише ікони по давньому православному переданню.

Ужгородський храм за художньою і канонічною цінністю свого іконостаса є єдиним храмом не тільки Підкарпатської Русі, а й взагалі усієї Чехословаччини. Він сміло може бути включеним у число головних визначних пам'яток Ужгорода.

Ізограф диякон о. Георгій Бобровський є одним із надто небагатьох зберігачів канонічного православного давньоруського іконописного передання. Мистецтво та таємниці канонічного письма ікон він вчив у старообрядського ізографа-іконописця П.М. Сафронова. Давньоправославне іконописання — таємниця, відома небагатьом. Старі іконописці не дуже охоче і далеко не кожному повідомляли таємниці свого мистецтва. Ці таємниці передаються із покоління в покоління і складають те, що називається Православним Іконописним переданням, освяченим авторитетом святих отців, і таким чином складає частину Передання Церкви. Від православної канонічної ікони відрізняється релігійний живопис тих ікон, які написані не по переданню Православної Церкви, а за задумами або еретиків-католиків, або за задумами різних художників, тому не можуть передавати Православного передання. Православна канонічна ікона строга, але сповнена духовності, і тому не всім відразу до вподоби. Вона настільки висока за своєю духовністю, що до неї слід духовно підніматись. Часто вона навіть не подобається тим, які звикли до дешевих друкованих на папері яскравих ікон, не маючи за собою істинного Передання. Але хто може підняти до цієї ікони, той зрозуміє її Божественну небесну красоту. І ікони о. Георгія сповнені цієї духовної таємниці. Вони, безперечно, православні. Отець Георгій Бобровський — неоціненна знахідка для Підкарпатської Русі, і як було б для Православ'я цінно, якби його зуміли гідно використати як зберігача давньоправославного іконописного передання!

Отець Георгій охоче працює і для приватних осіб, причому ікони його дуже великої художньої і релігійної цінності. На жаль, особиста скромність о. Георгія, абсолютно схвальна для особи його сану, винна в тому, що про нього порівняно мало відомо. А між іншим, таких зберігачів передання дуже і дуже небагато і їх потрібно дуже цінувати.

Очевидно, ужгородський храм стане зразком строго православно-русского храму, що особливо важливо для Підкарпатської Русі»⁴³¹.

Розміщуємо біографію отця Георгія Бобровського, взяту з інтернет-ресурсу «Русское Религиозное Зарубежье», з нашими стилістичними та граматичними виправленнями, оскільки іншої інформації про нього нам не вдалось знайти. Диякон Георгій Бобровський народився 18 грудня 1900 року (за іншими відомостями, 18 жовтня 1902 г.) в Москві. Середню освіту здобув там же. У Першу світову війну пішов добровольцем на фронт. Учасник Громадянської війни в рядах Добровольчої армії, Георгіївський кавалер, в еміграції в Празі. Закінчив російську гімназію в м. Моравська Тшебова (Чехія). Навчався на архітектурному факультеті Празького університету. Брав участь у роботі Російського студентського християнського руху. У 1925 р. згаданий як секретар Об'єднаного комітету РСХР в Чехії. У 1928 році на IV з'їзді РСХР був обраний секретарем РСХР для Чехії. У тому ж році закінчив Свято-Сергієвський богословський інститут в Парижі. Перебував у юрисдикції митрополита Євлогія (Георгієвського). Член товариства «Ікона» в Парижі. Рукоположений 16 листопада 1930 року єпископом Празьким Сергієм (Корольовим)⁴³² в диякона. Служив у Миколаївській церкві в Празі з 1930 по 1945 рік. Видатний діяч скаутського руху. Старший скаутмайстер. Заснував в 30-х роках скаутський загін у Празі, назвавши його «Витязі РСХР». Заарештований радянською владою після визволення Праги Радянською Армією. У 1945 році після звільнення переїхав до Франції. Мабуть, тоді перебуває у клірі РПЦЗ. У 1946 році — начальник

⁴³¹ Роспись Ужгородского храма // Русская Земля. 1934. 3 августа. С. 4.

⁴³² Архиепископ Сергей (Королев). [Электронный ресурс] // Азбука веры. Православная библиотека [портал]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Sergij_Korolev/ (дата звернення 28.03.2019).

французького відділу Національної організації російських скаутів та старший російський скаутмайстер, а також заступник по Європі. У 1952 р переїхав до США. Працював креслярем в американській фірмі. Помер 12 серпня 1952 року в м. Провінстаун (шт. Массачусетс, США)⁴³³.

Варто сказати, що, крім розпису ікон для іконостаса, ми не знайшли додаткових підтверджень розпису власне храму або наявності ще якогось іконописця. Проте публікація про Покровський храм Людмили Сахарової в електронній газеті «Ментор», що вийшла під час написання нашої роботи, яка містить ряд неточностей та неправильних даних, розповідає таке: «... в храме начались работы по устройству иконостаса. По давней русской традиции они заказывались отдельными лицами за их средства, а писал их диакон Георгий Бобровский (1900–1958), русский эмигрант, в прошлом — доброволец Белой Гвардии, прибывший в Ужгород из Праги, ученик известного во всей России изографа П.М.Сафронова. Отдельные иконы в храме писаны и русским эмигрантом Борисом Ромбергом, художником по образованию, учеником Л. Бакста, самим Коломацким (вероятно, они же расписывали и свод храма)»⁴³⁴. Також людина, яка після закриття храму викладала мозаїчну підлогу по бетонній для відкриття музею-атеїзму, розповідає таке: «... запаси солі, яку зберігало тут управління громадського харчування, дуже пошкодили намалявані на стінах фрески, тому їх заштукатурили»⁴³⁵. Вже згадані в роботі дві брошури про храм з цього приводу подають інформацію так: «Роспись Ужгородского храма-пам'ятника частично выполнялась им самим (Коломацким — протоіерей В.П.) совместно с двумя другими русскими эмигрантами-художниками Бобровским и Ромбергом. Кисти последнего принадлежали иконы, ранее малоизвестные закарпатскому жителю: св. Серафима Саровского, Сергия Радонежского, Александра Невско-

⁴³³ Диакон Георгий Бобровский. Религиозные деятели Русского Зарубежья [Електронний ресурс] // Русское Религиозное Зарубежье [сайт]. URL: http://zarubezhje.narod.ru/av/b_087.htm (дата звернення 27.03.2019).

⁴³⁴ Сахарова Л. «На поле брани убиенным...» [Електронний ресурс] // Ментор. Електронная газета [сайт]. URL: <https://www.mentoring.su/?p=857> (дата звернення 27.03.2019).

⁴³⁵ Турияница Ю. Храмы полковника Коломацкого // «РІО». 2018. 14 квітня. С. 6.

го и др. Борис Федорович Ромберг окончил художественное училище Императорского общества поощрения искусства в С.-Петербурге, был учеником декоратора Бакста»⁴³⁶. «Перший проект (іконостаса – протоієрей В.П.), котрий запропонував о. Всеволод Коломацький, 14 червня 1933 року розглядався на засіданні церковного комітету, де було прийнято рішення передати його для вивчення комісії з трьох чоловік: о. Аверкія, диякона Бобровського та інженера Є. Куфрина (Храм-пам'ятник... звіт церковного комітету 1934 р. – З приватного архіву). Існувало два варіанти іконостаса: великий – між стінами храму і малий (згідно з проектом храму). 19 квітня 1934 року єпископ Дамаскин підтримав установку малого іконостаса»⁴³⁷. Ми змушені відмітити, достовірність наведених фактів у останніх публікаціях (тим більше враховуючи їхні неточності, про що ми вже писали) не підтверджена жодними документами, які реально можна було б ідентифікувати. Тим більше, що у червні 1933 року Коломацький вже був за межами Підкарпатської Русі. Також слід зважати на те, що іконостас все ж таки був зроблений між стінами храму, хоча й поєднав зі зломом так званий малий з великим, тобто реально вийшов взагалі третій варіант.

У Пам'ятній книзі Покровського храму гості неодноразово відмічали красу стилю храму та його іконостаса зокрема⁴³⁸. Серед іншого, наприклад, можемо навести такий запис: «Увидел прекрасный Свято-Покровский Ужгородский храм. Его архитектуру, внутреннее устройство, благоговейную атмосферу. От чудесного иконостаса нельзя оторвать своих очей. Такое художественное исполнение росписи икон можно встретить только в Москве. Кто имеет счастье увидеть этот храм, тот, без сомнения, оставит в нем свое сердце»⁴³⁹.

Іконостас разом із цінними іконами, подарованими на храм, про що ми вказували вище в роботі, після закриття храму забра-

⁴³⁶ Луговой А. Сиять во всем великолепии // 80 лет с начала Первой Мировой (Великой) войны и Карпатский край: Сборник материалов. Ужгород, 1995. С. 20.

⁴³⁷ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 12.

⁴³⁸ Дьяконов А. Памятная книга Покровского храма-памятника в Ужгороде. Из архива митрополита Николая // Дамаскин. Журнал Нижегородской духовной семинарии. 2012. № 1 (20). С. 45–49.

⁴³⁹ Там само. С. 48.

ли у Закарпатський краєзнавчий музей⁴⁴⁰, а звідти майже всі цінні ікони зникли⁴⁴¹.

Висновки: Отже, під керівництвом ієромонаха, а потім ігумена Аверкія (Таушева) громада нового храму вчилась основам православної віри та виховувалась у традиціях Східної Церкви. Зокрема, ієромонах Аверкій всіляко намагався привчати паству до активного відвідування уставних Богослужінь. Можна відмітити, що це один із головних його подвигів — служити якомога частіше навіть при слабій відвідуваності. У цей період здійснюються різноманітні поминальні служби, співають хори, транслюється Богослужіння по радіо, вперше освячується вода на річці, що поряд з храмом, тощо. Вся увага фокусувалась власне на внутрішньому стані приходу, хоча й потрібно було довершити незавершені штрихи будівництва при поверненні боргів. Серед недовершеного насамперед для виконання вибирається іконостас, що знову вказує на пріоритет важливості внутрішнього стану тих, що моляться. Найголовнішим моментом зовнішнього стало довгоочікуване оформлення землі під храм, що знімало з громади величезну суму боргу, який і так залишався непосильним, а храм недовершеним.

4.2. Буття храму в період Угорської держави та становлення радянської влади

Як уже зазначалось, ігумен Аверкій (Таушев) у листопаді 1938 року був змушений покинути приход, для збереження майна єпархіального управління в Мукачево. Ця зміна перебування була продиктована політичними подіями в Підкарпатській Русі: частина Підкарпатської Русі (з Ужгородом та Мукачевом) перейшла до

⁴⁴⁰ Турияница Ю. Храмы полковника Коломацького // «РІО». 2018. 14 квітня. С. 6.

⁴⁴¹ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 14.

Угорської держави, а єпископ перемістився через це в Хуст⁴⁴². На місце ігумена Аверкія, очевидно з його ж подання, у грудні було рукоположено та призначено ієромонаха Олексія (Дехтярева), що перед цим замінив його ж на посаді редактора єпархіального часопису «Православный Карпаторусский вестник»⁴⁴³. Ієромонах Олексій недовго пробув в Ужгороді, на першому своєму приході: у вересні 1939 року він виїхав у Белград, а пізніше стане архієреєм⁴⁴⁴. Його ж замінить на служінні настоятеля в Ужгороді молодий ієромонах Василій (Пронін), який теж не без участі ігумена Аверкія (Таушева) прийме чернецтво та священство. Саме при ієромонахові Василю (Проніні) храм вступить у радянський період світської історії та перейде разом із усією Мукачівсько-Пряшівською єпархією з Сербського Патріархату до Руської Православної Церкви у 1945 році⁴⁴⁵. Ми вже згадували, що у Пам'ятній книзі Покровського храму розміщено запис про те, що 28 червня 1945 року храм уперше відвідала Народна Рада Закарпатської України⁴⁴⁶.

4.2.1. *Архієпископ Олексій (Дехтярев), настоятель приходу*

«Постать архієпископа Олексія (Дехтерьова) (Дехтерева, Дехтярева) недостатньо досліджена в сучасній українській історіографії. ... Щоб ширше розкрити біографію архієпископа Олексія та дослідити його науково-публіцистичну діяльність, ми вважали за потрібне залучити безпосередньо його праці, що виходили окремо та друкувалися на сторінках різних видань, матеріали

⁴⁴² Данилець Ю. Історія [Електронний ресурс] // Сайт Мукачівської єпархії Української Православної Церкви [сайт]. URL: <http://m-church.org.ua/istoriya-2/> (дата звернення 20.03.2019).

⁴⁴³ Данилець Ю. Архієпископ Олексій (Дехтерьов): життєвий та творчий шлях (1889–1959). Православие в Карпато-Днестровских землях // Русин. 2013. № 2 (32). С. 133.

⁴⁴⁴ Там само. С. 134–135

⁴⁴⁵ Данилець Ю. Історія [Електронний ресурс] // Сайт Мукачівської єпархії Української Православної Церкви [сайт]. URL: <http://m-church.org.ua/istoriya-2/> (дата звернення 20.03.2019).

⁴⁴⁶ Дьяконов А. Памятная книга Покровского храма-памятника в Ужгороде. Из архива митрополита Николая // Дамаскин. Журнал Нижегородской духовной семинарии. 2012. № 1 (20). С. 45.

церковної періодики, серед яких журнали «Журнал Московской патриархии», «Вісник православного екзархату Московської патріархії в Чехословаччині», газети «Православная Карпатская Русь», «Православная Русь», церковні календарі. Народився Олександр Петрович Дехтерьов 19 квітня (2 травня) 1889 р. у м. Вільно. Про дитинство майбутнього подвижника відомо із його спогадів, записаних у 1950 р.: «...С самых ранних детских лет я был окружен церковным бытом, дышал церковным воздухом. Мои родители, братья, двоюродные семьи были людьми религиозными и строго церковными, что и на мне отражалось, что и меня воспитало «в ограде Церкви». Как помню, еще трехлетним мальчиком я вижу себя в церкви, сидящим на ступенях амвона. Чаще всего я бывал в церкви со старушкой няней, вынянчившей всех моих старших братьев и жившей у нас на покое на правах близкого человека. Это она, старенькая няня, научила меня первым молитвам; это она первая крестила меня утром и — последняя — крестила на сон грядущий; это она с великим усердием водила меня в церковь: в погоду и непогоду...» У 1908 р. Олександр закінчив місцеву класичну гімназію, а в 1911 р. — Лівавське морське училище зі спеціальністю штурмана далекого плавання. Працював капітаном океанічного пароплава «Бірма» при Російському Східно-Азіатському товаристві пароплавства й торгівлі. Судно здійснювало регулярні рейси на російсько-американських лініях, зокрема плавало до Нью-Йорка. Це був великий чотирищоголовий корабель, з чотирма палубами. Пароплав «Бірма» відзначився у двох відомих подіях: прийняв повідомлення про загибель «Титаніка» й намагався надати йому допомогу та доставив російську команду на V Олімпійські ігри до Швеції. У 1913—1914 рр. Дехтерьов — науковий співробітник Відділу статистики по обстеженню флори субтропіків Закавказзя. Друкує свої поезії на сторінках віленської газети «Северо-западный голос». У 1906 р. видав збірку віршів «Неокрепшие крылья». Працюючи на флоті, дописує про морські подорожі до журналів «Вершины» (СПб.) та «Вокруг света» (М.). З початком Першої світової війни служив у технічному відділі 12 армії, потім завідуючий верф'ю в Ризі. У 1917 р. опиняється в кордонах війська Донського. Займається журналістикою, співробітничав з газетами «Приазовский край», «Воронежский

телеграф», редактор літературно-художнього журналу «Лучи солнца» (вийшов один номер). При отамані П. Краснові починає займатися організацією скаутського руху. Старший скаут юнацької організації «Русский скаут», видає «Педагогическую газету» та газету «Донской скаут». Про роки, проведені на Дону, о. Олексій в 1949 р. згадував: «1918 и 1919 годы я провел на Дону. Будучи старшим скаутом Дона, организуя в городах и станицах дружины и отряды мальчиков и девочек-скаутов, я невольно был свидетелем исключительных дел, превосходящих всякое представление о возможности массового подвига, когда дети, забывая об отдыхе, играх, еде, все свободное от учебных и домашних занятий время проводили в лазаретах, на питательных пунктах и в учреждениях, заменяя санитаров и технических служащих, так как обслуживающих людей не хватало: фронт поглощал всех, кто был здоров». У 1920 р. внаслідок евакуації російської армії прибув до Туреччини. Працював вихователем гімназії ім. барона П. Врангеля в Галліполі, викладачем російської школи на о. Халка. Член Константинопольського комітету товариства «Русский скаут». З 1923 р. О. Дехтерьов проживав у Болгарії. Співробітник відділу шкільного виховання дітей в Болгарії (1924–1934), вчитель гімназії в Тирново та Шумен. Засновник та керівник інтернату «Моя маленькая Россия». Працюючи на вчительській ниві, О. Дехтерьов публікує свої статті на тематику виховання дітей на сторінках празьких журналів «Русская школа за рубежом» та «Вестник Педагогического бюро по делам средней и низшей школы за границей». У Болгарії виходить ряд його книжок: «Смерть игрушки. Рассказы» (1929), «С детьми эмиграции. 1920–1930», «Моя маленькая Россия», «SOS. Во всеоружии сердца» (1931), «Розовый домъ: рассказы: 1921–1932 гг.» (1932). Допишує в газети «Русский голос» (Львів), «Русский народный голос» (Ужгород), «Рассвет» (Чикаго), «Русский голос» (Белград), «Молва», «Меч» (Варшава), «Православная Карпатская Русь» (Владимірово). Перебуваючи в еміграції, підтримував листування з ієромонахом Саввою (Струве), що проживав у монастирі Іова Почаївського на Пряшівщині. У 1934 р. він залишає Болгарію і перебирається до Чехословаччини. При монастирі виконував різні послушання: викладав російську мову та математику

в монастирській школі, у навколишніх селах навчав дітей Закону Божому, редагував газету «Православная Русь». За ініціативи О. Дехтерьова в 1934 р. в «Православної Русі» з'явився додаток «Детство и юность». Нове видання ставило своїм завданням християнське виховання та згуртування російського православного юнацтва в еміграції. У квітні 1935 р. пострижений в чернецтво з іменем Олексій. У цьому ж році видав книжку «Писатель ангельскаго чина», присвячену святому Ігнатію (Брянчанинову). У квітні 1936 р. переїхав до Мукачеве, де став редактором офіційного видання Мукачівсько-Пряшівської православної єпархії – журналу «Православный Карпаторусский вестник», змінивши на цій посаді ієромонаха Аверкія (Таушева). На сторінках цього видання подає цілий ряд статей з різних питань розвитку церкви: «Пасхальные дни в Мармарошской долине», «Поездка его преосв. епископа Дамаскина по епархии», «День православия на Подкарпатской Руси», «Поездка на Мараморош» та ін. Цікавиться історією православних монастирів на Підкарпатській Русі. У типографії «Школьная помощь» в Ужгороді друкує брошури, присвячені діяльності жіночих монастирів у Домбоках та Липчі, співробітничав з місцевими та зарубіжними періодичними виданнями: «Православная Русь» (Владомирово), «Свѣтъ» (Вількес-Барре), «Русский народный голос» (Ужгород) та ін. У 1937 р. видає книгу «Русский скаут в Чехословакии». Продовжує роботу з молоддю, був одним із організаторів з'їзду Союзу православної молоді Підкарпатської Русі в Липчанському монастирі в 1938 р. У грудні 1938 р. єпископом Мукачівсько-Пряшівським Володимиром (Раїчем)⁴⁴⁷ рукоположений в ієромонахи та призначений настоятелем православного храму-пам'ятника в Ужгороді. На посаді священника він проводить активну місіонерську роботу, підтримує контакти з білоемігрантською спільнотою у світі⁴⁴⁸.

Відрадно, що дослідник церковної історії Закарпаття Ю. Данилець оформив життєпис архієпископа, який залишається

⁴⁴⁷ Шестаков А. Владимир [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/159070.html> (дата звернення 28.03.2019).

⁴⁴⁸ Данилець Ю. Архієпископ Олексій (Дехтерьов): життєвий та творчий шлях (1889–1959). Православие в Карпато-Днестровских землях // Русин. 2013. № 2 (32). С. 131–134.

й сьогодні маловідомим для місцевих істориків та православних краю в цілому. На думку Данильця, інок Олексій (Дехтярев), будучи чиновником єпархіального управління в Мукачеві, мав змогу науково оформлювати свої публікації та книги, пишучи їх і під псевдонімами⁴⁴⁹. «Особливу увагу автор звертав на місіонерську діяльність архімандрита, справедливо відводячи йому провідну роль у поширенні православного руху серед русинів» — вказує Данилець на біографічний нарис про архімандрита Олексія (Кабалюка), написаний іноком Олексієм (Дехтярев)⁴⁵⁰. Нами знайдено оголошення в газеті «Русская Правда» від 2 грудня 1939 року, що тільки вийшла з друку книга і виходить у продаж під назвою «Мойсей Угрин», автором якої є ієромонах Олексій (Дехтярев)⁴⁵¹. Ця книга написана ним саме під час служіння у Покровському храмі-пам'ятнику. На жаль, жодних інших матеріалів, що характеризували б період його служіння в Ужгороді, нам не вдалось знайти.

«У вересні 1939 р. залишає Ужгород і виїжджає до Белграда. У 1941 р. стає настоятелем російського храму на честь вел. кн. Олександра Невського в Олександрії. На той час цей приход належав до юрисдикції Російської православної церкви за кордоном. Під час візиту в Єгипет патріарха Московського і всія Русі Олексія I (Симанського)⁴⁵² 14 червня 1945 р. перейшов у підпорядкування Московської патріархії. 1 листопада 1946 р. підвищений до сану архімандрита. В 1947 р. прийняв радянське громадянство. У серпні 1948 р. арештований місцевою владою за звинуваченням у прокомуністичній пропаганді. До 11 травня 1949 р. перебував в ув'язненні у фортеці Комель-Дік, після чого був висланий в СРСР. Про свій арешт і перебування у в'язниці о. Олексій писав: «Сперва меня поместили в общей камере с уголовными преступниками (убийцами, крупными торговцами гашиша, дельцами черной биржи). Я был в жару, бредил и благодаря этому слабо реагировал на все явления...

⁴⁴⁹ Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. С. 24.

⁴⁵⁰ Там само. С. 23.

⁴⁵¹ Вышла изъ печати и поступила въ продажу // Русская Правда. 1939. 2 декабря. С. 3.

⁴⁵² Одинцов М., Буевский А. Алексей I [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/64694.html> (дата звернення 28.03.2019).

Почти полтора месяца я не мог добиться ни врача, ни лекарства, хотя очень ослабел и галлюцинировал, так как осложнения от невылеченного гриппа перешли на мозг... На десятый день после ареста я был переведен в одиночную камеру, где и пробыл до 11 мая 1949 г. Моя камера представляла собой каменный продолговатый мешок (5 шагов длиной и 3 шага в ширину); высоко вверху были два очень узких окна — в решетке и в частой проволоке; стекло не было, так что зимой холодный ветер с моря свободно гулял по камере...» Після повернення до Москви призначений на посаду бібліотекаря Троїце-Сергієвої лаври. Публікується на сторінках «Журналу Московської патріархії». У грудні 1949 р. направлений в розпорядження Чехословацького екзархату. 30 грудня 1949 р. собор православного духовенства в Пряшеві обрав його єпископом. 3 лютого 1950 р. в Празі відбулося наречення в єпископи. 12 лютого 1950 р. в кафедральному соборі Олександра Невського в Пряшеві відбулася його хіротонія. ... На літургії були присутні шістнадцять священників Пряшівської єпархії, офіційні представники чехословацького уряду, радянського посольства в Празі та радянського консульства в Братиславі, представники місцевих політичних та адміністративних установ. У 1951 р. у Пряшеві вийшла книга єпископа Олексія ««И мир, и безмятежие даруя...» Вклад Православной церкви в дело мира. 1950—1951 гг.». У виданні було зібрано виступи єпископа, виголошені на різних зібраннях, та витяги з щоденника про перебування на пастирській роботі в Африці. Керувати Пряшівською єпархією було важко, тому що вона здебільшого складалася з колишніх греко-католиків. На початку 1955 р. серед пастви єпископа Олексія почали проявлятися випадки переходу в католицизм. Стурбоване посиленням впливу католицької церкви в Словаччині, державне управління у справах церкви Чехословаччини звинуватило єпископа Олексія в бездіяльності і поставило перед МЗС СРСР питання про необхідність його заміни іншим архієреєм. Влітку 1955 р. ... залишив Пряшів і переїхав до Москви. За дорученням Синоду 22 листопада 1955 р. призначений тимчасово керуючим Віленською єпархією, з 22 листопада 1955 р. — єпископ Віленський і Литовський. 25 липня 1957 р. підвищений до сану архієпископа. На новій кафедрі владика показав себе хорошим адміністратором. За його клопотаннями патріархія

відпускала кошти на ремонт храмів Литви та на дотації духовенству. Він регулярно на єпархіальній машині відвідував парафії, на місцях вивчав їх фінансовий стан. За три роки діяльності в єпархії було відновлено більшість храмів. Перебуваючи в Чехословаччині та Литві, він продовжує цікавитися літературою, підтримує листування з прозаїком М. Рошциним (Федоровим), поетом і прозаїком А. Ладинським та іншими. Помер 19 квітня 1959 р. Похований в крипті Свято-Духового собору у Вільнюсі»⁴⁵³.

4.2.2. Архімандрит Василій (Пронін), настоятель приходу

Розглянемо одну з найвідоміших постатей краю, що 10 років займала посаду настоятеля храму на честь Покрови Божої Матері в м. Ужгороді, при цьому опиратимемось на праці, написані про неї протоієреєм Олександром Моничем.

«Особливе місце в історії Закарпаття займає ім'я архімандрита Василя (Проніна) — глибокого дослідника і в той же час справжнього аскета і знаменитого духівника. Його богословсько-історична наукова спадщина змушує замислитися над історичним минулим нашого краю. І тому кожен дослідник Православ'я за Карпатами у ХХ столітті не може обійти увагою цю унікальну, багатогранну особу. Милість Божа безмежна, адже отець Василій, незважаючи на запрошення ще восени 1939 р. голови Архієрейського Собору і Синоду, першоієрарха Руської Православної Церкви Закордоном Митрополита Анастасія (Грибановського) переїхати до Південної Америки, а згодом до Палестини, — залишається на Закарпатті. Життєвий шлях майбутнього духівника Мукачівського Свято-Миколаївського монастиря архімандрита Василя (у миру Володимира Васильовича Проніна) почався в місті Києві, де він народився 8 вересня 1911 р. ... У 1917 р. після більшовицького перевороту багато вірних Богові і батьківщині синів і дочок були вимушені покинути свої будинки. Серед таких виявилася і сім'я Проніних, яка емігрувала спочатку до Молдови (тоді це була територія Румунії),

⁴⁵³ Данилець Ю. Архієпископ Олексій (Дехтерьов): життєвий та творчий шлях (1889–1959). Православие в Карпато-Днестровских землях // Русин. 2013. № 2 (32). С. 134–135.

а потім до Сербії. В 1919–1921 рр. у місті Кишиневі В. Пронін навчається у початковій школі, а в 1921–1929 рр. у тому ж місті вчиться у руській гімназії. Жадання Бога і прагнення до пізнання істини привели випускника гімназії спочатку в духовну семінарію, а потім і на богословський факультет Белградського університету. З благословення батьків у 1929 р. Володимир вступає в православну семінарію на честь святого апостола і євангеліста Іоанна Богослова в місті Бітоль (Охридська єпархія, сьогодні це територія Республіки Македонії). ... Зі щоденника Володимира знаємо, що під час навчання як в гімназії, так і в семінарії студент Володимир Пронін просто жив у бібліотеці. ... Саме тут семінарист Володимир вперше у своєму житті зустрічається з багатьма майбутніми святими: преподобним Іустином (Поповичем) (07.04.1894–07.04.1979), який з грудня 1930 р. по січень 1932 р. знаходився в місіонерській поїзді на Підкарпатській Русі, а з 1932 р. по 1934 р. був професором Бітольської семінарії; святителем Миколаєм (Велеміровичем) (23.12.1880–18.03.1956)⁴⁵⁴, а також з відомим святителем Православної Церкви, тоді ще ієромонахом Іоанном (Максимовичем) (04.06.1896–19.06.1966)⁴⁵⁵. ... Тверда віра і подвижницьке життя отця Іоанна стали юнакові прикладом для наслідування. Саме цього духівника Володимир попросив стати його духовним наставником. Майбутній святитель побачив добре серце хлопця і теж виявив прихильність до нього. І хоча в 1934 році отця Іоанна возводять у сан єпископа і він виїжджає до далекого Шанхаю, сердечне спілкування між ними продовжувалося до самої смерті святителя, тепер уже в письмовій формі. В архіві Мукачівської єпархії збереглося унікальне і глибоке за своїм духовним змістом листування між святителем Іоанном і тоді ще ієромонахом Васи́лієм. ... З 1933 р. по 1937 р. випускник семінарії з успіхом продовжує своє навчання на Богословському факультеті Белградського університету, де він став стипендіатом Священного Синоду Сербської Православної Церкви. Після завершення навчання молодий богослов був на-

⁴⁵⁴ Святитель Николай (Велимирович), епископ Охридский и Жичский [Електронний ресурс] // Pravmir.ru. Православная электронная библиотека [портал]. URL: <https://lib.pravmir.ru/library/author/252> (дата звернення 28.03.2019).

⁴⁵⁵ Литвинова Л. Иоанн [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/468963.html> (дата звернення 28.03.2019).

правлений проповідником Слова Божого в Мукачівсько-Пряшівську православну єпархію, яка у той час перебувала в юрисдикції Сербської Церкви.

Про свої перші враження від зустрічі із Закарпаттям він писав: «Будучи ще студентом на богословском факультете Белградского университета, я заинтересовался Карпатской Русью. Тогда она мне казалась западной страной, о которой так мало было известно. Там же учились несколько студентов из Закарпатья. Кроме того, некоторые из карпаторусских деятелей проживали тогда в Белграде и интересовались учащимися из Бессарабии, которых было несколько и которые были туда направлены от русского меньшинства. Но после окончания школы никто из нас не мог вернуться в Бессарабию для церковной работы; меньшинство придерживалось старого стиля, а официально там был новый календарь. В конце 1938 года мне представилась возможность поехать на Карпаты. В беспокойное время, в середине ноября прибыл я в Мукачево и в течение 17 лет, безвыездно (кроме 2 месяцев пребывания в Почаевской Лавре в 1949 году) прожил на Закарпатье. Неизгладимо впечатление, когда после обычной городской обстановки приходилось видеть перед собой закарпатские деревянные церкви, хижины, видеть людей в народной одежде, слышать закарпатский говор. Возникает непосредственное ощущение древности славянских поселений на Карпатах. Это другой мир, мир наших летописей; точно въезжаешь в до Петровскую, до Пушкинскую Русь».

11 березня 1939 р. преосвященніший Володимир (Раїч) (1938–1945), єпископ Мукачівсько-Пряшівський у Крестовому храмі Архієрейського будинку в місті Мукачеві постригає Володимира в малу схиму, з ім'ям Василій, на честь блаженного Василя Христа ради юродивого, Московського чудотворця. Через день після чернечого постригу в тому ж храмі і той же єпископ здійснює над ченцем Васиєм дияконську хіротонію. 25 червня того ж року в Покровському храмі села Ракошино, ієродиякон Василій був рукоположений в сан ієромонаха»⁴⁵⁶.

⁴⁵⁶ Монич Олександр, ієрей. Архімандрит Василій (Пронін) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 353–358.

Хочемо додати, що при постризі в чернецтво «духовним
возприємником монаха Василя був ігумен Аверкій (Таушев)»⁴⁵⁷.

Першим храмом, в котрому молодий ієромонах почав служіння, був дерев'яний на честь Архангела Михаїла в м. Мукачеві. У ньому отець Василій прослужив два місяці⁴⁵⁸. Це саме той храм Шелестівський, про який ми вже описували і який наразі перевезений в музей навпроти Покровського храму.

«У серпні 1939 р. отець Василій направлений для пастирського служіння другим священиком в село Бедевля Тячівського округу. В той же час він був зарахований в братію чоловічого монастиря на честь святого Іоанна Предтечі. Окрім служіння біля престолу Божого, молодий ієромонах викладав у восьмикласній народній школі Закон Божий. Після коротких перебувань на приходах Мукачівської єпархії, у квітні 1940 р. ієромонах Василій переведений для пастирського служіння у Свято-Покровський храм-пам'ятник руським воїнам міста Ужгорода. 27 травня того ж року призначений настоятелем вказаного храму»⁴⁵⁹.

У листі майбутньому Святителю Шанхайському і Сан-Франциському Іоанну архимандрит Василій писав так про своє призначення в Покровський храм: «... прихожане Ужгородского храма обратились к Владыке Владимиру с просьбой послать меня служить в Ужгород, так как в Ужгороде не было священника»⁴⁶⁰. Йде мова про єпископа Володимира (Раїча), що в цей час керував єпархією.

«Під час свого служіння в містах Мукачеві і Ужгороді отець Василій безпосередньо служив і спілкувався з відомим церковним діячем ієромонахом Аверкієм (Таушевим) (01.11.1906—

⁴⁵⁷ Мониц Александр, протодиакон. Хватит ли мне этой жизни на покаяние? Жизнеописание подвижника благочестия архимандрита Василия (Пронина). Ужгород: Карпати, 2011. С. 16.

⁴⁵⁸ Мониц Александр, протодиакон. Хватит ли мне этой жизни на покаяние? Жизнеописание подвижника благочестия архимандрита Василия (Пронина). Ужгород: Карпати, 2011. С. 21.

⁴⁵⁹ Мониц Олександр, ієрей. Архимандрит Василій (Пронін) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 359.

⁴⁶⁰ Мониц Александр, протодиакон. Хватит ли мне этой жизни на покаяние? Жизнеописание подвижника благочестия архимандрита Василия (Пронина). Ужгород: Карпати, 2011. С. 23.

13.03.1976), який в 1931 р. переїхав у Підкарпатську Русь із Болгарії. Маючи потребу в духовному керівництві, ієромонах Василій постійно підтримував зв'язок з єпископом Шанхайським Іоанном (Максимовичем), який завжди жваво цікавився станом церковних справ у Підкарпатській Русі. 15 лютого 1941 р. отець Василій одержує черговий лист від єпископа Іоанна з такими рядками: «Дорогой отец Василий! Давно получил Вашу открытку, но за разными делами все откладывал писание ответа, хотя и имел открытку почти все время перед глазами. [...] Да поможет Вам Господь и дальше трудиться в Его Святое Имя и принесет пользу душам тех, которые будут вверены Вашему попечению. Не ослабвайте духом, если будут трудности. «Претерпевый же до конца, той спасен будет» (Мф. 10, 22) и в нынешнее время без искушений не хороший пастырь. Борьба против веры идет везде. Да подаст Вам Господь успех в Вашей работе. Карпаторусский край столетиями хранил веру и народность, несмотря на все попытки заменить их другими. Он был всегда и останется близким моему сердцу и любовь великая своих учеников, которых подготавливал на служение Церкви. Передайте пожелания прочим, кого из них увидите. Я буду очень рад, если переведете на русский и издадите мое «Слово о Молитве». Очень Вас прошу прислать тогда и мне несколько экземпляров. Как внутренне живете и спасаетесь? Господь да наставляет и да поможет Вам! Да будет на Вас Божие благословение. С любовью Иоанн, епископ Шанхайский». У тому ж році 15 квітня владика Іоанн написав ще один лист, в якому привітав отця Василя зі святом Пасхи, коротко описав своє становище і цікавився церковними справами в Карпатській Русі. «Христос Воскресе! Дорогой отец Василий. Благодарю Вас за поздравление со Светлым Праздником. Очень был рад получить от Вас весть, а также вид храмов. [...] Рад был некоторое время назад получить письмо от о. Василия Гречки. Большую мне радость доставило известие об избрании во епископы о. Феофана Сабова⁴⁶¹. Рукоположен ли он уже, где и когда? Рад за епархию и за своего хорошего ученика. Вспоминаю всех своих учеников —

⁴⁶¹ Игумен Феофан (Сабов Василий Гергиевич). Религиозные деятели Русского Зарубежья [Электронный ресурс] // Русское Религиозное Зарубежье [сайт]. URL: http://zarubezhje.narod.ru/tya/f_063.htm (дата звернення 29.03.2019).

карпаторусов и душою пребываю с ними. Да даст Господь Вам и всем им поработать для края, где русский народ так нуждается в пастырях с пользой для святой Церкви и нашей Родины. Вы спрашивали меня об издании моего (слова) о молитве в русском переводе. Очень буду рад, если удастся Вам его издать. Беспокоюсь очень за своих учеников в других странах, а также о всех, кого только знаю. [...] Крепитесь, не падайте духом, если когда бывает тяжело, уповайте на Воскресшего Христа, всегда служите Ему. Господь да благословит и хранит Вас! С любовью Иоанн, епископ Шанхайский». У Покровському храмі батюшка трудився десять років. Багато що можна написати про цей період служіння отця Василя, але, напевно, найголовнішим свідоцтвом про його діяльність є численні записи про Таїнства Хрещення, Вінчання в метричних книгах Покровського храму. Тут відкрилося велике поле для його педагогічної і місіонерської діяльності. Відомо, що під час Другої світової війни ієромонах Василій був вчителем Закону Божого в одній із гімназій Ужгорода, а в 1946–1947 рр. він викладав на Пастирських курсах, відкритих по благословенню владики Нестора⁴⁶². До 1956 р. отець Василій також був екзамінатором для тих, хто бажав прийняти священний сан. У своїй місіонерській діяльності батюшка постійно звертався за порадами до свого духівника. В одному з листів ієромонаху Василю владики Іоанн писав: «Ваше письмо получил уже давно, да все как-то откладывал ответ. Здесь бурлит многомятежная жизнь, приходится все время быть готовым, отвечать на людские духовные нужды и запросы. [...] Вот по той же причине я Вам не ответил до сих пор. [...] Деятельность здесь весьма разнообразная. Русские учреждения в большинстве работают подь (сенями — О.М.) Церкви. Так что часто приходится бывать или принимать дела то одного, то другого. Весьма значительное внимание также нужно уделять воспитанию детей в русских школах и приютах. Приюты для сирот и бедных детей находятся под моим непосредственным руководством. Благодаря тому, без дела никогда не приходится бывать, но нужно сказать, что русское дело здесь более живое

⁴⁶² Нестор (Сидорук). Архиереи [Електронний ресурс] // Благотворительный фонд Русское Православие [сайт]. URL: https://web.archive.org/web/20130617010820/http://www.ortho-rus.ru/cgi-bin/ps_file.cgi?2_4165 (дата звернення 29.03.2019).

и действительно нужнее, чем в Белграде. [...] Очень бы я хотел подробнее знать, что у Вас делается. Карпатский край мне очень близок, как древний русский край, а также и моим ученикам, которых порядочно (теперь — О.М.) на приходах и других церковных послушаниях. Очень буду также доволен получить весть о Вас самих. С радостью буду стараться быть Вам полезным, если будет нужным. Не стесняйтесь задавать мне вопросы, которые у Вас появятся. [...] Господь да укрепит Вас на пути священноинника и да благословит Вас! Искренне располагающий на Вас Иоанн, епископ Шанхайский».

Важливо відзначити, що в роки війни отець Василій також брав активну участь у діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста. Він очолював Угорський Червоний Хрест в місті Ужгороді. Завдяки і його старанням у кінці літа 1944-го були врятовані евакуйовані «діти війни», частина яких проживала при Успенському жіночому монастирі в селі Домбоки. Це були часи важкого матеріального становища. За спогадами духовних чад отця Василя, в ті роки «його ліжком була підлога, подушкою була для нього своя рука, столом, на якому він їв, було ліжко і простиралом — газета, коли він пухнув з голоду». Після закінчення війни в Покровському храмі був відслужений подячний молебень «про перемогу і мир». За старанні труди і самовіддане служіння Церкві і людям до свята Пасхи 1946 р. ієромонах Василій нагороджений «правом носіння ігуменського чотирикінцевого золотого наперсного хреста». А через рік (25 квітня 1947 р.) за Божественною Літургією в Хрестовому храмі архієрейського будинку в Мукачеві на підставі наказу Святійшого Патріарха Московського і всієї Русі Алексія І єпископа Мукачівський і Ужгородський Нестор возводить ієромонаха Василя в сан ігумена»⁴⁶³.

27 червня 1947 року наказом № 344 єпископа Мукачівського і Ужгородського Нестора (Сидорука) ігумен Василій був повторно призначений настоятелем храму Покрови Божої Матері⁴⁶⁴, очевид-

⁴⁶³ Монич Олександр, ієрей. Архімандрит Василій (Пронін) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 359–363.

⁴⁶⁴ Там само. С. 359.

но тому, що всі документи змінювались на нові, що, у свою чергу, було пов'язано з реєстрацією громади в органах радянської влади.

«Також відомо, що згідно зі списком духовенства, який був підготовлений і відправлений єпископом Нестором 29 березня 1947 р. уповноваженому Раді у справах Православної Церкви при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області Лінтуру П.В., отець Василій був нагороджений «Медаллю за доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» Яскравим епізодом, що демонструє шану і любов прихожан до подвижника, є історія, коли єпископ Мукачівський і Ужгородський Іларіон (Кочергин)⁴⁶⁵ хотів перевести ігумена Василя з Ужгорода в інше місце служіння. Прихожани Свято-Покровського храму, почувши про цю звістку, відразу написали владиці сповнений любов'ю до батюшки лист. Серед іншого, в листі написано таке: «Пресвященний Владыко! [...] Отец Василий много лет жил при этом храме, жил в период полного забвения всеми этого святого места, и терпел крайние лишения. Известно, например, что до прихода сюда русских отец Василий попадал в больницу за полным отсутствием средств к существованию и врачи, осуждая, говорили, что русский священник болеет и опух от голода. И он по своей скромности и тихости жил, не бросая места своего служения, терпеливо перенося невзгоды. И было в тот период часто так, что он совершал Богослужение в абсолютно пустом храме даже без единого человека молящихся. [...] Отец Василий, как человек с чистым сердцем, добродушно все переносил, полагая, что при честной жизни и честных побуждениях ничего злого не случится. [...] Это честный человек с чистым сердцем и жизнью, достойной подражания по моральной чистоте. В сущности это большой ребенок. [...] Храм Покрова Пресвятыя Богородицы, где отец Василий провел больше 15 лет — стал его домом. [...] Пресвященний Владыко! Во имя восстановления справедливости верните отца Василия в его дом. Здесь прихожане ценили и уважали его, как достойного человека высокой и чистой жизни и с простым и незлобивым сердцем. Русским он еще близок и за

⁴⁶⁵ Архиеп. Иларион (Кочергин) [Електронний ресурс] // Благотворительный фонд Русское Православие [сайт]. URL: http://ortho-rus.ksproject.org/cgi-bin/ps_file.cgi?2_7726 (дата звернення 29.03.2019).

то, что строго хранит обычаи Русской Православной Церкви без отступлений»⁴⁶⁶.

Знову, як і раніше, ми спостерігаємо одну й ту ж картину — важкий економічний стан приходу, неналежна увага від прихожан до священика, служби в пустому храмі⁴⁶⁷. Отець Василій продовжив лінію, задану попередником: служити максимально і точно за уставом. Також відмічається бажання прихожан вести служби згідно з руськими традиціями.

«24 червня 1950 р. наказом єпископа Іларіона ігумен Василій був звільнений від настоятельства в Покровському храмі міста Ужгорода і призначений духівником Свято-Успенського жіночого монастиря в селі Домбоки Мукачівського району. Тут, незважаючи на коротке перебування, він пише відомий акафіст преподобному Мойсею Угрину. 18 грудня 1950 р. ігумен Василій переведений до Мукачівського Свято-Миколаївського жіночого монастиря. Про це говорилося в наказі єпископа Іларіона від 30 червня 1951 р., де повідомлялося, що ігумен Василій (Пронін) був звільнений з посади духівника Успенського жіночого монастиря в селі Домбоки і призначений на посаду бібліотекаря і завідуючого художньою студією Миколаївського жіночого монастиря в місті Мукачеві. Саме тут, в одному із двох монастирів Закарпаття, які не були ліквідовані в роки хрущовських гонінь, отець Василій прожив другу половину свого життя. Саме тут судилося йому стати «старцем» — людиною, до якої стікалися за порадою і допомогою. В епоху духовного голоду його проповідь ставала «хлібом насущним» для тисячі людей. За час свого перебування на посаді бібліотекаря Миколаївського жіночого монастиря ігумен Василій упорядковує величезну монастирську бібліотеку, і в той же час активно працює над своєю науковою працею з історії Мукачівської єпархії. Всього за три роки він пише наукову працю і успішно захищає її в стінах Московської духовної академії.

⁴⁶⁶ Мониц Олександр, ієрей. Архімандрит Василій (Пронін) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 363–365.

⁴⁶⁷ До речі, щось подібне описували гості храму у згадуваній Пам'ятній книзі і пізніше, при настоятелях після отця Василя Проніна.

З його особової справи відомо, що 21 жовтня 1954 р. ігумен Василій пише прохання на ім'я ректора Московської духовної академії (МДА) професора протоієрея Костянтина Ружицького на предмет захисту в стінах школи своєї дисертації. Вже 2 листопада 1955 р. постановою Вченої Ради МДА було прийнято рішення ігумену Василю «терміново представити в Раду Академії два екземпляри дисертації». Повідомлення про це було прислане в листі від 16 листопада 1955 р. ректором МДА. У червні 1956 р. отець Василій їде в Троїце-Сергіївську Лавру в стіни МДА. Через два роки, в 1958 р., за дисертацію «История Мукачевской епархии (з древнейших времен до Первой мировой войны 1914 г.)» Вченою Радою МДА йому був присвоєний вчений ступінь кандидата богослов'я.

З 1950-х рр. отець Василій починає публікуватися в церковній періодиці.

... Саме в цей час подвизався в Свято-Миколаївському монастирі в Мукачеві і архімандрит Василій. Йому судилося в своєму житті спілкуватися з багатьма сповідниками і подвижниками.

... Архімандрит Василій був людиною високоосвіченою. Він володів чотирнадцятьма мовами. Досконало володів латинською і грецькою, читав і розмовляв на англійській, французькій, німецькій, словацькій, угорській, румунській, сербській та інших мовах. У його бібліотеці було навіть Євангеліє на узбецькій мові. Серед його науково-богословських робіт є праці як природничо-наукові, так і богословські.

... Наведемо лише один приклад. У своїй статті, присвяченій законам гравітації (1994 року), отець Василій писав: «Возможно ли создать такой ускоритель или другой аппарат, в котором микрочастицы (протоны, электроны, нейтроны и др.) вновь перейдут в протогравитационное состояние и будут концентрированы в протогравитационную энергию? Это было бы одним из самых больших физических успехов как для объяснения мира, так и для практических целей». Це був 1994 рік! Тільки в 2008 р. група європейських вчених запустила перший у світі колайдер для прискорення атомних часток, щоб зробити спробу відтворити атомний вибух, в результаті якого, як їм здається, виник всесвіт. Таких прикладів масштабного мислення отця Василя безліч. ... Безліч пись-

менників, художників, вчених приїжджали до батюшки, і зі всіма він знаходив спільну мову. ... У нього в келії знаходився маленький музей, де зберігалися унікальні речі, пов'язані з його науковими інтересами.

Отець Василій дуже любив церковне мистецтво і живопис. Він сам писав ікони. У Мукачівському монастирі раніше існувала майстерня, де він вчив черниць писати ікони.

Крім усього іншого, отець Василій складав богослужбові тексти. Багато тропарів, кондаків святим угодникам належать саме його перу. Незважаючи на такий ступінь вченості, дар письменника і проповідника, духівник був людиною великого смирення. Більш за все він любив мовчати, говорив лише те, що необхідне. Його одне слово замінювало цілу відповідь. Батюшка завжди був спокійним, ввічливим, ласкавим. Нікому ніколи не докоряв, не ображав. Всім говорив на «Ви». Багато людей відвідувало Мукачівський монастир, аби поспілкуватися з отцем Васи́лієм.

За свої труди, згідно з резолюцією (№ 456) від 16 березня 1955 р. «до свята Пасхи» 1955 року, по благословенню Святійшого Патріарха Московського і всієї Русі Алексія I, єпископом Мукачівським і Ужгородським Іларіоном ігумен Василій був нагороджений палицею. Через три роки, 15 квітня 1958 р., архієпископом Мукачівським і Ужгородським Варлаамом (Борисевичем)⁴⁶⁸ у Миколаївському храмі Мукачівського жіночого монастиря ігумен Василій возведений в сан архімандрита.

За свою чистоту і смирення архімандрит Василій 21 лютого 1962 р. наказом єпископа Мукачівського і Ужгородського Миколая (Кутепова) (10.09.1961–09.10.1963) був призначений на почесну посаду єпархіального духівника.

Окрім безпосереднього духівництва, отець Василій ніс і інші єпархіальні послухи. Так, згідно з розпорядженням № 31 від 13 червня 1963 р. єпископа Мукачівського і Ужгородського Миколая була створена «Комісія з перевірки документів псаломщиків», до складу якої входили архімандрит Василій (Пронін), протоіерей Степан Копік і протоіерей Микола Пуза.

⁴⁶⁸ Косик О., Шейкин Г. Варлаам [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/154175.html> (дата звернення 28.03.2019).

4 січня 1964 р. архімандрит Василій по благословенню єпископа Мукачівського і Ужгородського Боголіпа (Анцуха)⁴⁶⁹ призначений духівником Свято-Миколаївського Мукачівського жіночого монастиря. За старанні труди 22 травня 1966 р. Святійший Патріарх Алексій I удостоїв архімандрита Василя Патріаршої грамоти, яку отцю Василю вручив під час богослужіння в Свято-Миколаївському храмі Мукачівського жіночого монастиря архієпископ Григорій⁴⁷⁰.

У 1974 р. по благословенню Святійшого Патріарха Московського і всієї Русі Пімена (Ізвекова) (1971–1990)⁴⁷¹ архімандрит Василій удостоєний права служіння Божественної Літургії з відкритими Царськими Воротами до Херувимської пісні.

... по благословенню правлячого архієрея, кандидати на висвячення прямували в Свято-Миколаївський жіночий Мукачівський монастир до отця Василя і для проходження Богослужбової практики.

... Неодноразово по благословенню правлячого архієрея архімандрит Василій направлявся в приходи або в кафедральний собор для служіння Божественної Літургії, під час якої завжди говорив проповіді і повчання.

... За його труди, за смирення, терпіння Господь сподобив його даром прозорливості, який подвижник завжди приховував.

... Перед Різдом Христовим 1997 р. духівник різко ослаб. Напередодні смерті він сказав: «Я завтра помру». В ніч з 4 на 5 січня 1997 р. (близько 24.00) архімандрита Василя не стало.

... По благословенню Предстоятеля Української Православної Церкви, Блаженнішого Володимира⁴⁷², Митрополита Київського і всієї України в 2008 р. було здійснено перезахоронення

⁴⁶⁹ Копылова О. Боголеп [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/149477.html> (дата звернення 28.03.2019).

⁴⁷⁰ Григорий [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/166658.html> (дата звернення 29.03.2019).

⁴⁷¹ Пимен, Патриарх Московский и всея Руси (Извеков Сергей Михайлович) [Електронний ресурс] // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата [сайт]. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1093769.html> (дата звернення 29.03.2019).

⁴⁷² Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Володимир (Віктор Маркіянович Сабодан) [Електронний ресурс] // Пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира [сайт]. URL: <http://bmv.church.ua> (дата звернення 29.03.2019).

нетлінних останків архімандрита Василя з монастирського кладовища в Свято-Миколаївській храм Мукачівського монастиря. Сьогодні вони почивають у мармуровій крипті, зліва при вході в храм»⁴⁷³.

Висновки: Отже, не без впливу ігумена Аверкія (Таушева) спочатку ієромонах Олексій (Дехтярев), а потім ієромонах Василій (Пронін) стають на шлях служіння Богу в древній Мукачівській єпархії. Провидіння Боже сприяло потребам духовного росту бідної молоді громади. Ієромонахи головну роль відводили саме внутрішній діяльності приходу: звершували Богослужіння, Таїнства, треби, а також вчили, писали тощо. Цим фактично було продовжено шлях їхнього попередника, якого вони змінили через складні політичні обставини, що настали.

Висновки до 4-го розділу:

Отже, православна громада Покровського храму м. Ужгорода отримала у цей період прекрасних молитвеників, всесторонньо ґрунтованих пастирів, священомонахів Аверкія (Таушева), Олексія (Дехтярева) та Василя (Проніна). Перші двоє стали пізніше архієреями, а перший і останній готуються сьогодні до канонізації. Всі троє настоятелів налаштовували внутрішнє життя своїх прихожан, віддаючи себе їм повністю та безкорисно, вказуючи прикладом любов до молитви та Богоугодне життя. При настоятелстві ієромонаха Аверкія вдалось православним ужгородцям, хоча й нелегко, вмовити міську управу до скасування боргу за землю. Це, у свою чергу, дало можливість громаді нарешті стати власником земельної ділянки під вже збудованим храмом. В середині у цей же період храм прикрасився іконостасом. Також невдовзі після будівництва храм склав екзамен на міцність після пройденого землетрусу.

⁴⁷³ Монич Олександр, ієрей. Архімандрит Василій (Пронін) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 365–381.

Недовершеність будівництва через борги, бідність громади через малу кількість прихожан і платоспроможних зокрема, важка політична обстановка, пов'язана зі змінами державного устрою, та власне війна — все це, з одного боку, було випробовуванням, яке гідно пройшли настоятелі храму у своєму періоді, з другого, стало причиною відкладення на потім освячення храму та перезахоронення воїнів, полеглих у Першу світову війну, як планувалось раніше.

ВИСНОВКИ

Відродження Православної Церкви в Ужгороді стало можливим після переходу з унії священника Михайла Мейгеша, що проживав у стольному місті тодішньої Підкарпатської Русі. Зважаючи на його приклад, з унії почали виходити інші місцеві люди, а також гуртувались біля священника емігранти, що тут проживали, в основному російської національності. Сприяли відродженню Православ'я в Ужгороді ряд факторів, зокрема: латинізація уніатським керівництвом місцевих греко-католиків, демократизація суспільства у Чехословацькій республіці, можливість легального існування Православної Церкви після розпаду Австро-Угорської імперії тощо.

Утворивши громаду із 15 чоловік і розпочавши Богослужбове життя, вірники Ужгорода влились у процес розбудови Православної Церкви в цілому на Підкарпатській Русі. Др. Володимир Гомічков очолив Центральний Комітет, котрий керував православним рухом за відсутності єпархіального управління, і, відповідно, розмістився в Ужгороді. Саме тут розроблялись перші статuti, метрики та інша документація для нормального функціонування інших приходів краю. Наступна особа з першої православної громади Ужгорода після відродження, Лев Тиблевич, стає священником-місіонером у Мукачеві та Воловці.

Цікавий і факт, що, незважаючи на те, що Ужгород був на той час центром греко-католицької церкви на Підкарпатській Русі, проте від початку зародження унії в 1646 році до відродження Православ'я у 1921 році у ньому завжди числились православні, зокрема, навіть існувала грецька православна громада, яка збудувала у 1786 році храм і незаконно продала його у 1900 році через неможливість його утримання. Саме цей храм гуртував різні православні національності, що проживали в Ужгороді, під своїм куполом.

Православні Ужгорода завдяки постійній присутності священика Михайла Мейгеша мали безцінну перевагу над іншими населеними пунктами, де відроджувалось Православ'я, адже Богослужіння були системними, а різноманітні треби доступними.

Сформована громада прихожан разом із священиком не відразу змогла юридично зареєструватись і, відповідно, отримати від держави можливість на одержання фінансової допомоги на утримання священика, а також на будівництво храму з церковним будинком. Через юрисдикційний спір всередині відродженого Православ'я чехословацька влада неохоче сприяла цьому зрівнянню у правах з іншими конфесіями, які, будучи зареєстрованими, користувались цими благами. У 1925 році Покровська православна громада, одна з перших у краї, все-таки реєструє Устав, чим відкриває собі можливість на подальші кроки у створенні храму.

Однак 26 січня 1926 року незабаром після державної легалізації поза тимчасовим Богослужбовим місцем проводяться Загальні Збори громади, де нівелюються перші установчі Збори громади, проведені 5 листопада 1922 року в приміщенні домової церкви. Скориставшись новим Уставом, деякі представники громади проводять перевибори у всі органи приходу та пропонують провести вибори настоятеля. Цим породжується конфлікт нового активу зі священиком, який дав поштовх взагалі існуванню громади. Висновок цього конфлікту ми робимо з того, що саме на цих Зборах приймається також рішення будувати храм-пам'ятник руським воїнам, що полягли в Карпатах під час Першої світової війни. Очевидно, що на той час громада сформувалась з більшої частини етнічних росіян і, відповідно, їх не задовольняв місцевий священик, колишній уніат, що опирався на місцеві Богослужбові традиції, а в чомусь і справді міг триматись уніатських звичок, у чому його й звинувачували. Проблема всередині громади існувала через розділення декілька років, оскільки не було діючого Архієрея, який міг втрутитись у ситуацію. Нове керівництво громади запрошує на подальші служіння вже емігрантів-священиків Дмитра Владикова та Всеволода Коломацького, колишнього офіцера та учасника Першої світової війни. У 1931 році, після посилення єпархіального управління постійно діючим апаратом, що міг вивчати ситуацію по приходях, протоієрей Михайло Мейгеш буде повернутий настоя-

телем уже побудованого протоієреєм Всеволодом Коломацьким храму, а всі органи приходського управління піддані розпуску та новим виборам.

Після державної реєстрації громада активно розпочинає процес пошуку земельної ділянки, а також виготовлення проекту під храм-пам'ятник. Ідея про храм-пам'ятник несла в собі і матеріальну складову для бідної громади: надію на допомогу від слов'ян. Через фінансову неспроможність оплатити вартість землі представники громади пишуть ряд звернень до владних інституцій, в тому числі до Президента Чехословаччини та Президента Підкарпатської Русі, що дало кінцевий результат — відтермінування оплати за запропоновану міською управою землю до кінця 1931 року. Земельна ділянка була виділена на новому місці, що облаштувалось під парк на набережній навпроти міського замку. З початком Незалежності України ця набережна буде названа Православною.

Паралельно цим процесам у 1926 році було проведено всевітній конкурс проекту храму, через белгородських російських архітекторів, який зайняв там перше місце. Ескіз храму-пам'ятника надзвичайно нагадує храм у с. Коломенське Московської області. Оптимізований інженером В. Дудою проект М. Леонтева ліг в основу документації, розробленої в цей період, а ще пізніше цей проект був удосконалений проектантом К. Гашкою.

Богослужіння почали проводитись у різних місцях з уже вираженою немісцевою Богослужбовою традицією, організовувались виступи хорів. Вперше 29 квітня 1928 року Покровську громаду відвідав Архієрей — єпископ Серафим (Іванович).

Отримавши відстрочку від оплати за землю та сформувавши кошторис до проекту храму, для надання державної субвенції громаді залишалось розпочинати будівництво. З цією задачею прекрасно впорався священик, що служив разом з полеглими воїнами у Першій світовій війні, котрим присвячувався храм-пам'ятник, а також редактор, іконописець, зодчий храмів, який повністю віддався цьому процесу, що вимагав не тільки виконання будівельних робіт, а й пошуку фінансів.

Розпочалося будівництво в березні 1930 року освяченням наріжного каменя. Перше урочисте соборне Богослужіння з хресним

ходом вулицями міста очолив архімандрит Олексій (Кабалюк), засновник православного руху на початку ХХ ст. у Підкарпатській Русі. Звести стіни храму з вкритими куполами без оздоблювальних робіт вдалось у грудні того ж року. Громада змогла відразу перейти до храму для Богослужіння та зустріти Різдво Христове вже у ньому, вийшовши з підвалу, де його звершувала під час спорудження храму і де планувалось влаштувати братську могилу загиблих воїнів (крипту). На цей період випадає отримання храмом у подарунок різноманітних цінних ікон, зокрема ікони, перед якою молився Великий Князь Микола Миколайович, а також Біблії ХІХ ст. У храмі до сьогодні збереглась ікона цілителя Пантелеймона з часткою його святих мощей, що була освячена на Афоні.

Проте знову спіткне громаду випробовування: деякі особи, в основному з колишнього керівництва, що діяли й у випадку священика Мейгеша, «віддячать» протоіерею Всеволоду Коломацькому за побудований храм поширенням неправдивих та наклепницьких чуток. Хоча отець Всеволод буде оправданий, але, як наслідок, покине Підкарпатську Русь, а ще пізніше прийме чернецтво з іменем Андрія.

Протягом двох наступних років попри новий конфлікт у громаді, описаний вище, а також попри борги громада поступово завершувала будівельні роботи. Однак храм уже став притягувати людей різних народів та навіть конфесій. У храмовому Богослужінні беруть участь різноманітні хори, що підсилює культурне життя столичного міста Підкарпатської Русі в цілому і значення храму зокрема. Так, регентом храму був Петро Милославський, засновник і перший диригент Заслуженого академічного Закарпатського народного хору.

Якраз у період розбудови храму, а саме в 1934 році, вперше письмово вказані (через публікації) освячення води на річці Уж біля храму та проведення Літургії Передосвячених Дарів. 14 липня 1934 року храмове Богослужіння транслюється по радіо. Регулярно в храмі проводяться поминальні панахиди за різними видатними діячами. Хор товариства «Боян» бере активну участь у храмовому Богослужінні. Все це афішується заздалегідь у газеті для залучення більшої кількості прихожан. Хоча й важко, проте ми бачимо, що з 15 чоловік, що заснували громаду, у 1935 році членами громади значаться 267, а через рік настоятель храму зможе викладати в навчальних закладах православну віру, оскільки збільшиться необхідна кількість учнів.

2 березня 1936 року міська управа списує весь земельний борг православній громаді Ужгорода, що непосильно тяжів над нею. Відразу оформляється право власності та й далі проводяться виплати за отримані кредити на будівництво. У зв'язку з цим випускалася навіть спеціальна фотолістівка храму, що мала на меті виручені за неї кошти витратити на внутрішнє убранство.

Влітку 1934 року громада запросила диякона Георгія Бобровського для написання зображень іконостаса, що став справжньою родзинкою храму, за свідченнями його відвідувачів, зокрема, і через Пам'ятну книгу, де проводились записи гостей і яку започаткував ігумен Аверкій у 1938 році.

У період розбудови храмів в ньому звершували служіння три ієромонахи — Аверкій (Таушев), у майбутньому архієпископ; Олексій (Дехтярев), у майбутньому архієпископ та Василій (Пронін), у майбутньому архімандрит, людина епохи в житті Мукачівської єпархії, її духівник. Усі три священники були надзвичайно талановиті та активні у проповіді Православної віри, а також добрі пастирі стада Христового. Двоє з них, архієпископ Аверкій та архімандрит Василій готуються до канонізації в лиці святих. Можемо відмітити, що у становленні цих настоятелів відіграло неабияку роль перебування в стінах Покровського храму. З наявних публікацій про Богослужіння відмічаємо динаміку їхнього духовного росту і неготовність громади до цього.

Відмітимо, що скорботи громади гідно були прийняті пастирями храму, це деяким з них послужить добрим фундаментом для майбутньої діяльності, що увінчається святістю, за свідченням їхніх же духовних дітей. Проте, незважаючи на збільшення кількості власне ужгородських прихожан, ми спостерігаємо, як вони пасивно ставились до Богослужінь та, зокрема, своїх духовних отців. Мабуть, через це, Господь попустив пізніше закрити храм, а завдяки молитвам його колишніх настоятелів не дав усе-таки його зруйнувати і представив новим поколінням як пам'ятку не тільки за полегких воїнів.

Протягом усієї своєї історії, в тому числі у різних державах, храм був і є проповіддю Православ'я. Попри бідність, громада все ж таки спромоглась досягти неперевершеного як архітектурного, так і іконографічного стилю храму. Він надихав, надихає і сьогодні-

ні своєю Небесною красою, за свідченням людей, описаних у Пам'ятній книзі храму.

Через скрутне економічне становище та політичні події храм так і не вдалось освятити і перенести залишки покійних воїнів Першої світової війни. Громада чекала на освячення Сербського Патріарха, для чого було потрібно виконати всі оздоблювальні роботи, в тому числі у крипті.

Важливо, що у зведенні храму не стала осторонь Чехословацька держава, адже її фінансування склало третину фактичних витрат при будівництві унікального Покровського храму-пам'ятника, що пізніше отримає від радянської влади статус пам'ятки архітектури, а при сучасній Україні знову після закриття відкриє свої двері та повторить історію — буде першим православним храмом того часу.

Цікава і хронологія храму у цифрах — у 1921 році формується його громада на чолі зі священником. У 1931 році зустрічає вона в храмі перше Різдво Христове і розпочинає Богослужбовий річний круг. 1961 року храм не оминає участь бути закритим, через зняття з реєстрації громади⁴⁷⁴. Розглядалась навіть можливість знесення храму-пам'ятника, через те що його вигляд сприяв релігійній пропаганді і був улюбленим місцем фотографування туристів⁴⁷⁵. Через надання небайдужими комуністами храму статусу пам'ятки архітектури, він замість знесення стане тривалий період часу складом книго- та харчоторгу⁴⁷⁶. З 1979 року приміщення храму буде використовуватись як музей атеїзму⁴⁷⁷. А у 1991 році розпочнеться у ньому Богослужіння і храм відкриє нову сторінку свого життя⁴⁷⁸, засвідчуючи, що Православна Церква на Закарпатті і в Ужгороді зокрема не привезена на радянських танках.

⁴⁷⁴ ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 4д. Спр. 47. Арк. 43.

⁴⁷⁵ Там само. Арк. 30–31.

⁴⁷⁶ Турияница Ю. Храмы полковника Коломацького // «РІО». 2018. 14 квітня. С. 6.

⁴⁷⁷ Ужгородський музей атеїзму / Авт. кол.: О. В. Олаг, С. І. Баєв, Т. М. Король та інші. Ужгород: Карпати, 1985. С. 5.

⁴⁷⁸ Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. С. 17–18.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. Джерела

1.1. АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ:

1.1.1. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО):

1. Ф. 2. Президія Земського уряду Підкарпатської Русі в Ужгороді. Оп. 2. Спр. 31, на 20 арк.
2. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 263, на 150 арк.
3. Ф. 21. Земський уряд Підкарпатської Русі в Ужгороді. Оп. 9. Спр. 270, на 45 арк.
4. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 674, на 70 арк.
5. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 695, на 215 арк.
6. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 721, на 30 арк.
7. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 1160, на 53 арк.
8. Ф. 21. Оп. 16. Спр. 60, на 187 арк.
9. Ф. 21. Оп. 16. Спр. 128, на 75 арк.
10. Ф. 21-сч. Крайове Управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород. Оп. 3 с. Спр. 755, на 16 арк.
11. Ф. 28. Реферат освіти Підкарпатської Русі в Ужгороді. Оп. 3. Спр. 391, на 49 арк.
12. Ф. 28. Оп. 5. Спр. 177, на 20 арк.
13. Ф. 28. Оп. 9. Спр. 523, на 5 арк.
14. Ф. 63. Цивільна Управа Підкарпатської Русі в Ужгороді. Оп. 1. Спр. 594. Том IV, на 168 арк.
15. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 595. Том IV, на 193 арк.
16. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 598. Том IV, на 144 арк.
17. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 787, на 208 арк.
18. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 791, на 73 арк.

19. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 873. Том II, на 117 арк.
20. Ф. 63. Оп. 2. Спр. 396, на 100 арк.
21. Ф. 63. Оп. 2. Спр. 601, на 31 арк.
22. Ф. 63. Оп. 2. Спр. 603, на 151 арк.
23. Ф. 63. Оп. 2. Спр. 750, на 23 арк.
24. Ф. 93. Ужгородська міська управа. м. Ужгород. Оп. 1. Спр. 243, на 6 арк.
25. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1131, на 9 арк.
26. Ф. 93. Оп. 1. Спр. 1132, на 75 арк.
27. Ф. Р-1490. Уповноважений Ради в справах релігійних культур при РМ СРСР по Закарпатській області. Оп. 4д. Спр 47, на 98 арк.

1.1.2. Архів Покровського храму-пам'ятника м. Ужгорода (АПХПУ):

28. Метрика Православного Прихода (общини) в Ужгороді. Том 1, на 162 арк.

1.2. Опубліковані документи:

29. + Левъ Ивановичъ Тыблевичъ // Русская Земля. 1933. 30 марта. С. 4.
30. Богослужение // Русская Земля. 1935. 12 июля. С. 2.
31. Богослужения въ храме-памятнике // Русская Земля. 1934. 30 декабря. С. 4.
32. Величавое Торжество // Русская Земля. 1934. 25 мая. С. 1.
33. Вероисповедная правосл. Община въ Мукачеве // Русская Земля. 1926. 15 апреля. С. 3.
34. Веселый пасхальный вечеръ // Русская Земля. 1934. 23 марта. С. 3.
35. Воззвание // Русская Земля. — 1932. 21 декабря. С. 3.
36. Воззвание // Русская Земля. 1922. 14 сентября. С. 2.
37. Вышла изъ печати и поступила въ продажу // Русская Правда. 1939. 2 декабря. С. 3.
38. Герднер И. Торжество в Ужгороді // Православная Карпатская Русь. 1930. 1 августа. С. 4.
39. Господи Благослови! // Русская Земля. 1926. 13 мая. С. 3.
40. Державная поддержка при постройкахъ церквей // Русская Земля. 1925. 9 апреля. С. 2.
41. Доводится до сведения // Русская Земля. 1923. 5 апреля. С. 7.
42. Духовный концертъ // Русская Земля. 1929. 11 апреля. С. 2.
43. Епископъ Юсифъ по Карп. Руси // Русская Земля. 1931. 16 января. С. 2.

44. Закладка храма // Русская Земля. 1930. 14 марта. С. 3.
45. Закладка храма-памятника въ Ужгороде // Русская Земля. 1930. 7 марта. С. 1.
46. Закладка храма-памятника русск. воинамъ, убиеннымъ въ Карпатахъ // Русская Земля. 1930. 21 марта. С. 1.
47. Землетрясение въ Ужгороде // Русскій Вестникъ. 1936. 9 августа. С. 2.
48. И русскіе инвалиды не забыли своихъ братьевъ воиновъ, павшихъ на поле брани // Русская Земля. 1930. 7 февраля. С. 3.
49. Камень во главу угла Свято-Владимірскаго Братства на Карпатахъ // Православная Карпатская Русь. 1929. 17 сентября. С. 1.
50. Квартетъ Кедрова на Подкарпатской Руси // Русская Земля. 1931. 17 декабря. С. 3.
51. Квартетъ Кедрова пель въ храме-памятнике // Русская Земля. 1931. 26 ноября. С. 3.
52. Комитетъ православной общины // Русская Земля. 1925. 16 апреля. С. 3.
53. Кончина К. Н. Кедрова // Русская Земля. 1932. 4 ноября. С. 2.
54. Кончина русского генерала // Русская Земля. 1922. 14 сентября. С. 2.
55. Курсы для духовенства Мукачевско-Пряшевской епархіи // Русская Земля. 1933. 25 августа. С. 4.
56. Къ предстоящ. концертамъ смешаннаго хора им. А. А. Архангельскаго // Русская Земля. 1928. 16 февраля. С. 2.
57. Къ сооруженію храма-памятника въ Ужгороде (Подкарп. Русь) // Русская Земля. 1926. 1 апреля. С. 2.
58. Къ ужгородскому самоуправленію // Русская Земля. 1931. 15 октября. С. 3.
59. Къ чему приводятъ зависть, ненависть и неблагодарность // Русская Земля. 1932. 2 декабря. С. 3—4.
60. Метрическія книги и выписи // Русскій Православный вестникъ. 1922. 19 июля. С. 3.
61. Несколько словъ о моемъ возвращеніи въ св. Православіе // Русскій Православный вестникъ. 1922. 4 января. С. 11-12.
62. Новости. — 10 іюля 1932 г. ... // Русская Земля. 1932. 15 іюля. С. 3.
63. Новости. — Преосвященный Дамаскинъ... // Русская Земля. 1932. 30 апреля. С. 4.
64. Новости. Богослуженіе // Русская Земля. 1933. 22 сентября. С. 2.
65. Новости. Брюссельскій еженедельникъ... // Русская Земля. 1932. 15 іюля. С. 3.

66. *Новости. Въ воскресенье // Русская Земля. 1928. 18 марта. С. 3.*
67. *Новости. Въ православной Ужгородской общине // Русская Земля. 1931. 27 февраля. С. 2.*
68. *Новости. Въ районе Ужгорода // Русская Земля. 1931. 20 февраля. С. 4.*
69. *Новости. Въ Ужгородской православной церкви // Русская Земля. 1926. 29 апреля. С. 3.*
70. *Новости. Въ Ужгородской православной церкви // Русская Земля. 1926. 26 августа. С. 3.*
71. *Новости. Выборы прих. Совета православной общины въ Ужгороде // Русская Земля. 1931. 20 февраля. С. 4.*
72. *Новости. Епархіальное Управление... // Русская Земля. 1931. 17 июля. С. 4.*
73. *Новости. Музыкально-драматическое О-во «Боянь» въ Ужгороде // Русская Земля. 1931. 26 марта. С. 4.*
74. *Новости. Панахида въ Храме-Памятнике // Русская Земля. 1932. 11 ноября. С. 3.*
75. *Новости. Православное Архіерейское Богослужение // Русская Земля. 1928. 3 мая. С. 2.*
76. *Новости. Православное движение въ Спишскомъ и Собранецкомъ округахъ // Русская Земля. 1931. 20 февраля. С. 4.*
77. *Новости. Редакция... // Русская Земля. 1932. 29 апреля. С. 3.*
78. *О нуждахъ нашего хорового пения // Русская Земля. 1934. 9 марта. С. 2.*
79. *Обращение ко всемъ православнымъ христіанамъ, проживающимъ въ округе Ужгородской православной общины // Русская Земля. 1933. 20 октября. С. 4.*
80. *Общее собрание православнаго духовенства Подкарпатской Руси // Русская Земля. 1926. 2 сентября. С. 2.*
81. *Общее Собрание Ужгородской Православной Общины // Русская Земля. 1926. 4 февраля. С. 3.*
82. *Объявление // Русская Земля. 1923. 22 марта. С. 4.*
83. *Объявление // Русская Земля. 1926. 15 апреля. С. 3.*
84. *Объявление // Русская Земля. 1931. 2 января. С. 4.*
85. *Объявление. 2 // Русскій Православный вестникъ. 1921. 16 сентября. С. 4.*
86. *Объявление. 3 // Русскій Православный вестникъ. 1921. 16 сентября. С. 4.*
87. *Оповещение // Русская Земля. 1929. 2 мая. С. 3.*
88. *Организация Русской Православной Церкви... // Русскій Православный вестникъ. 1921. 14 декабря. С. 1.*

89. Організація русскої Православної Церкви... // Рускій Православний вестникъ. 1921. 12 октябрия. С. 2.
90. Організація Русскої Православної Церкви... // Рускій Православний вестникъ. 1921. 16 ноябрия. С. 2.
91. Ответственный редакторъ // Русская Земля. 1933. 19 февраля. С. 4.
92. Открытіе отделения Св.-Владимірскаго Братства въ Русскомъ Поле // Русская Земля. 1932. 24 марта. С. 3.
93. Открытіе Свято-Владимірскаго Братства // Русская Земля. 1929. 27 августа. С. 1.
94. Памяти русскихъ воиновъ, убиенныхъ въ Карпатахъ // Русская Земля. 1929. 11 апреля. С. 3.
95. Пасхальная ночь въ Ужгороде // Русская Земля. 1932. 6 мая. С. 2.
96. Первый православной воинскій священникъ // Русская Земля. 1933. 13 апреля. С. 3.
97. Порядокъ богослуженій въ ужгородской православной церкви // Русская Земля. 1925. 9 апреля. С. 6.
98. Посвященіе Пасхи в Ужгороде // Русская Земля. 1922. 13 апреля. С. 2.
99. Посещеніе епископомъ Дамаскинымъ Ужгорода // Русская Земля. 1931. 17 декабря. С. 3.
100. Православная церковь въ Мукачеве // Русская Земля. 1926. 25 ноября. С. 3.
101. Православное богослуженіе въ Ужгороде // Русская Земля. 1922. 13 апреля. С. 2.
102. Православный законъ Божій въ учебныхъ заведеніяхъ г. Ужгорода // Русская Земля. 1936. 10 сентября. С. 3.
103. Православный интернатъ в Хусте // Русская Земля. 1933. 8 сентября. С. 2.
104. Преосвященный Досифей въ Карпатской Руси // Рускій Православный вестникъ. 1921. 9 сентября. С. 2—4.
105. Приездъ Православн. карпаторусск. Епископа Преосв. Серафима // Русская Земля. 1928. 26 апреля. С. 2.
106. Разное // Рускій Православный вестникъ. 1921. 28 декабря. С. 4.
107. Расписаніе богослуженій въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде // Русская Земля. 1933. 29 сентября. С. 4.
108. Расписаніе богослуженій въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде на ноябрь мѣсяць с. г. по ст. ст. // Русская Земля. 1933. 27 октября. С. 4.
109. Расписаніе богослуженій въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде за декабрь 1933 года // Русская Земля. 1933. 1 декабря. С. 4.
110. Расписаніе богослуженій въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде за февраль 1934 года // Русская Земля. 1934. 16 февраля. С. 2.

111. Расписание богослужений въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде за мартъ 1934 г. // Русская Земля. 1934. 23 марта. С. 2.
112. Расписание Богослужений // Русская Земля. 1932. 22 апреля. С. 4.
113. Расписание богослужений // Русская Земля. 1933. 31 марта. С. 4.
114. Расписание богослужений на августъ — месяцъ 1933 г. // Русская Земля. 1933. 25 августа. С. 4.
115. Расписание праздничныхъ богослужений въ православномъ храме-памятнике въ Ужгороде // Русская Земля. 1934. 28 декабря. С. 3.
116. Редакция... // Русский Православный вестникъ. 1921. 9 сентября. С. 8.
117. Резолюции общаго собранія православн. Духовенства // Русская Земля. 1926. 2 сентября. С. 2.
118. Результаты неправды // Русская Земля. 1932. 29 января. С. 4.
119. Рождество Христово // Русский Вестникъ. 1936. 5 января. С. 1—2.
120. Роспись Ужгородскаго храма // Русская Земля. 1934. 3 августа. С. 4.
121. Русская Православная Церковь въ Ужгороде // Русская Земля. 1922. 13 апреля. С. 2.
122. Русские люди! ... // Русский Православный вестникъ. 1921. 9 сентября. С. 2.
123. Святейшимъ Патриархамъ Православнымъ Вселенскому Царьградскому и Сербскому // Русская Земля. 1926. 2 сентября. С. 2
124. Систематизация православныхъ приходовъ // Русская Земля. 1933. 4 июня. С. 1.
125. Собрание православнаго приходскаго Совета // Русская Земля. 1926. 11 февраля. С. 2.
126. Съ праздниками... // Русская Земля. 1933. 13 апреля. С. 3.
127. Ужгородская Православна Община // Русская Земля. 1928. 27 июня. С. 3.
128. Умеръ протоиерей Михаил Мейгешъ // Русская Земля. 1933. 25 августа. С. 1.
129. Хоръ Кострюкова. Казачій праздникъ // Русская Земля. 1931. 22 октября. С. 2.
130. Хоръ Муз.-Драмат. О-ва «Боянь» // Русская Земля. 1934. 4 мая. С. 3.
131. Хроника // Русский Православный вестникъ. 1922. 16 апреля. С. 6.
132. Юбилейный концертъ О-ва «Боянь» въ Ужгороде // Русская Земля. 1931. 28 мая. С. 2.
133. Юбилейный праздникъ православія // Русская Земля. 1928. 28 июня. С. 2.

II. Література

134. Basilovits Joannicio R.P. Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munk cs, pro religiosis Ruthenis ordinis Sancti Basilii Magni, in Monte Csernek ad Munk cs, anno MCCCLX factae, exhibens serium episcoporum graeco-catholicorum Munkaciensium, cum praecipuis eorundem aliorumque illustrium virorum gestis, e variis diplomatibus, decretisque regiis ac aliis documentis authenticis potissimum concinnatam. T. I. / Pars Prima, Pars Secunda, Pars Tertia. Cassoviae, 1799; T. II. / Pars Quarta, Pars Quinta, Pars Sextae. Cassoviae, 1804-1805.
135. Анашкін Д. Архієпископ Аверкій (Таушев) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 231–241.
136. Василий (Пронин), архимандрит. История православной церкви на Закарпатье. К.: Филокалия, 2005. 524 с.
137. Герман (Подмошенский), монах. Святитель Аверкий Джорданвильский // Валаамское Общество Америки / Издательский Домь «Русский Паломникъ». Москва, 2009. 112 с.
138. Данилець Ю. Архієпископ Олексій (Дехтерьов): життєвий та творчий шлях (1889–1959). Православие в Карпато-Днестровских землях // Русин. 2013. № 2 (32). С. 131–150.
139. Данилець Ю. Архимандрит Андрей (Коломацький) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 293–304.
140. Данилець Ю. Обраний Божим Провидінням. Життєпис преподобного Олексія Карпаторуського сповідника. — Чернівці: «Місто», 2013. 162 с.
141. Данилець Ю. Православна церква на Закарпатті у першій половині ХХ ст. Ужгород: Карпати, 2009. 375 с.
142. Дьяконов А. Памятная книга Покровского храма-памятника в Ужгороде. Из архива митрополита Николая // Дамаскин. Журнал Нижегородской духовной семинарии. 2012. № 1 (20). С. 42–49.
143. Луговой А. Сиять во всем великолепии // 80 лет с начала Первой Мировой (Великой) войны и Карпатский край: Сборник материалов. Ужгород, 1995. С. 17–22.

144. Лучкай М. Історія карпатських русинів: У шести томах Дешифрування рукопису Ю.М. Сака; переклад українською мовою А.М. Ігната; покажчик історичних осіб та назв Д.Д. Данилюка; географічний покажчик І.М. Сенька. Т. II. Ужгород: Закарпаття, 2000. 383 с.
145. Мониц Александр, протодиакон. Хватит ли мне этой жизни на покаяние? Жизнеописание подвижника благочестия архимандрита Василия (Пронина). Ужгород: Карпати, 2011. 160 с.
146. Мониц Олександр, ієрей. Архімандрит Василій (Пронін) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 353–381.
147. Мониц Олександр, ієрей. Преподобний Іустин (Попович) // Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. С. 208–216.
148. Сповідники та подвижники Православної Церкви на Закарпатті в ХХ ст. / Авт. кол.: Ю. Данилець, архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Паканич) та інші. Мукачево, 2011. 591 с.
149. Стеблій Ф. Другети // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: Смолій В. та інші; Інститут історії України НАН України. К.: Наукова думка, 2004. Т. 2. 518 с.
150. Туряниця Ю. Храми полковника Коломацького // «РІО». 2018. 14 квітня. С. 6.
151. Ужгородський музей атеїзму / Авт. кол.: О. В. Олаг, С. І. Баєв, Т. М. Король та інші. Ужгород: Карпати, 1985. 64 с.
152. Храм Покрова Божої Матері / відпов. за вип. Прот. Микола Кабаці. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2007. 64 с.

III. Інтернет-джерела

153. Архиепископ Сергей (Королев) [Електронний ресурс] // Азбука веры. Православная библиотека [портал]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Sergij_Korolev/ (дата звернення 28.03.2019).
154. Архиепископ Феофан (Быстров). [Електронний ресурс] // Азбука веры. Православная библиотека [портал]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Feofan_Bystrov/ (дата звернення 28.03.2019).
155. Иларион (Кочергин). Архиереи [Електронний ресурс] // Благотворительный фонд Русское Православие [сайт]. URL: http://ortho-rus.ksproject.org/cgi-bin/ps_file.cgi?2_7726 (дата звернення 29.03.2019).
156. Нестор (Сидорук). Архиереи [Електронний ресурс] // Благотворительный фонд Русское Православие [сайт]. URL: https://web.archive.org/web/20130617010820/http://www.ortho-rus.ru/cgi-bin/ps_file.cgi?2_4165 (дата звернення 29.03.2019).
157. Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Володимир (Віктор Маркіянович Сабодан) [Електронний ресурс] // Пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира [сайт]. URL: <http://bmv.church.ua> (дата звернення 29.03.2019).
158. Бурег В. Горазд [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/166169.html> (дата звернення 28.03.2019).
159. Віднянський С. Добрянський Адольф Іванович [Електронний ресурс] // Енциклопедія сучасної України [сайт]. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=20372 (дата звернення 29.03.2019).
160. Владыков Дмитрий Иванович [Електронна бібліотека] // Древо. Открытая православная энциклопедия [портал]. URL: <https://drevo-info.ru/articles/23144.html> (дата звернення 29.03.2019).
161. Высокопреосвященнейший митрополит Нижегородский и Арзамасский Николай. Святитель [Електронне джерело] // Редакционно-издательский центр Нижегородского епархиального управления [сайт]. URL: <http://vl-nikol.chat.ru/1.htm> (дата звернення 28.03.2019).
162. Григорий [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/166658.html> (дата звернення 29.03.2019).
163. Данилець Ю. Історія [Електронний ресурс] // Сайт Мукачівської єпархії Української Православної Церкви [сайт]. URL: <http://m-church.org.ua/istoriya-2/> (дата звернення 20.03.2019).

164. Данилець Ю. Протоієрей Димитрій Беляков [Електронний ресурс] // Хайвей. Портал гражданской журналистики [портал]. URL: <http://h.ua/story/208457/> (дата звернення 28.03.2019).
165. Диакон Георгий Бобровский. Религиозные деятели Русского Зарубежья [Електронний ресурс] // Русское Религиозное Зарубежье [сайт]. URL: http://zarubezhje.narod.ru/av/b_087.htm (дата звернення 27.03.2019).
166. Игумен Феофан (Сабов Василий Гергиевич). Религиозные деятели Русского Зарубежья [Електронний ресурс] // Русское Религиозное Зарубежье [сайт]. URL: http://zarubezhje.narod.ru/tya/f_063.htm (дата звернення 29.03.2019).
167. Копылова О. Боголеп [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/149477.html> (дата звернення 28.03.2019).
168. Косик В. Виталий [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/158838.html> (дата звернення 28.03.2019).
169. Косик В. Ириней [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/674031.html> (дата звернення 28.03.2019).
170. Косик О., Шейкин Г. Варлаам [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/154175.html> (дата звернення 28.03.2019).
171. Литвинова Л. Иоанн [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/468963.html> (дата звернення 28.03.2019).
172. Літераті Т. В Ужгороді грецьку церкву знищила страшна пожежа, яка розплавилась навіть дзвони [електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. [портал] URL: http://risu.org.ua/ua/relig_tourism/krayeznavstvo_digest/60798 (дата звернення 29.03.2019).
173. Літераті Т. Втрачений Ужгород: грецька церква [Електронний ресурс] // Прозахід. Новини Західної України [сайт]. URL: <http://prozahid.com/content-44904.html> (дата звернення 29.03.2019).
174. Митрополит Вениамин (Федченков). [Електронний ресурс] // Азбука веры. Православная библиотека [портал]. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Veniamin_Fedchenkov (дата звернення 29.03.2019).
175. Митрофан (Абрамов) [Електронний ресурс] // Дерево. Открытая православная энциклопедия [портал]. URL: <https://drevo-info.ru/articles/17980.html> (дата звернення 06.04.2019).

176. Никифоров М. Иустин [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/1237931.html> (дата звернення 28.03.2019).
177. Одинцов М., Буевский А. Алексей I [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/64694.html> (дата звернення 28.03.2019).
178. Палаш В, протоіерей. Таємниця іконостасу Покровського храму м. Ужгорода [Електронний ресурс] // Сайт Мукачівської єпархії Української Православної Церкви [сайт]. URL: <http://m-church.org.ua/2017/02/19/tajemnicya-ikonostasu-pokrovskogo-hramu-m-uzhgoroda> (дата звернення 20.03.2019).
179. Пено В. Розинская М. Дамаскин [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/168706.html> (дата звернення 28.03.2019).
180. Петруня О. Амвросий [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/114386.html> (дата звернення 28.03.2019).
181. Пимен, Патриарх Московский и всея Руси (Извеков Сергей Михайлович) [Електронний ресурс] // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата [сайт]. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1093769.html> (дата звернення 29.03.2019).
182. Прес-служба Ужгородської міськради. Водохреща в Ужгороді: кілька тисяч містян зібралися на набережній, щоб здійснити освячення води [Електронний ресурс] // Uzhgorod.net.ua[сайт]. URL: <http://uzhgorod.net.ua/news/120261> (дата звертання 30.03.2019).
183. Сахарова Л. «На поле брани убиенным...» [Електронний ресурс] // Ментор. Електронная газета [сайт]. URL: <https://www.mentoring.su/?p=857> (дата звернення 27.03.2019).
184. Святитель Николай (Велимирович), епископ Охридский и Жичский [Електронний ресурс] // Pravmir.ru. Православная электронная библиотека [портал]. URL: <https://lib.pravmir.ru/library/author/252> (дата звернення 28.03.2019).
185. Святой исповедник митрополит Досифей (Васич) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт монастиря Введення Пресвятої Богородиці в Белграді [сайт]. URL: <http://manastirvavedenje.org/svyatoj-ispovednik-mitropolit-dosifej-vasich> (дата звернення 29.03.2019).
186. Скansen в Ужгороді [Електронний ресурс] // Замки та храми України [сайт]. URL: <https://www.castles.com.ua/skansen-uzhgorod.html> (дата звернення 28.03.2019).

187. Фенич. В. Гебей Петро [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України [сайт]. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Gebej_P (дата звернення 29.03.2019).
188. Церква Святого Архістратига Михаїла [Електронний ресурс] // Мукачівська греко-католицька єпархія [сайт]. URL: <http://www.mgse.uz.ua/parafiji/parish.php?d=uzh-city&ρld=3> (дата звернення 28.03.2019).
189. Цыпин прот. Владислав. Анастасий [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/114840.html> (дата звернення 28.03.2019).
190. Шестаков А. Владимир [Електронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/159070.html> (дата зврнення 28.03.2019).
191. Шестаков иеромон. Игнатий. Иосиф [Елктронний ресурс] // Православная Энциклопедия [портал]. URL: <http://www.pravenc.ru/text/578557.html> (дата звернення 28.03.2019).

Наукове видання

Протоієрей Віктор ПАЛОШ

ІСТОРІЯ СВЯТО-ПОКРОВСЬКОГО
ХРАМУ-ПАМ'ЯТНИКА м. УЖГОРОДА
З 1921 ПО 1945 р.

(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ)

Коректура: Філь Людмили

Верстка: Полянської Іванни

Дизайн обкладинки: Миколюк Олена

Підписано до друку 01.10.2020. Формат 70x100/16.
Гарнітура Academy. Умов. друк. арк. 15,6. Папір офсетний.
Наклад 1000 прим. Зам. №___.

Оригінал-макет виготовлено та видруковано:
ТОВ «РІК-У», 88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року

Протоієрей Віктор Палаш

- П 97 Історія Свято-Покровського храму-пам'ятника м. Ужгорода з 1921 по 1945 р. (За матеріалами Державного архіву в Закарпатській області). – Ужгород: ТОВ "РІК-У", 2020 – 192 с. : фото.
ISBN 978-617-7868-28-5

В монографії, яка присвячена діяльності Православної Церкви в Ужгороді в 1921–1945 роках, автор через призму діяльності Свято-Покровського храму-пам'ятника окреслює головні етапи відродження Православ'я в місті над Ужем.

Виклад основного матеріалу здійснено на основі передусім архівних матеріалів та документів (в основному Державного архіву Закарпатської області), що робить цю працю унікальною.

В праці чітко та послідовно аналізуються події, явища та процеси, пов'язані з діяльністю всесвітньовідомих подвижників благочестя, які свого часу були настоятелями храму.

Між іншим, автор роботи намагається заповнити білі плями в церковній історії краю, донести до читача об'єктивну та неупереджену правду про труднощі розвитку та відродження Православ'я в Ужгороді, а також висвітлити ту роль, яку храм відіграв та й нині відіграє в духовному житті Закарпаття загалом.

Окремі архівні документи та література публікуються вперше.

Видання розраховане та відповідно рекомендується широкому колу читачів – науковцям, історикам-краєзнавцям, докторантам та аспірантам, студентам духовних і гуманітарних вузів, а також дослідникам, які цікавляться автентичною церковно-історичною спадщиною Православної Церкви Закарпаття.

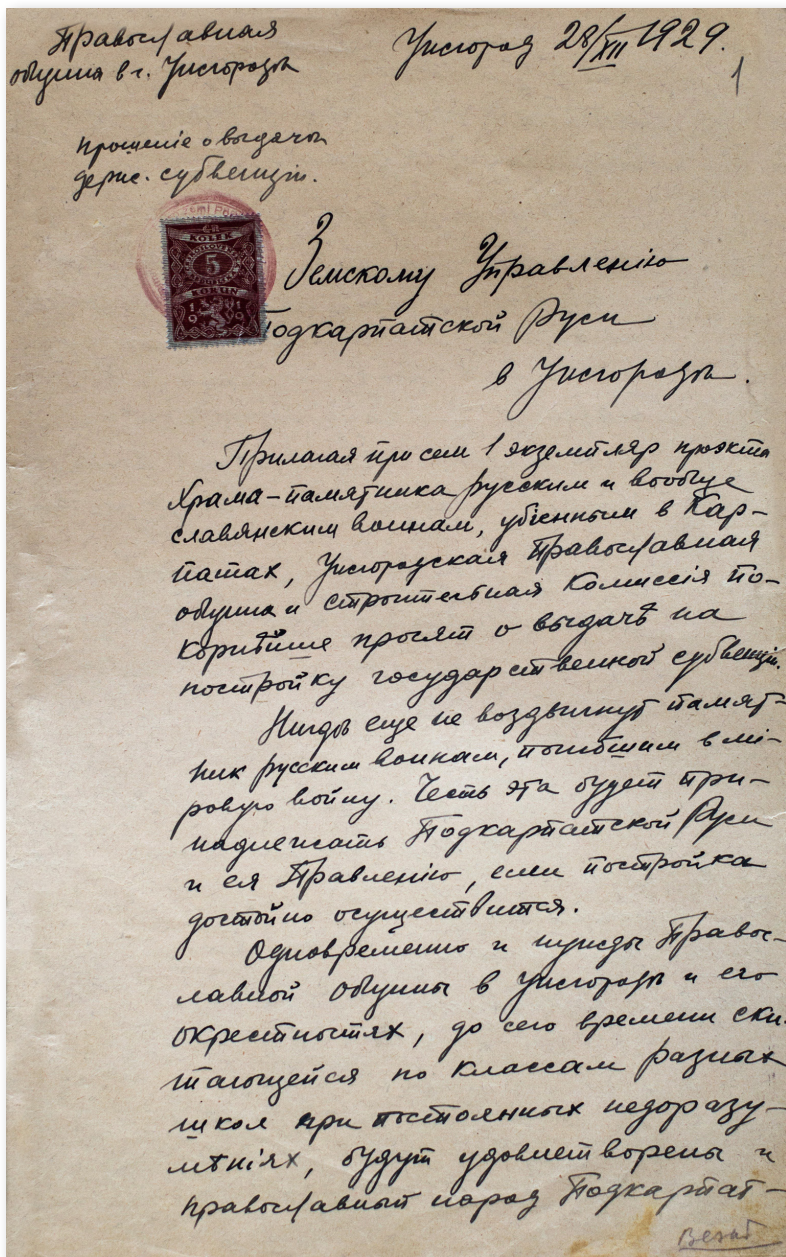
ДОДАТКИ

№ 1 Порівняльна таблиця
звершення основних треб згідно з метрикою православного
Покровського приходу м. Ужгорода (1921–1950 рр.)

Рік	Хрестини	Похорони	Вінчання	Примітки
1921	1	0	1	
1922	2	1	0	
1923	7*	3	1	* один вийшов в унію
1924	2	3	0	
1925	6*	5	0	* одна вийшла
1926	7	2	0	
1927	5	5	0	
1928	3*	5	1	* один вийшов
1929	4	7	4	
1930	17*	7	4	* один тільки миропомазувався
1931	9	10	1	
1932	7*	8	1	* хрестили в ужгородській в язниці
1933	5	6	2	
1934	10	6	1	
1935	15*	7	2	* приєднано чотирьох
1936	16*	10	4	* приєднано шістьох
1937	16*	13	4	* приєднано чотирьох
1938	10	9	4	
1939	4	3	1	
1940	3	6	0	
1941	3	12	0	
1942	5	6	1	
1943	1	16	2	
1944	5	8	2	
1945	12	5	2	
1946	86	9	6	
1947	143*	14	5	* до серпня місяця
1948		11	2	
1949		15	1	
1950		5*	1	* до червня місяця

№ 2

Одне із офіційних звернень громади про державну субвенцію (допомогу) на будівництво Покровського храму.

скої Рухи гудей благодарен и удов
пейворен штич, гити в сото миди
воздвигнут Храп.

Община Важа. Умовиз прозедити
коштаройки прудити, идо идо во
мошности поспадесити собствени
ной долов материалю, гити воз
мошно в мовом селю. Посему
надежда — на доброту и ошозови
вох мадей и ошозовивую виастю,
Которое моудт поможеть средства
ми. В Вашей виастю удобней
ворнитъ наше впрошение воз
мошно шездри и не забудедь
помощь сиз.

Касьянчук
Зам. Президанта
Старошвейной Комиссии
Крой Вс. Коломацки

Президант Православной
Общины в Чиселогри

Президант Православной
Общины в Чиселогри
Александр Градус
О. В. Фриш

Член Комиссии В. Колосова

№ 3

Розписка голови громади Володимира Гомічкова про отримання однієї частини субвенції на будівництво храму.

Звіт Всеволода Коломацького Земському Уряду Підкарпатської Русі
щодо стану будівництва храму.

ПРАВОСЛАВНАЯ ОБЩИНА
въ Ужгородѣ
(Подкарп. Русь)
Марта 13, дня 1931.
№ 10.

ЗЕМСКОМУ УРЯДУ
Подкарпатской Руси

Докладъ о состоянїи постройки
Храма-Памятника русскимъ воинамъ въ Ужгородѣ.

Согласно запросу городского нотарскаго уряда представляемъ свѣдѣнїя о состоянїи постройки православнаго Храма-Памятника русскимъ воинамъ въ Ужгородѣ.

Постройка доведена до 2/3 своего окончательнаго вида. Работы были прекращены въ декабрь 1930 года. До сихъ поръ на приходъ поступило 148.000 кч. Въ расходъ значится 147.498 кч. Остатокъ размѣщенъ по частямъ на текущихъ счетахъ въ Подкарпатскомъ банкѣ, въ Американско-словенскомъ банкѣ въ Ужгородѣ и въ Почтовомъ чековомъ урядѣ въ Прагѣ. На постройкѣ осталось долга: 1/за кирпичъ -5,500кч. 2/архитектору Г.Гашкѣ -6,250кч. 3/Маковичкѣ за крышу -4,800кч. 4/ архитектору за громоотводъ -1,000кч. 4/за деревянный материалъ -700кч. 5/частнымъ лицамъ по займамъ-16,000кч. 6/ Якубовичу за печь и цементъ - 1250 кч. 7/за известъ Прайсу - 400кч. Всего 35,900кч.

Въ постройкѣ осталось недоконченнымъ:

- 1/внутренняя штукатурка, стоимостью 10.000кч.
- 2/ внешняя штукатурка, стоимостью 20.000кч.
- 3/ лѣстницы, стоимостью 4,000кч.
- 4/ побѣлка, стоимостью 1,500кч.
- 5/ полъ, стоимостью 11.000кч.

Итого недостаетъ 46,500кч.

Въ виду изложеннаго, принимая во вниманїе долги, недостаетъ на постройку Храма 82,400кч.

Утвержденная правительственными властями сѣбѣ постройки выражается въ суммѣ 385,000кч. Стоимость Храма въ действительности выразилась бы въ суммѣ 239, 000 кч. не считая

Продовження Додатку № 4.

росписи Храма, иконостаса и колоколовъ.

За участокъ земли Община остается еще должна городу 26.000кч.

Общиной до сего времени было получено правительственной субвенціи 50.000кч. Остальныя деньги были получены Общиной въ видъ добровольныхъ пожертвованій: изъ ЧОЛ республики етъ разныхъ лицъ и членовъ Общины - 42.485кч., изъ за границы - 55.515 кч.

Продолженіе постройки Храма-Памятника намѣчено на апрѣль мѣсяць текущаго года.

Общиной приняты исчерпывающія мѣры къ увеличенію добровольныхъ пожертвованій. Правительственная поддержка въ обѣщанномъ размѣрѣ / 30% общей сумы/ была бы принята съ глубокой благодарностью и лишній разъ подтвердила бы чувство уваженія къ памяти русскихъ воиновъ, положившихъ въ великую войну животъ свой за други своя.

Председатель строительной комисіи

Заместитель:

А. Г. В. Ф. ...

М. В. ...

Звіт про використання субвенції для будівництва храму головою громади Михайлом Риганом.

ПРАВОСЛАВНАЯ ОБЩИНА ВЪ УЖГОРОДѢ

39

Предметъ: Отчетъ въ израсходованіи державной субвенціи на постройку Храма-памятника въ Ужгородѣ.

Къ числу: 38.944.III.4 аи 1933.

Земскому уряду для Подкарпатурскаго Края въ Ужгородѣ.

Въ отвѣтъ на Ваше распоряженіе отъ 9. мая 1933 г. имѣемъ честь предложить отчетъ въ израсходованіи державной субвенціи, полученной на постройку Храма-памятника въ Ужгородѣ а также 38 оригинальныхъ счетовъ, на общую сумму въ 71293 Кч 08 г., то есть семьдесятъ одну тысячу, двѣста девяносто три кч. и 08 геллеровъ.

За Ужгородскую православную общину

предсѣдатель: М. Риган

секретарь: А. Кенар

В. м. addressei V. m. xdd.

Stamp: UZGOROD, Cisto, Dostlo dne 5 IX. 1933, Zid. 18944, D. 132

Поступилъ к рѣшенію комисіи

Handwritten notes and signatures at the bottom of the document, including a list of numbers and a signature.

№ 6

Лист епископа Мукачівсько-Пряшівського Володимира (Раїча)
адресований Земському Уряду Підкарпатської Русі
щодо конгруа (грошової плати) ігумену Аверкію (Таушеву).

ЕПАРХІАЛЬНОЕ УПРАВЛЕНІЕ ПРАВОСЛАВНОЙ ЕПАРХІИ МУКАЧЕВСКО-ПРЯШЕВСКОЙ

Число 3121 1938 . Хустъ, 12. декабрь 1938 г.
въ Хустѣ.

Предметъ: Таушевъ Александръ/игумень
Аверкій/, бывшій настоятель
прихода въ Ужгородѣ; конгруа.

Отвѣтъ на число
Приложенія:

Земскому Уряду для Подкарпатской Руси

въ Хустѣ .

Честъ имѣемъ сообщить земскому уряду, что Александръ
Таушевъ / игумень Аверкій /, бывшій настоятель православнаго
прихода въ Ужгородѣ, по нашему порученію остался временно
въ Мукачевѣ, для храненія оставшагося тамъ епархіальнаго
имущества и обслуживания православныхъ въ Мукачевѣ и Ужгоро-
дѣ.

Просимъ земскій урядъ послать конгруу вышеупомянутаго
священника намъ, если это возможно, для пересылки ему.

Епископъ
мукачевско - пряшевскій
Владимиръ

ZEMSKY ÚRAD V UŽHOŘANĚ
Došlo dne: 15 XII. 1933
Č. 3276 P.VII.

23290/38

*Договір купівлі-продажі земельної ділянки
під Покровський храм.*

Д о г о в о р к у п л и - п р о д а ж и

який був заключений цього дня між городом Ужгородом, представленим градоначальником г. К. Грабарем, як продавцем, и Ужгородскою православною общиною, представленою ея председателем г-ном д-ром Влади-миром П. Гомичковым, как покупателем на нижеслѣдующих условиях:

1. Город Ужгород, предст. градоначальником г. К. Грабарем про-даст настоящим на основании рѣшенія городской Думы от 28. июня 1928. на-всегда и неотъчно Ужгородской Православной Общинѣ участок городской зем-ли, находящійся на Вербнику, а именно парц. обозначенную ч. 18 в относи-тельном городском планѣ пространством в 1207 м² под постройку церкви и при-хотских зданій за согласно установленную покупную цѣну 36210 Кч. / трид-цать шесть тысяч двѣсти десять Кч./

2. Ужгородская Православная Община купует обозначенный выше участок земли и обязуется уплатить выше названную покупную цѣну нижеслѣдующим способом: 10000 Кч. /десять тысяч Кч./ при подписи сего договора а оста-ток 26210 Кч. / двадцать шесть тысяч двѣсти десять Кч./ послѣ того, как продавец выставит и перелает ей пригонный документ для перевода пра-ва собственности в зем. книгах.

3. Продавец берет на себя полную отвѣтственность за всѣ налоги вклю-чительно с налогами от прироста имущества и за всѣ бремена, находящіяся на относительном участкѣ, предметѣ сего договора.

4. Продавец обязан относительный участок передать в полный и исклю-чительное владѣніе покупателю в теченіи 3 дней послѣ заключенія сего договора.

5. Покупательница заявляет настоящим, что подчиняется условіям пере-численным под I - 2 протокола засѣданія Городской Думы от 5. июня 1928 ч. 11076/28 а именно: I. что обязывается уплатить городу относительную часть расходов, приходящую на эту парцеллу по случаю регуляціи берега У-жа, устройства улиц и насыпй, которыя то работы проведет город и 2. со-глашается с тѣм, что переводеніе права собственности послѣдует только послѣ того, когда постройка будет начата. Покупательница предоставляет

Продовження Додатку № 7.

себѣ однако права начать постройку в теченіи 1930 году, на что продавец настоящим дает свое согласіе.

6. Обѣ договаривающіяся стороны заявляют согласно, что в случаѣ спора возникшаго из сего договора, подчиняются полсупности Окр. Суда в Ужгородѣ.

7. Расходм по составленіи сего договора и перевода права собственности несет покупательница.

Сей договор изготовленнй в 2 /двух/ экземплярах был сторонам прочитан и без возраженія ими подписан.

Ужгород, дня 14. Декабря... 1929.

Копиями
Д-р Владимир Александрович
председатель комиссии

Переру нами:

Александр Сид

Куп- Вулиця

Лист-прохання про списання боргу за землю з підписами ігумена
Аверкія (Таушева) та голови Церковної управи храму
Іларіона Цуркановича.

✙

ЦЕРКОВНАЯ УПРАВА
ПРАВОСЛАВНОЙ ОБЩИНЫ
ВЪ УЖГОРОДѢ

CIRKEVNÍ ÚRAD
PRAVOSLAVNÉ OBCE V UŽHORODĚ

Ужгородъ, 5 февраля 1936 года.

ГОРОДСКОЙ УПРАВѢ
ГЛАВНАГО ГОРОДА УЖГОРОДА
въ Ужгородѣ.

Церковная Управа Православной Общины въ Ужгородѣ снѣмъ обращается къ
Городской Управѣ Главнаго Города Ужгорода съ пекерѣйшею просьбой - от-
писать остатекъ долга за участекъ земли, на которѣмъ выстроенъ православ-
ный храмъ-памятникъ русскимъ воинамъ, павшимъ на Карпатахъ въ мировую вой-
ну, въ суммѣ 12.310 Кч.

Преніе свое Церковная Управа обосновываетъ тѣмъ, что Православная
Община въ Ужгородѣ, весьма малочисленная/по эфф. статистикѣ всего 274 ду-
ши, изъ которыхъ лишь около 100 душъ въ состояніи дѣлать регулярные де-
нежные взносы на нужды общины/, крайне обременена долгами, сдѣланными при
постройкѣ храма, и не въ состояніи сама своими силами съ ними расплатить-
ся, если не будетъ оказана ей необходимая помощь. Между тѣмъ, храмъ еще не
достроенъ, и въ случаѣ, если Городская Управа не пойдетъ навстрѣчу и не от-
пишетъ Православной Общинѣ долга за землю, постройка храма еще очень долгие
временя не сможетъ быть доведена до конца, что не въ интересахъ самой Горе-
дской Управы, ибо тельно во исполнѣ законченномъ видѣ храмъ-памятникъ явится
лучшимъ украшеніемъ той части города, гдѣ онъ расположенъ. Въ настоящее вре-
мя общая сумма всѣхъ долговъ, не считая указаннаго долга за землю, дости-
гаетъ цифры около 18.000 Кч., а сбережѣ на нужды храма, не превышавшихъ въ
среднемъ 1.000 Кч. въ мѣсяцъ, едва хватаетъ на покрытие текущихъ расходовъ
и на уплату самыхъ неотложныхъ долговъ по срочнымъ векселямъ.

Церковная Управа надѣется, что Городская Управа пойдетъ навстрѣчу
Православной Общинѣ и поможетъ ей въ достойномъ завершеніи высеконкуль-
турнаго начинанія, какое, безъ сомнѣнія, представляетъ собой столь ху-
дожественно-выстроенный храмъ-памятникъ русскимъ воинамъ, даже и теперь,
въ еще не законченномъ видѣ, являющийся однимъ изъ прекраснѣйшихъ зда-
ній города, по общему признанію, какъ истинныхъ жителей, такъ и пріѣзжихъ
гостей.

Гермогенъ Аверкій.

Настоятель Православнаго
Прихода въ Ужгородѣ.

Иларіонъ Цуркановичъ

Председатель Церковной Управы

И. М. Мельничукъ

Казначей Православной Общины

№ 9.

*Перед листівок храму, що випускалися громадою
для фінансування оздоблення храму.*

А. Ганзенъ.
Храмъ-памятникъ русскимъ воинамъ, убиенымъ въ
мировую войну. Ужгородъ, Подкарпатской Русь.

Печатано въ Типографіи Школьной Помощи
въ Ужгородѣ.

ОТКРЫТОЕ ПИСЬМО.

Издание Православной общины въ Ужгородѣ. Весь
сборъ отъ продажи сего издания пойдетъ на внутрен-
нее устройство храма-памятника. Цѣна Кч. 2.—.

№ 10.

Архівне фото храму середини 30-их років.

№ 11.
Фотолістівка 30-х років ХХ ст., що друкувалася урядом м. Ужгороду.

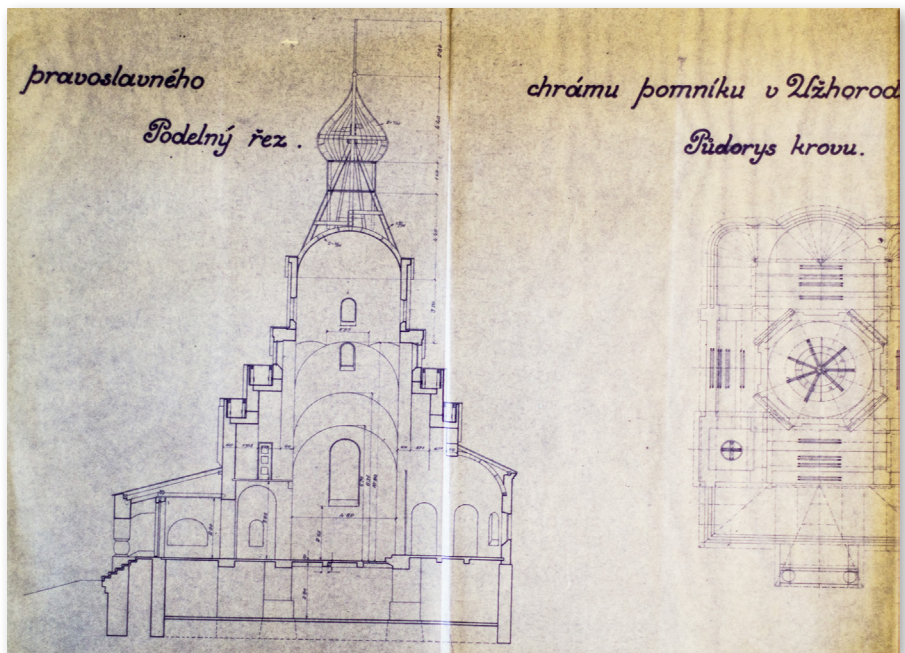
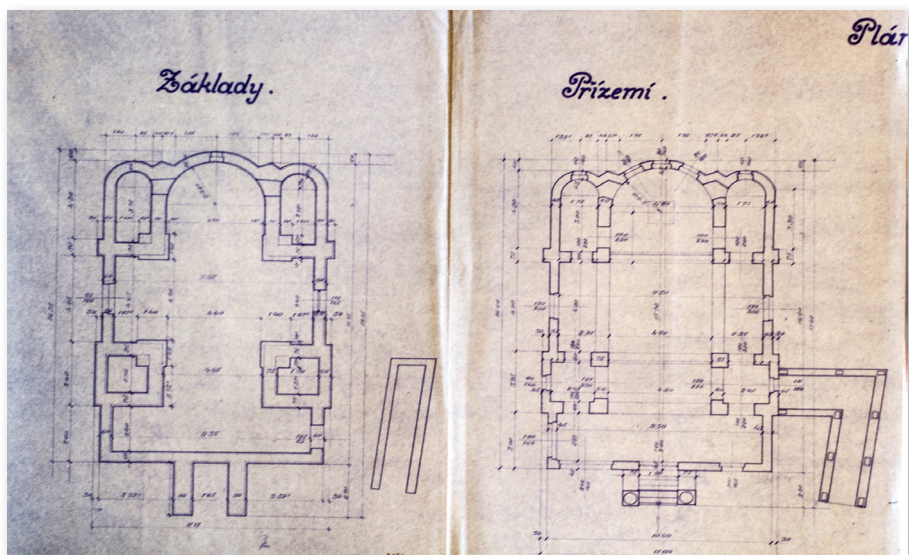
№ 12.

Етап будівництва храму.

№ 13.

Частина проекту Покровського храму.

№ 14.

Інвентаризація майна храму проведена після встановлення Радянської влади в Закарпатській області.

И Н В Е Н Т А Р Ъ						
Свято - Покровской Церкви - Храма Памятника в Ужгороде.						
№ пп	Название предмета	Штук	Когда приобретено	Цена		Примечание
				Руб.	коп.	
1.	Св. Патир / Чаша/позолочена З.			200	-	
2.	Св. Дякове /позолоченый	2.		50	-	
3.	Звезда / позолочены	2.		30	-	
4.	Линя /серебряная/	2.		10	-	
	Богие Копие с ручкой	2.		10.	-	
6.	Прибор для благословения хлебов	1.		50	-	
7.	Св. Евангелие /посеребри.	1.		100	-	
8.	Дароносница/позолочая./	1.		50	-	
9.	Крест на престольный	2.		150	-	
10.	Кадильница/посеребена /	2.		100	-	
11.	Св. Престол /деревяный/	1.		100.	-	
12.	Покровы на Престол	2.		100.	-	
13.	Завеса на Царские двери	1.		80	-	
14.	Шкапы для одежий/дерев./	2.		100.	-	
15.	Стол для панахид и молеб.	2.		50	-	
16.	Табууретки деревянные	10.		100.	-	
17.	Облечения священнические	5.		1000	-	
18.	Аналой двойной/деревяный/	1.		30.	-	
19.	Доруган /полотняные/	4.		100.	-	
20.	Кварт /дубовый для икон/	2.		500	-	
21.	Богослужебные книги	10.		1000	-	
22.	Иконостас /позлаотель/			10000	-	
23.	Разной величины Иконы	20.		1000	-	
24.	Ковер и дорожки	3.		1000	-	
25.	Литра /стекляная/	1.		200.	-	

Продовження Додатку № 14.

№ пп	Назва предмета	Штук	Колид приобретено	Ціна	
				Руб.	коп.
36.	Семквечник - лампадик	1.		100	-
37.	Лампадик /стекляных вис./	7.		100	-
38.	Плацалица /маелной крсе.	1.		300	-
39.	Кресло ой престолом/дерев./	1.		50	-
40.	Подручники /полотняные/	5.		200	-
41.	Полотенца /разной величин/	10.		100	-
42.	Окнаерти / белая/	3.		100	-
43.	Окнаерть / желтая/	1.		50	-
44.	Чехлы / белая/	10.		100	-
45.	Чехлы / малые/	5.		50	-
46.	Стихарь двиконский	1.		100	-
47.	Бюст /деревяный аналойный/	1.		50	-
48.	Астарый аналой /деревяны	1.		50	-
49.	Крестильный ящик	1.		50	-
40.	Крестильная ванна/жест/	1.		50	-
41.	Полотенца и салфетки	10.		50	-
42.	Иконы в кнотех /позолот/	8.		100	-
43.	Подсвечники /деревяные/	4.		50	-
44.	Сборник нотных песнопений	1.		25	-
45.	Церковные ноты/писанные/	10.		100	-
46.	Церковные ноты /партитура/	1.		15	-
1. Представитель Цеподкома.					
2. Настоятель приходского храма					
3. Трех членов Церковного Совета:					
1.	<i>[Signature]</i>	1.	<i>[Signature]</i>	3.	<i>[Signature]</i>

Продовження Додатку № 14.

И Н В Е Н Т А Р Ь,

Свято - Покровской Церкви - Храма - Памятника в Ужгороде.

Ном. п/п	Название предмета	Штук.	Когда закуплено	Цена Руб. коп.	Примечание.
1.	Св.Потир - Чаша	3.	Пожертв. 1951 г.	300 -	Нужно золотить
2.	Св.Потир - Чаша	1.	"	500 -	Новая
3.	Св.Дискосы	3.	Пожерт.	100 "	нужно золотить
4.	Звездицы	3.	"	30 -	
5.	Лжицы - Ложечка	3.	"	30 -	Две нужно золот.
6.	Копие	2.		20 -	
7.	Св.Евангелия	2.	1935. пожертвован	300 -	
8.	Пятихлебница	1.	пожертвова	50 -	
9.	Дароносица	1.	" в 1936.	50 -	
10.	Св. Кресты	3.	"	100 -	
11.	Кадильницы	2.	"	50 -	Золотить нужно
12.	Кадильница	1.	пожертвован 1951.г	100 -	
13.	Кувшина для вина	2.	"	20	
14.	Одежды священнико.	7.	дарованы	500 -	На 70 % изношены
15.	" "	1.	" 1951 г.	700 -	
16.	Трехсвечник	1.	даровано 1935.	50. -	
17.	Манган для углей	1.	куплено	30.	
18.	Тазик для умив.рук	1.	"	15. -	
19.	Св.Престол-Трапеза	1.		50. -	
20.	Покровы на Престол	3.	куплено	100 -	На 50 % изношено
21.	Завеса на Цар.дв.	1.	"	50. -	"
22.	Шкап на платье	1.	куплено	50. -	
23.	Шкафы на платье	2.	"	100 "	

Продовження Додатку № 14.

Ном. п/п	Название предмета	штук	Когда закуплено	Цена Руб., кот.	Примечание.
48.	Лампадок с чашками	7.	куплено	50 -	
49.	Подносы металичес.	3.	"	30. -	
50.	Иконостас полностью				
51.	Иконы в Алтари	10.	даровано	500 "	
52.	Иконы в Храме	15. и	"	500 -	
53.	Одеяния для стол.	6.	куплено	50. -	На 50. % изн.
54.	Следжы для подсвеч.	16.	"	100.-	" "
55.	Скатерти белые	4.	"	50. -	" "
56.	Полотенца для рук	10.	даровано	50' -	" "
57.	Скатерты на Прест.	2.	"	50. -	
58.	Одежды на Аналон	4.	"	60. -	" "
59.	Стихареи белых	4:	"	50. -	" "
60.	Стихареи розовых	2.	"	50. -	На 70 % изн.
61.	Стихарь диаконоский	2.	куплено	100. -	" "
62.	Стихареи для малч.	4. и	"	20 -	" "
63.	Иконы - Кивоты	4.	даровано	100 -	
64.	Епитрахиль желтый	2.	1950.г.	50. -	
65.	Епитрахиль белый	1.	"	50. -	
66.	Церковные ноты-парт.	4.	даровано	50. -	
67.	Семилампедник	1.	куплено	300 -	
68.	Рам для иконы М.Угр	1.	1951.г.	100 -	
69.	Рам для Тайной Веч.	1.	"	60. -	
70.	Икона Божьей Матери	1.	даровано 1951.г.	50 -	
71.	Икона Христа Спасит	1.	"	50. -	

Список благодійників будівництва храму напечатаний у газеті "Руська Земля".

Списокъ жертвователей на постройку въ Ужгородѣ храма-памятника русскимъ воинамъ, убиеннымъ въ Мировую войну.

(ОТЪ 1926 Г. ДО 20 АВГУСТА 1931 Г.).

Каждый народъ, сохранивший государственность послѣ мировой войны, почтилъ своихъ героев, отдавшихъ жизни на полѣ брани.

Только два съ половиною милліона русскаго воинства было забыто. На трудовыя деньги русскихъ людей и немногихъ иныхъ сочувствующихъ былъ воздвигнутъ въ теченіе 1930 года въ Ужгородѣ Православный Храмъ-Памятникъ русскимъ воинамъ, убиеннымъ въ Мировую войну. Постройка еще не совсемъ закончена изъ-за недостатка средствъ, но уже всѣмъ горюетъ она своею русской красо-

той о жертвенности русскаго воинства. Вѣчная память героямъ! Вѣчная слава жертвователямъ и потрудившимся для этой исторической постройки перваго памятника Россійскому Воинству. Уже вознесена въ немъ лампада и возносится молитва за упокой воиновъ, на полѣ брани живящихъ своей положившихъ... Всякая жертва на достойное украшеніе храма принимается съ благодарностью Православной общиной въ Ужгородѣ.

Ниже публикуется списокъ жертвователей:

Православный храмъ-памятникъ русскимъ воинамъ, убиеннымъ въ Мировую войну въ Карпатѣхъ. Ужгородъ, Поляк. Русь.
Pravoslavny chrám-pomník ruským vojákům, padlým ve světové válce v Karpatách. Užhorod, Poľákzemska Rus.

Губернаторъ Поляк. Руси Д-ръ А. Бескида пожертвовалъ отъ начала постройки въ 1926 и 1928 г. — 2000 кч., въ 1930 г. — 7.500 кч. и далъ заимообразно безъ % 10.000 кч.; М. В. Риганъ пожертвовалъ — 11.014 кч. на постройку и уплатилъ за землю 10.000 кч.; сен. И. Ю. Дуржаничъ — 3.476 кч.; Д-ръ А. М. Гагатко 2.700 кч.; свщ. о. М. Бескида (1926 г.) 100 кч.; свщ. о. И. Ханатъ 300 кч.; И. Суховиловъ (1926 г.) 134.10 кч.; Е. Веллеръ (1926 г.) 300 кч.; Русск. Матца въ Нов. Саду (1926 г.) 385 кч.; А. Т. Гречаниновъ, Парижъ (1926 г.) 50 кч.; Василій Лукачъ, Америка (1926 г.) 200 кч.; свщ. Сиротинъ, Эстонія (1926 г.) 8 кч.; свщ. І. Виноградовъ, Эстонія (1926 г.) 27.39 кч.; Ивашъ Пачувъ, Америка 12.50 долларомъ; прот. А. Розонъ, Гага 30 ф. фр.; прот. Н. Аквиліоновъ, Меттона 150 ф. фр.; Баронесса Врангель 200 динаровъ; Г. Островскій, Дашигъ 34.50 кч.; А. В. Балашевъ, Брюссель 150 белг. фр.; Прот. Д. Владыковъ 100 кч.; Русская церковь въ Нишѣ 36 кч.; Усть-Наровскскіе церковь, Этонія 47.83 кч.; Фих. Фельштъ, отъ общины Катапанка, Америка 350 кч.;

Списокъ жертвователей

на постройку храма-памятника русскимъ воинамъ въ Ужгородѣ за время отъ 26 апрѣля до 20 декабря 1932 года.

Н. Токарская 50 кч.; А. Грабарь 500 кч.; инж. Панкратовъ 50 кч.; директоръ Ядловскій 100 кч.; Ольга Гердова 130 кч.; выручено отъ лоттереи 428 кч. 20 гел.; Н. Н. Кедровъ 2005 кч.; Братство по погребенію русск. правосл. гражданъ въ Прагѣ, сборъ 3000 кч.; И. С. Федоровъ 10 кч. 80 гел.; Д-ръ Ивановъ 10 кч.; А. Веттерова-Бечварова 50 кч.; проф. А. В. Ганзенъ 655 кч.; прот. С. Ноаровъ 30 кч.; инж. В. Дуда 180 кч.; Н. П. Брусилова 150 кч. и семейную икону Бож. Матери въ серебряной ризѣ; Д-ръ А. Федакъ 100 кч.; Виноградскій банкъ въ Ужгородѣ 200 кч.; Я. Шкорниль 30 кч.; Д-ръ Гомичковъ 100 кч. кч.; Д-ръ Кочерганъ 20 кч.; Д-ръ К. 20 кч.; г. Загалка 20 гел.; Словенскій банкъ въ Ужгородѣ 100 кч.; инж. Седлачекъ 50 кч.; Е. Г. 50 кч.; Д-ръ Синицынъ 30 кч.; Д-ръ Дорнякъ 50 кч.; ген. Сватекъ 20 кч.; г. Трузо 20 кч.; Д-ръ Юсковичъ 50 кч.; г. Чехъ 20 кч.; Наталія Мацкевичъ 50 кч.; Отець Берчени 25 кч.; Н. Н. 10 кч.; Д-ръ Бюхлеръ 20 кч.; Д-ръ Бартфай 10 кч.; г. Гершль 10 кч.; Э. Шлезингеръ 20 кч.; Отець Корона 50 кч.; А. С. Васильцевъ 50 кч.; И. П. Черній 50 кч.; Колинга Конрига 90 кч.; В. Лѣвакъ 10 кч.; собрано г. Ядринцевой 24 кч.; Н. С. Бочваровъ 100 кч.; г-жа Маркова 50 кч.; Е. Эльготъ 23 кч.; Мих. Комятій собралъ въ Севлюшѣ 72 кч. (Панцишецъ Марія 7 кч., Лука Клынь 2 кч., Ю. Комятій 10 кч., вдова Юрова Гасулова 12 кч., Ю. Васко 5 кч., Н. Бунакъ 5 кч., М. Бровдій 5 кч., Молнаръ Георгій 1 кч.; М. Кокорчей 5 кч., Вас. Шкопычка 10 кч., П. Гандеръ 5 кч., Вас. Исакъ 5 кч.); Ник. Пименовъ 120 кч.; Державная субвенція 1980 кч.; Епископъ Дамаскинъ 200 кч.; Н. Д. Колоколовъ 20 кч.

Архимандритъ Симеонъ, Римъ 48 кч.; П. К. Григоревичъ Барскій 140 кч.; А. О. Григорьевъ, Финляндія 96 кч.; Русская гимназія въ г. Шумна 135 белг. левовъ; Нарвская церковь, Эстонія 70 кч.; Катерина Брешковская (1926 г.) 270 кч.; Русская Матца въ Люблинѣ 50 кч.; свщ. Алланитовъ, Висбодель 33.40 кч.; Проф. Лоскскій, Прага 154 кч.; и чекъ изъ Америки на 407 кч.; Прот. С. Четвериковъ отъ Архимандрита Пахомія 80 динаровъ; Н. О. Бекръ, Мюнхенъ 23.34 кч.; Митрополитъ Антоній 100 динаръ; Харьк. Институтъ, Н. Сады 245 дин.; Н. Н. 100 ф. фр. — 1927 и 1928 гг. Мих. Косошъ, Бекеровъ 120 кч.; Прот. Мих. Фекула, Америка за календары 932 кч. и 333 кч.; Генералъ Вальмитиновъ, Сербія 126 кч.; Гельсингфорскій правосл. приходъ 225 кч.; Д-ръ Владыковъ 100 кч. и чекъ изъ Америки 78.50 кч.; Собрано редакціей «Новое Время», Бѣлградъ 448.30 кч.; Н. Н. Келеневская 30 ф. фр.; А. Ренниковъ, Парижъ 24.50 кч.; Правосл. община с. Горбовъ, Поляк. Русь 43 кч.; Правосл. община с. Барбано, Поляк. Русь 30 кч.; Собрано М. Михайликонямъ 255 кч.; Іерра-

монах Пантелеймон, за казенный 1000
и чек за казенный на 394,50 к.;
Франск. община: Булаховка 30 к.;
Н. Н. 32,50 к.; Чек. сниск. Любогоско,
Америка на 227 к.; Чек. № 1610 415 к.;
Синт. А. Гутин, Америка, сер. 1814
к.; Гроби. Ливздорф-Казань 17 к.;
М. Н. Есаков, Серби 120 к.; Собрано
Н. Н. Дрефорт, Мор. Трабоян 112 к.;
Смолев. Иваша и Георгий Ципа, Америка
ка 340 к.; Хорь. Дювских Казань Жа-
рона 795 к.; Чек. Немальева 391,50
— 1929 г. Прислав. Вирк. Суд в
Кохшув 50 к.; Подкарпатск. община
из Ужгорода 500 к.; Русск. община,
Кюсталин 80 к.; Ивань Гавели, Кунта-
лощина 25 к. — 1930 г. Штало 112 мин.
гов. Чехосл. 90 к.; Собрано сниск. Г. Па-
ско. Поляк. Русь 648,80 и 3500 к.; Иеро-
ничек. община, Кюсталин 66,30 к.;
Сниск. Ивань Бигард, Поляк. Русь 13,50
к.; Алекс. Грабарь, Ужгород 721 к.;
Архиповск. Владимир и др. 757 к.;
Радане шна 150 к.; Н. Н. 50 к.; Пра-
восо. община из Ст. Диншов, Поляк.
Русь 30 к.; Протерев В. Коломанья
1000 и 6000 к. ввозит автомобиль
безд. пропозитов; Армянская Америк.
община 300 к.; Др. Коломанья 150 к.
и 100 ч. эк. 26 г.; Правосо. община с. Блю-
ловск. Поляк. Русь 3510 к.; Сниск. Любо-
госко Сухоболоня 40 к.; А. П. 27, 70 к.;
Евля Ковачь, Ужгород 100 к.; Иеро-
нич. Арсени 30 к.; Вел. Ки. Ольга Алек-
сандрина 1343 к.; Ген. Холоронск.
отв. Венесуэла Отманский 200 к.; Ив.
Владка, Аргентина 112 к.; Редация «На-
родных Листов», Прага 20 к.; Иеро-
ничек. Золина 30 к.; Правосо. община
с. Каноры 50 к.; Н. Н. 25 к.; Мер-
Уетъ, Америка 2 доллар; Глаз Пшако-
ва, собр. из Кошувск 100 к.; Г. Со-
ловьев, Серби 97 к.; Сниск. В. Вакор-
ск. с. Бабоян Покуты 40 к.; Др. А.
Пасей 40 к.; Др. Н. Рухляк 75 к.;
А. В. Федоров, Ужгород 40 к.; Пож-
ертвован. сниск. Собр. из в. Крив-
ж. Знамения Бож. Матер. с Русскою и
Раданскою 76 к.; Анна Лодига Фелорон-
ск. с. Русское В. чек. Пашев. Русск.
Русское 5 к.; Гавриль Лодига, с. Рус-
ское 20 к.; Алекс. Лодига, с. Русское
5 к.; Др. Е. М. Балалайск. 750 к.;
Ред. Лашенюв 100 к.; Сниск. Полюшко
37,45 к.; Правосо. община с. Давно-
во 15,50 к.; Труда русская вь Сечо-
вцах 66 к.; Г. Фортан, Ужгород 105
к.; М. Комитъ, Севилья 20 к.; Пра-
восо. община с. Монастирль 20 к.; Вергел-
Александр 20 к.; Мих. Подкарпатск.
26,70 к.; Прав. община с. Нересина 40
к.; Народная Касса вь Ужгород 20
к.; «Самолетов» Ужгород 100 к.;
П. П. Гатавск, Ужгород 200 к.; На-
родный фил. фил. Братислава 190 к.;
Памятник Освобожден. Прага 190 к.;
Секретариат Независ. Единог. Мел. Лер-
нерев, Прага 30 к.; Баньк. Чед. Лейт,
фил. Колинъ 20 к.; Земель банк, Пра-
га 200 к.; Баньк. Чед. Лейт, фил. М.
Острова 52 к.; Америка-Слов банк,
Ужгород 100 к.; Г. Майерск, Ужго-
род 100 к.; Епископ Велановск и др.
620 к.; С. Н. Радискии 50 к.; «Легко-
е» страхование, Прага 20 к.; Баньк.
Чед. Лейт, фил. Поправъ 15 к.; Г. Родъ,
Америка 855 к.; Собрано гавель Н. Н.
Вольар вь Ужгород 71 к.; Собрано
гавель Головиш вь Ужгород 53 к.;
Сберк. Касса Ирад. Бангор. из Хустъ
50 к.; вь Хустъ 30 к.; вь Мукачев 100
к.; Пожертвовано на выниск. планины
20 к.; Н. Токварск 60 к.; Иосиф Яку-
шак 20 к.; Ивань Панетон, Ужгород
60 к.; Тихов. Кивмене, Ужгород 30
к.; Антошич Фидарь, Ужгород 100 к.;
Поляк. Федоров 100 к.; А. Ф. Павлова
175 к.; Генерал. Прхала 100 к.; Ф. Би-
ер и сниск. 10 к.; Собрано вь Прагъ Г.
Майеровск. 25 к.; Ф. Кошарск. В.
Мано 30 к.; Др. Фелет 170 к.; Госу-
дарственная поддержка 30,000 к.; Др.
Иваша, Братислава 20 к.; Мих. Мох-
начъ, Ужгород 50 к.; Иосиф. Алек-
сандар, Волосина 50 к.; Др. А. То-
ронский 20 к.; Иж. С. Приходко, Таре-
во 255 к.; А. Дурманъ 47 к.; Др. Е. П.
Тельняш 10 к.; С. Рыбаль, Париж
135 к.; П. Гаушова 25 к.; Др. Усти-
нович, Ужгород 100 к.; Глаз Полю-
шко, Ужгород 50 к.; Др. Павелъ,
Ужгород 50 к.; Инифор. Галушк,
Ужгород 319 к.; П. Петровичева 50
к.; Сниск. русская, вивода 600 к.;
Члены Ова «Миръ», Прага 63 к.; Др.
Е. Подвешки 112 к.; Правосо. приходъ
Кибары 76,50 к.; Др. Лодьянъ 100 к.;

Наталия Вольдар, Ужгород 20 к.; Ив.
Кайсий 50 к.; Кузальский, Антверп.
Лисковъ, Вильгельм, Берсвикъ, Варо-
новъ, г. Раданъ 2,145 к.; Собрано А. Па-
номьянъ 93 к.; Легитимы из Яромира Ви-
Синт. А. Гутин, Др. Логотоний и др. 67 к.; Л.
А. Фоческа, Еленич Страла, Лесина
400 к.; Ивань Кубуревъ, Ужгород 120
к.; Сниск. В. Бескид 10 к.; Правосо. об-
щина с. В. Лучек 250 к.; Др. Гошич-
ковъ, Ужгород 330 к.; Др. Спичакъ,
Ужгород 70 к.; Отъ раин. шниц. Вр-
отислава 428 к.; А. С. Васильевъ, Ужго-
родъ 640 к.; М. Ф. Гройскъ, Ужгород
400 к.; Янъ Роминъ, Ужгород 20 к.;
Ивань Фенцаш, Америка 334 к.; Госу-
дарственная поддержка 10,000 к.; Др.
Криваскавск. Перешит 50 к.; Др. Ци-
ренский и др. Гродно 431,30 к.; Иано-
вичек. Ноакъ 50 к.; Георги Феншис.
Петровичи 120 к.; и арестъ; Пушка За-
маръ 10 к.; О. Лодворская, Хустъ 40
к.; Н. М. Солонга, Бреславль 50 к.;
Собрано вь Прагъ Н. Стралаво 200 к.;
Лоджик. Ира. Мучачено 50 к.; Сниск.
Чоковъ и Славонск. вь Росии, Прага
20 к.; Арт. ноякъ № 112, Ужгород 150
к.; Анна Павильк, Каларар 100 к.;
Владимир Черныкъ из доверен. Лос-
кофъ 1,500 к.; Пшк. 30 ноякъ из Ужго-
родъ 50 к.; Земель военный штабъ По-
ляк. Русь 50 к.; Сниск. Явловск отпа-
сокъ, Ужгород 50 к.; Собр. русск.
раннихъ шниц 623 к.; Вас. Шерешин 60
к.; Ив. Ирикоши, Ужгород 20 к.;
Др. А. Секретарийск. Ужгород 300 к.; Др.
Игорь Петрикъ, Ужгород 200 к.; Др.
Кузальск. Волоное 50 к.; М. Вышалка
20 к.; Др. Малочин, Мучачено 300 к.;
Ив. Н. Шандоръ, Прага 50 к.; Корет.
Лонка, Ужгород 40 к.; Русское Наро-
дн. Соединение 300 к.; Судья Хороникъ
50 к.; Зем. Секретариатъ Мел. Нар. Де-
марк. Ужгород 200 к.; Др. Алекс. Я-
Бескид, Ужгород 80 к.; Др. Карель.
Ужгород 180 к.; С. Макашиковск.
Ужгород 400 к.; В. Врота, Америка 100 к.;
Иероничек. Волосин 20 к.; Кухильк Ва-
линчик, Париж 20 к.; Милаш Витнеш-
ск. Ужгород 20 к.; Др. И. Марковск.
Мучачено 100 к.; Марин Гавей, В. Лучек
10 к.; Лавра Марин, В. Лучек 5 к.; П.
Берекъ, с. Русское 50 к.; Сниск. Петр.
Карель, Америка 100 к.; Н. Н., Америка
100 к.; Др. Лорке, Севоние 100 к.;
Иж. В. Полюшко, Севоние 10 к.; Ру-
бинъ Петрова, вивода, В. Лучек 100 к.;
Варга Михаловка, вивода, В. Лучек 100
к.; Др. А. Федакъ 50 к.; Ив. В. Кал-
евск, Ужгород 40 к.; Ваксий X. Ужго-
родъ 20 к.; Н. Н., Ужгородъ 5 к.; В.
Месарошъ, Ужгород 620 к.; Др. Со-
боръ, Ужгород 100 к.; Иж. А. Пашемий.
Севилья 25 к.; Провок. Пелатъ, Ужго-
род 20 к.; Ив. Визл. Брукснова 300 к.;
Валд. Балларъ, Ужгород 15 к.; и отъ
казавк. вь пользу постройки отъ ала-
ванья планины на 6 месяцев; П. Блю-
жоский, Америка 60 и 32 к.; Стефанъ
Овертинский 5 к.; Др. Полномочен.
Н. Березин 30 к.; Проф. Секретарийск.
др. 76,20 к.; П. Вестфал 10 к.; М.
Янош, Ужгород 300 к. и на 3,400 к.
пожертвован. вивода; А. Тарасовъ
205 к.; Правосо. приходъ вь Пизнъ
255,55 к.; В. С. Лашинъ, Ужгород 100
к.; Париз. Ужгородъ 40 к.; Др. С. Фе-
дакъ, Мучачено 40 к.; В. Веселин 20 к.;
Нар. банк. Чед. вь Мухомой 17 к.; Г. Бо-
вакск. из Америки 265 к.; Др. Н. И.
Петригаш, Мучачено 50 к.; Баньк. Чед.
Лейт, Поправъ 20 к.; Иосиф. Бартош.
Находъ 100 к.; Др. Ноакъ, Ужгород
20 к.; Др. Блага, Ужгород 20 к.;
Др. Милашск, Ужгород 30 к.; П. П.
Сова, Ужгород 100 к.; Шт. касс. Рау-
мовск, Ужгород 50 к.; Ст. Медешин,
Ужгород 50 к.; Др. В. П. Краматоръ,
Прага 100 к.; Банька Кофобон, Прага
10 к.; Л. П. Могильницка, Ужгород
50 к.; М. Милевича, Ужгород 10 к.;
Др. К. Фрошъ, Ужгородъ 65 к.; То-
варск. Батъ, Синт. 200 к.; Собрано
Исаакъ вь Прагъ 100 к.; Миларскан
Залюшка, Прага 10 к.; Ген. Лашинъ, Пра-
га 20 к.; Проф. Лавонко 10 к.; Сниск.
Баранович, Серби 183,50 к.; Янъ Мел-
вичий, ютаръ 20 к.; А. Насалаский,
Врно 130 к.; Собрано г. Головиш и г.
Шуревск вь Ужгород 390 к.; П. Н.
Шульц, Ужгород 10 к.; Собрано г.
Ивановичъ вь Мор. Трабоян 173 к.;
А. Касперск, Австрия 810 к.; Иж. Па-
вель Майко 25 к.; А. Рязанов, Прага
100 к.; Правосо. община с. Бочкова
100 к.; Правосо. община с. Намкова 34,60

к.; Генерал Миларъ, Париж 66 к.;
Иероничек. Варлаамъ 49,50 к.; Правосо.
община с. Березовий 53 к.; Г. Перугъ,
Ужгород 10 к.; Дюверъ Владиславъ,
Ужгород 300 к.; Епископ Шелльнъ Ви-
гильский 500 к.; Богачева из Латвия 100
к.; Сниск. изъ Франшии 32 к.; Собр.
А. Кедзла вь М. Трабоян 34 к.; Е.
Морозова, Болгария 12,50 к.; Поляк. Пе-
ливанъ, Мучачено 10 к.; Др. Иванюв,
с. Лета 155 к.; Др. Катковск, Польша
25 к.; Голова, Ужгород 310 к.; В. Св-
дковск, Ужгород 20 к.; Ив. Неро-
новъ, Ужгород 300 к.; Забубикъ, Ужго-
родъ 450 к.; Мелкарежъ, Ужгород
50 к.; Снискъ, Ужгород 190 к.; П. П.
Н. Д. Коломанья, Ужгород 130 к.; Др.
Снотковъ, Ужгород 1,200 к.; Томашко-
ко, Ужгород 50 к.; С. Поповъ, Ужго-
родъ 20 к.; М. Кроуновск, Ужгород
10 к.; Т. А. Лисскъ, Ужгород 135 к.;
Иж. Калувск, Ужгород 10 к.; Н. Стр-
ниль, Ужгород 10 к.; Сниск. Ужго-
родъ 5 к.; П. Петровъ, Ужгород 5 к.;
Глаз Сидлова, Ужгород 5 к.; Зиньск,
Ужгород 10 к.; Др. Колонга, Ужго-
родъ 10 к.; Е. Н. Гошовск, Ужгород
30 к.; Гжа Шолна, Ужгород 20 к.;
Глаз Мелановск, Ужгород 5 к.; Гав.
Якубовина, Ужгород 15 к.; Ефремъ,
Ужгород 20 к.; Снискъ изъ сборовъ
изъ хмля вь арестъ Государственнъ
изъ 1903 и 1904 года, которая обложна была
перевана на постройку каменн-звита
ка 2,425 к.; Государственная поддержка
10,000 к.; Госуд. подержка 5,000 к.;
Епископ. Грохалъ 100 к.; Др. Папъ
50 к.; Др. Ринбергъ 50 к.; Собрано
С. Г. Кроуновск, Мучачено 320 к.; Епископъ
Сардинъ (Болгария) 100 к.; Б. О. Нав-
милъ 30 к.; Восстановлен. Епископ.
Прага 20 к.; Прав. община с. Ново-
селыня 21,000 к.; с. Бесерона 100 к.; с.
с. Бомонова 35 к.; с. Савонкова 230 к.;
с. Березинск 30 к.; с. Горничева 54,70
и 31,70 к.; с. Витини 16 к.; с. Ивз
7,40 к.; с. Керещан 23 к.; с. Сопричан
25 к.; с. П. Аминъ 20,62 к.; с. Чанов-
ца 100 к.; с. Вланъ 21 к.; с. Ст. Давид-
кова 10 к.; с. Терноное 1,860 к.; свитъ
с. Вас. Коломанья 35 к.; Др. А. Ста-
новий 50 к.; Др. Соломонъ Калы-
ничъ 50 к.; о. Протосиенск Др. Сте-
панъ 50 к.; Иероничек. Велановск
30 к.; Собрано г. Кононово из Нитрѣ
65 к.; Н. Абрамовичъ 50 к.; Ева Кре-
виль 20 к.; Др. Куральск 20 к.; И.
Рыбковъ 20 к.; Крелья 20 к.; Ротманъ
10 к.; Др. Манделъ 50 к.; А. Моль-
наръ 10 к.; Канторъ 20 к.; и белнатия
фотографическая работка; Др. Немец
100 к.; Антека Якубовина 20 к.; Др.
Иосифъ Горефий 100 к.; Кузари 20 к.;
Н. Н. 170 к.; Редация газеты «Русск.
Земля» — труды и принадлежност.
белнатов 1-го класне постройки и др.;
Титопария Ова «Школьная Полюшко
вала» белнатия печатание возлова и
подписная листовъ и акактъ 2-го клас-
не постройки; Вел. Книгина Анастасия
Николаевна пожертвован. серебряной
образъ Снискитъ, передъ которымъ зо-

Продовження Додатку № 15.

MY TRAJA TO DANE NADHERNE DO
PORIADKU!
Moje najverejnie spoluzaoovnicie
SPORAK NERIKULES
a Dr. Oetkera praskod ko
petiva „Mudra flava“.
Kto sa chce naučit mojomu amenu, moza
biti na mila. Kuchie Kuchta) Bratislava,
post. priehradka cislo 276.

Palivove dhrvi, uhli a koks dodava za
najlepsiich cen

FODOR LADISLAV

obchod kamenim
uhlim, koksem a
palivovym dhrvim

UZHGOROD, MUCENA ul. 3/a.

TELEFON 348.

Игнатъ Шпире
Ужгородъ

Швейные машины, велосипеды,
детскія коляски, коловоротки,
граммофоны, электрическй при-
надлежностъ и электрическые
карманные фонари.

„КОРСО“ — торговый домъ
ШТЕРНА ЗОЛТАНА,
Ужгородъ Корсо

Самая больша и самая деш-
евая торговля Подкарпат-
ской Руси со спортивными принадлежностями и игрушками.

Издатель: Издательское Дружество «Русская Земля» вь Ужгородъ. Ответственный редакторъ: И. Ю. ЦУРКАНОВИЧЪ.
Типография «Школьная Помощь», Ужгородъ, Радивская улица № 48.

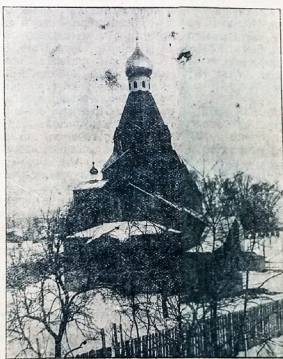
Списокъ жертвователей на постройку въ Ужгородъ православнаго храма-памятника русскимъ воинамъ, убиеннымъ въ мировую войну.
(Продолжение).

Исправления. Въ списокъ жертвователей, напечатанномъ въ № 32 «Русской Земли», опинки исправляются слѣдующимъ образомъ:

Напечатано: «Архимандритъ Амаринохій» — нужно читать: «Архимандритъ Амфилохій».

Напечатано: «Владиславъ Черныхъ съ дочерью» — нужно читать: Владиславъ Черихъ съ дочерью.

Кромѣ того при версткѣ газеты выпала строчка: «Собрано въ Бриг. В. К. Фростъ — 190 кч.»

Православный храм-памятникъ русскимъ воинамъ, убиеннымъ въ мировую войну въ Корпачевѣ, Ужгородѣ, Подкарпатск. Край.

Pravoslavy chrám-pomník ruským vojínům, padlým ve světové válce v Korpatěch, Užhorod, Podkarpatská Rus.

ОТЪ 21/IV 1931 ДО 26 АПРѢЛЯ 1932 Г. ПОСТУПИЛИ СЛѢДУЮЩΙΑ ПОЖЕРТВОВАНІЯ:

О-во сербскихъ женщинъ (Книгина Любимъ мещеръ Епископа Иосифа — 500 кч.; Э. А. Форвардъ (въ уплату за пересылку церковныхъ вещей изъ Эстерни) — 1000 кч., изъ которыхъ уплачено по назначенію 602 кч. + 5 кч. почтой. расх. и 393 кч. возвращено; Н. Н. — 100 кч.; г-жа Хиванова — 30 кч.; Н. Н. — 5 кч.; г-нъ Лашенковъ собралъ въ Кошицахъ — 107 кч.; Д-ръ И. А. Андерко (вмѣсто вѣнка на могилу Д-ра Мори) Начало см. «Русская Земля» № 32 отъ 1931 года.

Книгина галицкаго) — 50 кч.; Д-ръ Северинъ Родъ — 300 кч.; И. С. Федоровъ 65 кч. — 20 г-жа Фисалъ — 30 кч.; Иж. Стрижаръ — 195 кч.; Собрано П. Стрижаръ въ Кошицахъ — 85 кч.; Иж. Ардамакшъ, Аргентина — 41 кч. 70 г.; г-нъ Махъ, Прага — 10 кч.; А. Кустяновичъ — 50 кч.; Баньскъ мѣст. летѣй. Прага — 100 кч.; (всего 200 кч.); Иж. Четка, Прага — 50 кч.; Д-ръ Фрусъ — 15 кч.; Д-ръ К. П. Мавчикъ — 200 кч.; Д-ръ Кавлягинъ — 50 кч.; Н. Н. — 80 кч.; А. Безъязычный — 10 кч.; Д-ръ М. Федорко — 25 кч.;

Н. Спитковъ — 10 кч.; Дарія Феод. Черни — 50 кч.; Нина Христенко — 100 кч.; Д-ръ Е. Вальничскій — 250 кч. (всего 950 кч.); Лонгисъ Ира — 200 кч.; Ив. К. Эдвардскій — 100 кч. (всего 400 кч.); фотографъ Южикъ — 30 кч.; Епископъ Ланаскисъ — 200 кч.; Н. Н. черезъ Успенское братство — 22 кч.; Иж. Ра. Берисевичъ — 10 кч.; Д-ръ Винаришъ — 10 кч.; Евафимъ Малиничъ изъ Бузюнскаго Премислава въ Прагѣ 48 кч.; Собрано В. Я. Сато въ Прагѣ 170 кч.; А. В. Федоровъ — 50 кч.; Собрано г. Михайловъ — 117 кч.; А. С. Васильевъ — 50 кч. (всего 690 кч.); г-нъ П. Шинский 100 кч.; Ивн и Олга Гердана — 300 кч.; Иж. Калдусъ — 10 кч.; А. Фискаръ — 29 кч.; Сенаторъ И. Ю. Цуркановичъ — 50 кч. (всего 3526 кч.); Ф. Сиротко —

500 кч. (всего 1700 кч.); Я. М. Г-штабъ, Ужгородъ — 20 кч.; (въ память родной 6-й батареи 9-й артилл. бригады); Вяч. Ив. Штейфъ, Прага — 100 кч.; Иж. Зель — 100 кч.; Иж. Селларъ — 50 кч.; Н. Н. — 50 кч.; Президентъ А. Розсипаль — 500 кч.; Д-ръ Адель — 50 кч.; Семья Кроулицкошыхъ — 50 кч.; Зависна — 15 кч.; Ю. Пелехъ — 20 кч.; Яирса. Машата — 25 кч.; Н. Н. — 20 кч.; г-нъ Валеръ — 10 кч.; Д-ръ Петренскій — 10 кч.; Д-ръ Стасевъ — 10 кч. (всего 510 кч.); Иж. Ироносскій — 10 кч. (всего 30 кч.); Ред. Вишинскій — 10 кч. (всего 30 кч.); Фешапановъ — 10 кч.; г-нъ Формати 20 кч. (всего 125 кч.).

Строительная Комиссія по постройкѣ храма-памятника въ Ужгородѣ выражаетъ глубокую благодарность всѣмъ жертвовавшимъ и Боженъ Феодорову Кроулицкошю, Иж. Вяч. Стриду, Дарію Феодосіевичъ Черній и другимъ потружившимъ на сбору пожертвований.

Христось Воскресъ.

Воскресъ Христось, Воскресъ —
Воистину воскресъ!
Воскресъ Христось, Воскресъ.
Изъ мертвыхъ во славъ, во славъ
бо днесь.

Воскресъ Христось, Воскресъ —
И намъ жизнь вѣчную принестъ.
Воскресъ Христось, Воскресъ
Изъ мертвыхъ во славъ, во славъ
бо днесь.

Воскресъ Христось, Воскресъ —
И гдѣ же жало адаво и мечь?
Воскресъ Христось, Воскресъ
Изъ мертвыхъ во славъ, во славъ
бо днесь.

Воскресъ Христось, Воскресъ —
Знаеть каждый это, ибо днесь.
Воскресъ Христось, Воскресъ
Изъ мертвыхъ во славъ, во славъ
бо днесь.

Воскресъ Христось, Воскресъ —
На небѣ, на земли, Тебѣ слава,
честь,
Воскресъ Христось, Воскресъ
Изъ мертвыхъ во славъ, во славъ
бо днесь.

Воскресъ Христось, Воскресъ —
Всѣ мы вызываемъ днесь.
Воскресъ Христось, Воскресъ
Изъ мертвыхъ во славъ, во славъ
бо днесь.

Василій Русинъ.

НОВОСТИ.

Поздравляемъ всѣхъ читателей съ праздникомъ Святлаго Христова Воскресенія и шлемъ искреннія пожеланія радости и мира и любви въ эти дни всерпоценія...

РЕДАКЦІЯ.

— Въ Подкарп. Русь прѣехали годовалские журналисты Шлобозъ и Арень-де-Вривъ. Цѣлю ихъ поездки есть изученіе Средней Европы и ея народовъ и туристка.

— На днѣхъ 16-лѣтній мальчикъ изъ В. Лучекъ пришелъ въ Мукачевево сѣно, сядя на верху воза, и, когда въѣзжалъ на базарную площадь, возъ перевернулся... Мальчикъ утѣль, головой ударился о деревенскій колъ и на мѣстѣ былъ мертвъ.

— Сеянннхъ изъ В. Вызничъ Иванъ Гиминець работаль съ женою въ полѣ и тамъ же были ихъ маленькія дѣти, одно 2-хъ лѣтъ и другое около года. Были тамъ и другія дѣти и всѣ бурбой игрались, собирая сухой бурьянъ и бѣлье въ одну кучу. Загнѣ се и прыгали отъ радости, глядя на огонь. Кому то изъ старшихъ дѣтей пришло въ умъ толкнуть маленькихъ Гиминицкошыхъ дѣтей въ огонь. На крики несчастныхъ прѣбѣжали родители, но тѣа дѣтей

№ 16.
Фрагмент Пам'ятної книги, куди вносили записи гості храму.

Листів книг 18. XII 1938.

Нагадав сія книжк при Настанові сего святого Храма-палаткишка

Цімент Двёркин (Шурмант), которого делья приходили
святишканы в Увердыю оу 22 августа 1932 года по 1 марта 1939 года.

Миротельник Мелетия Яков (27/XI-1938)

Стрелювский Яков Якович
Фр. Ефрем Ситинский

Дмитрий 29.

Мелетий ст.

Ульяновский

Левинский

Григорий Федоров

Григорий Федоров

Дмитрий

Дмитрий

Савва

10 в.

11 в.

Виктор

Петр

Петр

Петр

Петр

Петр

Петр

Петр

Петр

Петр

Петр

№ 17.

Архівне фото храму першої половини 30-их років.

№ 18.
Архівне фото храму середини 30-их років.

№ 19.

Етап будівництва храму.

Публікація у газеті "Руська Земля" протоієрея Михайла Мейгеша,
першого настоятеля Покровської громади,
про своє навернення до Православ'я.

Нѣскольکو словѣ
о моемѣ возвращеніи вѣ
св. Православіе.

Сего лѣта, мѣсяца августа 1-го, на Макаева, въ Великихъ Лучахъ, въ присутствіи епископа Досифея и многочисленнаго народа, собравшагося въ церковь, вѣно старя я Православнымъ священникомъ. Сей поступокъ мой разные люди разво обсуждали.

Для услоненія недоразумѣнія нужнымъ считаю дать коротко поясненіе и то на слѣдующіе вопросы: въ какомѣ отношеніи былъ я къ Православию какъ мальчикъ, какъ ученикъ, какъ богословъ и какъ священникъ?

1. Моя покойная мать, дай ей Господь царство небесное, воспитывала меня въ Православной вѣрѣ. О папѣ — какъ и всѣ наши единовѣрные христіане — не знала и мнѣ ничего о немъ не говорила. Вѣру папѣ и ихъ ученіе я считалъ иной вѣрой.

2. Когда я ходилъ въ среднія школы, я слышалъ, что римо и греко-католическая вѣры, только въ обрядахъ различаются и потому я участвовалъ на католическихъ богослуженіяхъ. Прѣѣжая изъ гимназіи домой, я жилъ снова по своей вѣрѣ. Благодаря этому обстоятельству католичество не произвело на меня такого глубокаго впечатлѣнія, чтобы я нашу русскую Православную вѣру промѣнялъ на чужую.

3. Съ такою мыслью записался я на богословіе. Какъ богословъ узналъ я объ униї и тутъ только мнѣ сказали, что я униатъ. Учился по римокатолическимъ учебникамъ о догматахъ исхожденія Св. Духа, о главенствѣ и непогрѣшимости папы, объ индулгенціяхъ и пр. Но науку я принялъ, правда, не безъ сомнѣнія. Сіе сомнѣніе, подлежащее анаемѣ, я домогался въ себѣ заглушить авторитетомъ писателей, учебныхъ книгъ и преподавателей науки, которыхъ я, самъ не зная почему, считалъ выше себя.

4. Я былъ уже священникомъ, когда познакомился съ Православною наукою и заглушенная во мнѣ сомнѣнія обновилась и укрѣпилась. Потомъ я узналъ какъ именно переводилась уния у насъ и въ Галичинѣ: все дѣлалось хитростью, насиліемъ и поруганіемъ, которыя тѣрпѣли православные отъ католиковъ. Въ то время сильнаго міра сего. Занимаючись сими дѣлами, пришелъ къ познанію, что я въ душѣ православный.

Минувшаго столѣтія въ 80-ыхъ годахъ еще не ставились священникамъ трудности служить по православному; было ихъ и больше. Между ними я былъ, думаю, самымъ младшимъ. Но когда власти упорѣли и чаще начали отъ священниковъ требовать вѣрности и преданности католичеству, введенія въ наши церкви римо-католическихъ богослуженій съ ружанками, моленіемъ о св. Евхаристіи

и съ запрещеніемъ православныхъ книгъ и трираменнаго креста, тогда священнику было весьма трудно служить въ православному духѣ. Эти новшества въ нашу церковь были введены для того, чтобы перевести въ латинство нашихъ православныхъ людей, разорвать естественную связь съ прочимъ русскимъ народомъ. Тяжело было мнѣ идти по этому теченію и быть свидѣтелемъ того, что весь хитрый планъ дѣлался архієреємъ нашего православнаго народа.

Священники, которые повѣрили іезуитской поговоркѣ: „и то все едно“, согласились на реформы въ нашей церкви, стали вѣрными Папѣ, друзьями папскихъ священниковъ и вмѣстѣ съ тѣмъ они считали себя патриотами!

Мнѣ шло наоборотъ. На меня напали два римо-католическія священника, дѣйствующіе въ моемѣ приходѣ такъ, что принужденъ былъ самъ на себя просить инквизицію. Ложь показала явнo, но съ тѣмъ стало ясно и то, что римское иго весьма тяжело. Совсе непріемлимымъ я считалъ соединеніе нашихъ праздниковъ съ римскими и отвернулся отъ униї.

Почему же я не выступилъ изъ среды униатскихъ священниковъ въ то время, когда я себя чувствовалъ православнымъ? Я размышлялъ о переходѣ въ православную церковь иначе въ тѣхъ трехъ годахъ, когда я жилъ безъ прихода. Но какая польза была бы изъ того нашимъ православнымъ христіанамъ, если бы я, себя спасая, оставилъ людей своихъ и отдалъ на добычу врагамъ православія? Не хотѣлось мнѣ оторваться отъ своихъ людей и я считалъ своимъ долгомъ остаться съ прихожанами и остріе нападеній католицизма, насколько это мнѣ было возможно, отвертатъ отъ нихъ. Но когда и люди наши въ большой массѣ высказались за православіе и когда епископъ православный пришелъ къ намъ, я немедленно сталъ православнымъ священникомъ.

* * *

Когда сіе пишу, не возбрано устами моими Бога славить. Не скрою милость Божію и истину, что Богъ всегда былъ мнѣ помощію.

Будучи въ Ганьковицѣ, въ епархіи Мукачевской, на самомъ меньшомъ приходѣ я не имѣлъ никакого недостатка, все шло мнѣ благополучно и всѣ обязанности я исполнялъ, такъ что я съ чистымъ сердцемъ послѣ 22 лѣтъ могъ перейти на новый приходъ.

Нападающіе на меня римскіе священники оставили свои приходы внезапно и безъ славы.

И въ продолженіи послѣднихъ трехъ лѣтъ, когда я безъ прихода принужденъ былъ жить, ни въ чемъ не имѣлъ лишенія. И теперь, хвала Богу, не нуждаюсь ни въ чемъ. „Ищите же прежде царствія Божія и правды Его, и сія вся приложатся вамъ“. (Мат. 6. 33.)

Божія помощь ко мнѣ утверждаетъ меня въ моей вѣрѣ и правотѣ моего новаго пути.

„Христосъ посредѣ насъ! Есть и будетъ!“

Священникъ Михайлъ Мейгешъ.

Одне із звернень настоятеля приходу протоієрея Всеволода Коломацького, голови будівельної комісії, щодо допомоги храму всім небайдужим.

Воззваніє

Въ Ужгородѣ, стольномъ градѣ Подкарпатской Руси, у рѣки возвышається уже Храмъ-Памятникъ Русскимъ воинамъ, убиеннымъ въ Карпатахъ въ великую войну.

Водруженные православные кресты, покрытая золотомъ маковка Храма, вдохновенный стиль его приковываютъ восторженное внимание всякаго мимопроходящаго человѣка.

Въ Храмѣ совершаются уже богослуженія и заплена лампада по душамъ русскихъ воиновъ, имена же ихъ, Ты, Господи, вѣси.

Въ приготовленномъ помѣщеніи подъ храмомъ устраивается Братская могила, куда будутъ перенесены изъ горъ Карпатскихъ кости русскихъ воиновъ для послѣдняго упокоенія ихъ. Эта братская могила равнозначуща широко развитому на западѣ Европы культу могилы неизвѣстнаго воина.

Храмъ-Памятникъ на костяхъ русскихъ воиновъ будетъ служить вѣчнымъ напоминаніемъ высокаго подвига, совершеннаго въ великую войну Русской арміей на Карпатахъ и доказательствомъ глубокаго уваженія къ неисчислимымъ жертвамъ ея.

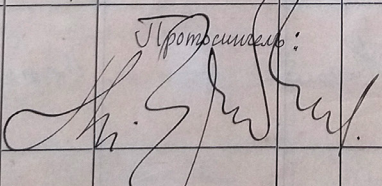
Но многого еще нѣтъ въ храмъ-памятникѣ. Необходимы средства на уплату долговъ и на покрытие расходовъ по сооруженію иконостаса, росписи Храма и покупки колоколовъ, такъ много говорящихъ уму и сердцу каждаго русскаго человѣка — колоколовъ, которые бы возвѣщали побѣду русской крови, пролитой за Отечество и братскіе Народы.

Обращаемся ко всѣмъ съ просьбой: **Ради Бога и ради имени Русскаго помогите довести до конца святое дѣло!** Сдѣлайтесь участниками его и Господь не оставитъ Васъ своими милостями.

Пожертвованія просятъ направлять по адресу: Чехословакія, Ужгородъ, текущій счетъ Ужгородской православной общины Америкословенскій банкъ, фил. въ Ужгородѣ, или текущій счетъ ужгородской православной общины въ Русскомъ Банкѣ въ Мукачевѣ.

Строительная Комиссія.

Страница *Сіа Метрическа книга "О бракосочетавшихся" содержит 179 страниц (29) страниц* **Метрика** о

№-р/б	Годъ, мѣсяць и день бракосочетанія	ИМЯ, ФАМИЛИЯ И ЗВАНІЕ	вѣроисповѣданіе	мѣсто рожденія	мѣсто жительства (улица и н-ръ дома.) Отъ когда живутъ тамъ?	возрастъ	состояніе
<p>ЕПАРХІАЛЬНОЕ УПРАВЛЕНІЕ Карпатской Православной Церкви. Е.П. № 2923 / 1931</p> <p>Бракосочетавшихся</p> <p><i>Въ сей Метрической книгѣ, принадлежащей православному приходу города Ужгорода, пронумеровано и прошнуровано:</i></p> <p>1) Въ отбитъ "О крещенныхъ и миропомазанныхъ" — шестьдесятъ восемь (68) страницъ, 2) " " "Объ умершихъ" — шестьдесятъ пять (65) страницъ, 3) " " "О бракосочетавшихся" — тридцать девять (39) страницъ, а всего — сто шестьдесятъ девять (162) страницъ.</p> <p>Что подписано и приложено печати Епархіальнаго Управления удостоверяется.</p> <p>Вречено-Управляющій? Православной Епархіей Мукашевской</p> <p>Протосинопсисъ: </p> <p>29 мая 1931 года передана сіа Метрическа книга Герману о. Алексію Мумлю Атерній Метрической книге прихода Епархіальнаго Пресвитера</p>							

№ 23.

Фото з книги "Афонский старец из Закарпатья. Иеросхимонах Аввакум (Вакаров) и его время: 1899-1972", де розміщено лист настоятеля Покровського храму ієромонаха Аверкія (Таушева) до настоятеля Пантелеймонівського монастиря на Афоні архімандрита Мисаїла (Сапегіна) щодо ікони великомученика Пантелеймона, яка подарована з Афона у Покровський храм.

администратором закарпатской части Мукачевско-Пряшевской епархии и заведующим Архиерейской резиденцией и епархиальным имуществом в Мукачево. Также в те годы он был издателем-редактором епархиального журнала «Православный Карпаторусский вестник»¹⁶⁶.

В архиве Свято-Пантелеимонова монастыря на Афоне сохранилось малоизвестное письмо о. Аверкия (Таушева) на имя игумена обители архим. Мисаила (Сапегина) от 20 декабря 1935 г.:

«От имени моей ужгородской паствы приношу Вам сердечную благодарность за пожертвованный Вашей св. Обителью нашему Храму-Памятнику в Ужгороде Образ св. влмч. и Целителя Пантелеимона, хотя и с невольным запозданием, за которое великодушно нас простите. В благодарность посылаю одновременно почтовым переводом первую скромную лепту 40 чешских крон. В храме подвешена кружка для сбора пожертвований афонским инокам, так что если Бог благословит, надеемся в будущем по мере сил наших присылать Вам нечто для поддержки св. обители Вашей. Не прогновайтесь за малость жертвы: сами в долгах, сделанных при постройке св. храма Божия, а то, конечно, старались бы и больше помочь Вам. Еще раз благодарим и просим святых молитв Ваших о приходе Ужгородском, столичном приходе возвращающейся в праотеческую веру Подкарпатской Руси.

Преданный о Господе Вашему Высокопреподобию недостойный Иеромонах Аверкий»¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Боголюбов С. Н. Двадцатипятилетние священнослужения епископа Аверкия // «Православная Русь». 1956. № 12. С. 14–15; Мар П. Светлый образ почившего Владыки Аверкия // «Православная Русь». 1976. № 9. С. 13; Игнатий, иеромонах. Жизненный путь Преосвященного архиепископа Аверкия // «Православная Русь». 1976. № 9. С. 2–8; Серафим Р., монах. Памяти Архиепископа Аверкия // «Православная Русь». 1976. № 10. С. 7; Дмитриев-Коклин А. Светлой памяти архиепископа Аверкия. Начало жизненного пути // «Православная Русь». 1978. № 8. С. 11–13; Серафим Роуз, иером. Архиепископ Аверкий и его значение для Вселенской Православной Церкви // «Православная Русь». Jordanville, 2002. № 6 (1675); Кларре Б. К. Аверкий (Таушев) // Православная энциклопедия. М.: Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2000. Т. I. С. 130–131.

¹⁶⁷ АРПМА. Оп. 42. Д. 636. Док. А003052. Л. 2.